МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
«___» _____20__р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Співробітництво України та НАТО в умовах російської агресії»

студента історичного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,
ОС «Магістр»
Цебро Сергія Олександрович
Науковий керівник:
Трофименко Микола Валерійович, к. політ. н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету
Рецензент:
Сальнікова Наталія Валеріївна, к. і. н., завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою_____
Секретар ЕК_____
«___» _____20__ р.

Маріуполь – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП……..……3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ….12
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО.....49
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ НАТО В ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ……...79
ВИСНОВКИ…….111
СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ…….116
ДОДАТКИ……140

ВСТУП

Актуальність. Із здобуттям незалежності Україна розпочала активно розбудовувати співпрацю з європейськими та євроатлантичними інституціями. У сфері зовнішньополітичної діяльності нашої держави одним з пріоритетних напрямків виступає розвиток відносин співробітництва та партнерства з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), що залишається потужною системою колективної безпеки як основи збереження миру і гарантування стабільності.

НАТО упродовж 70-літньої історії існування продемонструвала спроможність адаптуватися до змін та робити внесок у створення всеохоплюючого дотримання безпеки в євроатлантичному просторі, захист свободи й демократії, прав людини і верховенства закону, у розбудову громадянських суспільств. На сьогодні вона є найкраще організованою та дієвою міжурядовою міжнародною організацією у сфері оборони, безпеки та політики. НАТО стало тією організацією, яка вже самим своїм існуванням, без будь-яких активних дій, впливає на агресивні наміри недемократичних режимів. Це не тільки безпека для свої членів, а також і гарантія сталого розвитку країн демократії. Нині діяльність Альянсу, яка здійснює політику «відкритих дверей», дедалі розширюється. Вона охоплює співпрацю і з державами, які не входять до складу цієї організації, у тому числі й з Україною.

Окупація Російською Федерацією Криму, активізація підривної діяльності проти нашої держави, розв’язання війни на Сході України, посилення інформаційно-психологічного тиску на Україну з метою дестабілізації соціально-політичної ситуації – усе це актуалізувало питання національної безпеки нашої держави. В умовах, коли Росія порушила базові міжнародно-правові принципи, закріплені в Статуті ООН і Гельсінському заключному акті, а провідні міжнародні організації з питань безпеки, членом яких є Україна, виявили неспроможність стати на заваді агресивним діям Росії,

Україні необхідно шукати інші зовнішні механізми, які гарантуватимуть її суверенітет і незалежність. Адже, незважаючи на успіхи у реформуванні Збройних сил України і всього сектору безпеки й оборони, нашій державі складно протистояти Росії в прямому збройному протистоянні. Таким зовнішньополітичним механізмом є активна співпраця з НАТО з перспективою подальшого членства в цій організації, яка є найбільш успішним оборонним союзом сучасності.

В умовах сучасних загроз територіальної цілісності співробітництво України з НАТО має вагоме значення для забезпечення обороноздатності держави. Особливе партнерство України і НАТО є ключовою складовою нової архітектури загальноєвропейської безпеки, відіграє значну роль у реформуванні безпеки й оборони за стандартами організації, здійсненні демократичних реформ, довело життєздатність, об'єктивну обґрунтованість та історичну перспективу, сформувалося у багатоаспектний комплекс практичного співробітництва заради миру і безпеки на континенті.

Об'єктом дослідження наукової роботи є співробітництво України та НАТО. **Предметом** є роль НАТО в протидії російській агресії проти України.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1992 р. (Україна після отримання незалежності приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва) до сучасності.

Стан наукового дослідження. Тематиці дослідження присвячено багато робіт українських та закордонних дослідників, які можна класифікувати за проблемним принципом та умовно поділити на декілька груп.

Перша група включає роботи, які досліджують проблеми забезпечення безпеки різного рівні, сучасні загрози міжнародній безпеці, а також НАТО, як модель колективної безпеки. До неї відносяться праці Алексовського С., Аврамовської Б., Бакрескі О. «Колективна безпека – роль міжнародних організацій – наслідки у міжнародному порядку безпеки. (Collective Security – The Role of International Organizations – Implicationsin International Security

Order)» [155], Бейліса Джона «Поняття безпеки в міжнародних відносинах (The Concept of Security in International Relations)» [157], Бузана Б. «Мир, влада та безпека: суперечливі концепції у вивченні міжнародних відносин (Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations)» [158], Кононенка К. А.. «Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України» [60] та інші. Роботи допомогли дослідити концептуальні підходи до визначення поняття «міжнародна безпека», визначити загрози та моделі міжнародної безпеки.

До другої групи зараховано роботи, що стосуються проблем зовнішньої політики України в контексті євроатлантичної інтеграції. Виокремимо праці таких вітчизняних фахівців, як Алексієвець Л. і Прийдун С. «Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості і проблеми (1991–2011 рр.)» [5], Алексієвець М. та Секо Я. «Зовнішня політика України: від багатовекторності до без альтернативності» [6], Віднянський С. «Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією» [11], Івченко О. «Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан» [33], Мартинов А. «Відносини Євросоюзу і НАТО: історичні уроки» [50], Тодоров І. «Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України і НАТО» [123], «Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти»[124], Чекаленко Л. «Зовнішня політика України» [148] тощо. Визначальною ознакою згаданих авторів було намагання об’єктивно підійти до висвітлення зовнішньої політики України в контексті створення новітньої системи міжнародних відносин, неупереджено обґрунтувати інтеграцію нашої держави в євроатлантичний простір.

До третьої групи літератури із запропонованої теми відносимо праці авторів, предметом вивчення яких стало безпосередньо формування відносин України з НАТО, їх трансформація відповідно до сучасних викликів, а також впливу Північноатлантичного альянсу на забезпечення обороноздатності країни. Теоретичному і практичному осмисленню ролі альянсу в безпечно-оборонній сфері в умовах складної міжнародної та регіональної обстановки,

дослідженню особливостей еволюції зовнішньої їполітики України в історичному контексті, у тому числі взаємодії з НАТО присвячено розвідки Алексеєвця Л. та Алексеєвця М. «Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект» [4], Боєцького Т. «Доцільність вступу до НАТО» [7], Джерджа С. «Безпідставність міфів щодо НАТО та шляхи їх подолання в контексті європейського договору» [24], Долгова І. «Еволюція партнерства (Україна – НАТО)» [26], Зуйка О. «Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України» [32], Кордона М. «Європейська та євроатлантична інтеграція України»[44], Кудряченка А. «Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією» [45], Марчука Є. «На шляху до НАТО» [51] тощо. У цих дослідженнях виявлено й фахово проаналізовано процес еволюції НАТО, інституційних структур альянсу, євроатлантичного спрямування зовнішньополітичного курсу України та організаційних аспектів співробітництва з блоком у сучасних умовах.

Четверта група представляє собою роботи, які досліджують відносини України-НАТО безпосередньо у період російської агресії. До неї відносяться праці Віннікова А. «Нові виклики й можливості» [12], «НАТО та криза в Україні: колективна сек'юритизація (NATO and the Ukrainecrisis: Collective securitisation)» Джеймса Сперлінга [191], робота Ноеля «НАТО, Росія та українська криза (NATO, Russia and the Ukraine crisis)» [182], «Україна 2019-2020: широкі можливості, суперечливі результати» Ю. Якименка [154], «Національна безпека і оборона» заснована та опублікована Центом Розумкова [172] тощо.

Мета – визначити стан відносин Україна-НАТО в умовах російської агресії.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **задачі:**

– дослідити концептуальні підходи до визначення поняття «міжнародна безпека», визначити загрози та моделі міжнародної безпеки;

– визначити стан наукової розробленості проблеми, джерелознавчу та методологічну базу;

– проаналізувати нормативно-правову базу відносин Україна-НАТО з метою визначення правових засад двостороннього діалогу;

– простежити динаміку розвитку відносин України-НАТО, виокремити етапи співробітництва;

– виділити основні напрями співробітництва України з Альянсом;

– висвітлити трансформацію відносин Україна-НАТО в контексті російської агресії;

– встановити підходи НАТО до протидії російській агресії проти України.

Для досягнення поставленої мети та вирішення задач необхідно залучення широкої джерельної бази**. Джерельна база** дослідження поділено за проблемним принципом.

Перша група містить документи НАТО, а саме Угоду між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил (НАТО УСЗС) [131], Партнерство заради миру: рамковий документ [65], Меморандум про взаєморозуміння стосовно сприяння нагальним цивільним транскордонним перевезенням [58] та інші.

До другої групи відносяться правові акти та документи України по відношенню до НАТО. Серед них закони та підзаконні акти: Закон України № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [84], Закон України № 35-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [79], укази Президента України [93;90;103; 71; 69] та постанови Верховної Ради України [153; 87], а також Річні національні програми співробітництва Україна – НАТО тощо.

Основу третьої групи представляють двосторонні акти між Україною та НАТО. Сьогодні Україна у співробітництві з Альянсом керується низкою документів, зокрема Хартією про особливе партнерство 1997 р. [145], Угодою про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору [133], Планом дій «Україна-НАТО» [74], Угодою між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України у операціях [1; 2; 61; 91; 92; 127; 128; 129; 130], Угодою про співробітництво у сфері

підтримки між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання (ОНПП) [134], Дорожньою картою Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [27], Угодою між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання [132] тощо.

Четверту групу становлять інтерв'ю, виступи, що стосуються відносин України-НАТО. Серед них виступи Президента України після засідань Комісії Україна – НАТО [78]. Спіч Еммануеля Макрона на прес-конференції у Парижі [49], виступ Міністра оборони Чехії Карела Кюнля під час спільної прес-конференції з Міністром оборони України Анатолієм Гриценком у Празіта інші.

До п'ятої групи відносяться соціологічні опитування громадської думки щодо вступу України в НАТО. Насамперед це результати опитувань, проведених Центром Розумкова [19], а також статистичні дані Центру стратегічного розвитку територій [41], Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [19; 40; 114], Київського міжнародного інституту соціології Кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянської академії» [146], Центру соціальних та маркетингових досліджень «Социс» [117]. Зібрана статистика відображає ставлення українців до Північноатлантичного Альянсу, вступу України до НАТО, питання забезпечення рівню безпеки в країні та причин аргументів на користь вступу чи побоювань стосовно Альянсу.

Наукова новизна дослідження обумовлена комплексом поставлених дослідницьких завдань. Робота спрямована на встановлення стану відносин Україна-НАТО в умовах російської агресії. У ході проведеного дослідження було удосконалено аналіз концептуальних підходів до визначення міжнародної безпеки, її моделей, зокрема моделі колективної безпеки. Подальший розвиток отримали аналіз нормативно-правової бази відносин Україна-НАТО, виокремлення етапів співробітництва України-НАТО шляхом

запропонування авторської періодизації цих відносин, а також дослідження трансформації відносин Україна-НАТО в контексті російської агресії з 2014 року.

Практичне значення роботи. Отримані результати дослідження можуть бути використані при розробці навчальних курсів та методичних рекомендацій для студентів спеціальностей «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» та «Політологія», а також при підготовці до семінарських занять з дисциплін: «Міжнародна та європейська безпека», «Історія міжнародних відносин», «Зовнішня політика країн Північної та Південної Америки», «Зовнішня політики країн України». «Міжнародні відносини в умовах глобалізації» тощо.

Методологічна основа роботи. Дослідження побудоване за проблемно-хронологічним принципом, комплекс використаних методів можна умовно поділити на загальнонаукові та спеціальні методи. Серед загальнонаукових методів, було використано: метод історизму (досліджені етапи відносин України-НАТО, а також процес еволюції ідеї створення парадигми безпеки); метод аналізу та синтезу (визначення поняття «колективної безпеки» за відповідними ознаками, особливості експлуатації концепції в рамках НАТО); порівняльний аналіз (відмінність стратегічних підходів до забезпечення міжнародної безпеки; дослідження етапів співпраці України з Альянсом та аналіз її щільності); системний підхід та структурно-функціональний аналіз (розглядають міжнародну безпеку як систему, згідно з якою формуються нові течії та підходи); інституціональний метод було застосовано для аналізу інституційних основ. Застосування під час проведення дослідження прогностичного методу дало змогу надати оцінку майбутнім процесам в відносинах України з Альянсом.

Серед спеціальних методів було використано аналіз статистичних даних (де наведена інформація щодо стану громадської думки щодо вступу до НАТО); контент-аналіз (проаналізовано дані з різних інформаційних джерел, як вітчизняних так і зарубіжних, стосовно відносин України з Альянсом,

трактування певних дій України та Росії, а також ставлення до них країн-членів Альянсу); case-study (розглядаються особливості використання ресурсної бази (військові сили, військова техніка, фінанси, робоча сила, інтелектуальні вливання); нормативно-ціннісний метод був використаний для аналізу та оцінки законодавчої та нормативно-правової бази дослідження тощо. Для узагальнення отриманих результатів і формулювання висновків використовувався абстрактно-логічний підхід.

Апробація результатів дослідження. Основні доробки за даною темою дослідження були апробовані в рамках участі у науковому журналі «Вісник МДУ, Серія: Філософія, культурологія, соціологія» № 19, за темою «Розвиток комунікативної культури співробітництва Україна-НАТО» (м. Маріуполь, 2020 р.) (у друці).

Характеристика змісту роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, де обґрунтовується актуальність, визначається мета та завдання дослідження; трьох розділів, у яких поставлені перед автором задачі; висновків, в яких надано узагальнення за результатами проведеного дослідження; списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» розглядаються особливості становлення міжнародної безпеки, детально висвітлена колективна модель міжнародної безпеки та місце НАТО в ній.

Другий розділ «Основні етапи та напрямки співробітництва України та НАТО» місить періодизацію розвитку їх стосунків та висвітлено історію співробітництва України з Альянсом до 2014 року. Розглянута нормативно-правова база відносин Україна-НАТО. Також визначені пріоритетні напрямки у двосторонній взаємодії.

У третьому розділу «Роль НАТО в протидії російській агресії проти України» розглянуто трансформацію відносин Україна-НАТО в контексті гібридної агресії з боку Російської Федерації, наведено статистичні данні щодо ставлення українського народу до вступу до Альянсу та зроблено аналіз зміни

думки українців з цього питання. Також висвітленні кроки України до вступу в НАТО та досліджено нові сфери двостороннього співробітництва.

Список використаних джерел та літератури складається з 200 найменувань. До роботи надано 6 додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема забезпечення безпеки держави традиційно є актуальною. Переважна більшість вчених під поняттям «безпека» розуміють стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз індивіда, суспільства, оточуючого середовища, держави і т.д. Вона виступає проміжною формою у життєдіяльності людини та заохоченням її базових потреб у духовній, культурній, політичній, технологічній, оборонній сферах, економіці, екології.

У міжнародному контексті «безпеку» слід розглядати як стан відносин між державами, за якого відсутня загроза війни, підтримуються базові потреби індивіда, територіальна цілісність, запобігання потенційним загрозам. Виділяють такі види, як військова; політична; соціальна; економічна; (продовольча, енергетична, фінансова, технологічна, науково-технічна); екологічна; інформаційна [157].

В XVII-XVIII ст. завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо і Б. Спінози вживання поняття і терміну «безпека» значно поширилось. В узагальненому значенні зміст цього поняття ототожнювався зі станом спокою, що виникає в результаті відсутності реальної небезпеки як фізичної, так і моральної. Саме в цей період були зроблені перші спроби теоретичного опрацювання даного поняття. Найцікавішу версією було запропоновано австрійським юристом і суспільним діячем Й. Зонненфельсом (1732-1817 рр.), який вважав, що стан безпеки є необхідною умовою для вільного існування приватної особи та розвитку суспільства. Причому зростання народонаселення він розглядав як один з головних факторів забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави [155]. Отже, з XIX ст. в європейських країнах стан безпеки почав розглядатися як наукова категорія в контексті безпеки індивідуума, суспільства та держави. За масштабами дії можна говорити про загрози глобального (загроза світової

війни, міжнародний тероризм, виснаження світових енергоресурсів, екологічні катастрофи тощо), регіонального (регіональні конфлікти) та локального (у межах окремої держави) типу.

У загально-концептуальному плані, прикладному до різних аспектів міжнародної взаємодії, глобальна безпека означає здатність держави або будь-якої людської спільноти забезпечити всім своїм членам мінімальний рівень безпеки від будь-якої небезпеки чи загрози застосування сили і підтримання стійкості колективної діяльності, систем захисту людини та критичної інфраструктури. Держави, шляхом прийняття правових норм, поступово беруть до уваги те, що передбачають поняття «глобальної загрози», зокрема терористичної, та «загальної безпеки», охоплюючи все ширше проблеми багатьох суб'єктів, як державних, так й приватних.

Під регіональною безпекою мається на увазі забезпечення безпеки населення, природи та господарства регіону в процесі різноманітної діяльності людей; захист життєво важливих інтересів розвитку регіону та його населення від різноманітних загроз.

Термін «національна безпека» відображає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [60, с. 12-13].

Новою моделлю, що увібрала в себе більшість вищезазначених факторів формування системи міжнародної безпеки, стала концепція «безпеки особи», яка представляє особливий, індивідуальний підхід до трактування національної та міжнародної безпеки, віддаючи пріоритет людині, побудові соціально-політичних та економічних взаємовідносин [158].

Вперше дана модель була розглянута «Незалежною комісією з питань роззброєння і безпеки» в 1982 р. Переломним моментом в історії розвитку стало закінчення «холодної війни». Еволюція дискурсу «безпеки особи» також була обумовлена необхідністю вирішення соціальних проблем, що виникають

в світі, який динамічно розвивається за рахунок НТР та появи зброї масового враження. Таким чином, потенційні загрози життю і благополуччю людей були розширені від військових загроз до економічних, соціальних, екологічних, медичних проблем тощо.

У сучасному світі поняття «безпека» набуло принципово нових рис. В епоху глобалізації світовий процес характеризується динамічним розвитком, що прискорюється науково-технічним прогресом, загостренням соціальних, економічних проблем, появою локальних конфліктів, забезпечення сировинними ресурсами. Після Другої світової війни у західній та радянській науковій літературі активно досліджувалося питання міжнародної безпеки, що пояснювалося зростанням взаємозалежності держав, економічною інтернаціоналізацією, появою нових видів зброї масового ураження [155].

Одне з базових та засадничих тлумачень терміну «міжнародна безпека» було сформульовано в рамках Статуту ООН. Де «міжнародна безпека» – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Життєво важливі інтереси – сукупність потреб, які забезпечують існування і можливості прогресивного розвитку суб'єктів безпеки. Основною метою є підтримання міжнародного миру та безпеку шляхом прийняття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру, включаючи придушення актів агресії або інших порушень, відповідно до принципів міжнародного права [60, с. 13].

Отже, міжнародна безпека – це система дотримання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права всіма акторами міжнародних відносин, що виключає вирішення спірних питань за допомогою фактору сили або через інші інструменти, які представляють загрозу для соціуму.

До основних положень міжнародної безпеки включають мирне співіснування, забезпечення рівної безпеки, недопущення гонки озброєнь в космосі, заборона випробування ядерної зброї і повна ліквідація, повага суверенних держав, врегулювання міжнародних криз і регіональних конфліктів, боротьба з міжнародним тероризмом, викорінення будь якої

дискримінації, заборона геноциду, апартеїду та ін., відмова від економічних блокад і санкцій без рекомендацій світового співтовариства.

Формування сучасної системи міжнародної безпеки пройшло ряд етапів. Дискусія щодо визначення зазначеного терміну не має єдиного трактування. Традиційна парадигма безпеки стосується реалістичної конструкції безпеки, в якій об'єктом безпеки є держава. Поширеність цієї теореми досягла піку під час холодної війни. Даний підхід базувався на основі балансу сил, в умовах блокової конфронтації між Сполученими Штатами та Радянським Союзом, а також на абсолютний суверенітет національної держави. Представниками реалістичної думки є Гоббс Т., Макіавеллі Н., які розглядали міжнародну систему як арену бойових дій, в якій держави прагнуть досягти власної безпеки за рахунок своїх сусідів. Міждержавні відносини розглядалися як боротьба за владу, оскільки держави постійно намагалися скористатися одне-одним. Таку думку також поділили письменники Е. Карр «Двадцятирічна криза» та Г. Моргентау «Політика міжнародних відносин» [157].

Починаючи з 1960-х рр., з посиленням критики реалізму, Кеннет Уолтс намагався відроджувати традиційну теорію реалістів, перетворивши деякі основні реалістичні ідеї на дедуктивну теоретичну основу, яка в кінцевому підсумку стала новою течією - неореалізм. «Неореалізм» розкриває теорію великодержавної війни в умовах багатополярного світу (міжнародна система, сформована силою трьох чи більше держав) [158]. Основними теоріями неореалізму є теорія балансу сили, баланс теорії загроз, теорія дилеми безпеки, теорія зловживання, теорія гегемонічної стійкості. Згідно з теорією політичного реалізму війна є невід'ємною складовою міжнародних відносини. В свою чергу, неореалісти схильні до висновку, що безпека має оборонний характер. У даному контексті, позиції політичного реалізму визначають державу як головну дійову особу національної і міжнародної безпеки.

Другим напрямком у формуванні науково-теоретичного підходу до розуміння міжнародної безпеки є ліберально-ідеалістична парадигма, яка набула актуальності після Першої світової війни. Ліберальне осмислення

виходить з робіт філософів Томаса Пейна та Іммануїла Канта, які стверджували, що республіканські конституції формують світ. Поняття Канта про «безперервний (триваючий) мир можна розглядати як вихідний пункт сучасної ліберальної думки [157]. Дана концепція розглядає ширші аспекти міжнародної безпеки.

Представниками цього напрямку можна назвати також В. Вільсона, 28-й президент США, С. Краснера, Б. Рассета та ін. Класичний лібералізм (ідеалізм), з'явившись як навчальний напрям на початку XX ст. ґрунтується на позитивній природі людини, орієнтованій на справедливість і мораль. До основних положень цього напрямку відносять:

- анархічність природи міжнародних відносин, але існує можливість її регулювати через міжнародні урядові організації та неурядові організацій, які розглядаються як актори міжнародних відносин. Одним з дослідників такого підходу є Роберт Кохейн.
- посилення взаємозалежності держав послабляє вплив анархії на міжнародні відносини;
- центральною ідеєю виступає міжнародне співробітництво, засноване на універсальних, загальнолюдських цінностях, роззброєння та колективної безпеки, а також на основі захисту прав особистості [60, с. 21].

В рамках дослідження ліберально-ідеалістичної парадигми було розроблено моделі міжнародної безпеки. Наприкінці 1970 – початку 1980-х рр. з'являється нова модель «загальної безпеки» (common security), вперше цей термін з'явився в доповіді Комісії Пальме у 1982 року. Ряд глобалістських шкіл дотримується цієї концепції. Ця модель об'єднує жорстку та м'яку силу, а також необхідність врахування законних інтересів не тільки вузької коаліції держав, а й усіх членів світового співтовариства. На цьому етапі основу загальної безпеки становлять глобальні організації типу ООН, враховуючи військово-політичні альянси. Загальна безпека зосереджує увагу на політичних і дипломатичних суперечках (які часто призводять до конфлікту), що пов'язані зі слаборозвиненою економікою, захистом прав людини,

наявністю торгових протиріч, демографічною кризою, станом екології, наркоторгівлею, тероризмом та ін. [157].

Кооперaційна модель безпеки стала популярною з середини 1990-х р. Для цієї моделі характерним є врегулювання конфліктів мирними, політичними засобами, не виключає застосування військової сили. Вона заохочує співпрацю і контакти між державами, що належать до різних типів суспільного і цивілізаційного устрою, спираючись на існуючу систему військово-політичних союзів. В рамках кооперативної моделі особлива увага приділяється використанню потенціалу міжнародних і транснаціональних організацій.

Дана концепція має кілька різновидів. Перша – «гроціанська» (раціональна). На думку М. Уайта вона надає перевагу міжнародним інститутам відповідно до правових норм. Значна увага приділяється необхідності створення широкої системи суспільної безпеки, в якій могли б брати участь всі зацікавлені країни. Інша, «кантіанська» (революційна), модель кооперативної безпеки об'єднує спільна думка про неефективність ООН і засноване на ньому переконання в необхідності діяти в умовах зміни безпеки середовища, виходячи з принципу гуманітарних цінностей та ідеалів. Прихильники даної концепції обґрунтовують право країн – членів кооперативної системи безпеки на «гуманітарний втручання», де головним інструментом досягнення безпеки є НАТО. Найбільш радикальна версія вищеназваного варіанти кооперативної безпеки дана Річардом Коеном [156]. Він являє кооперативну безпеку у вигляді синтезу колективної безпеки, колективної оборони і нового підходу, пов'язаного зі співробітництвом у вирішенні конфліктів нового покоління.

Згідно з представниками неомарксизму 70-х рр. XX ст. І. Валлерстайном та А. Франко, які є авторами світ-системної теорії, стверджують, що світ – це глобальна система різноманітних економік, держав, суспільств, класів, общин, ідеологій та культур, які перебувають у постійному взаємозв'язку там можуть нести загрозу один одному [157].

Постмодерністський підхід у теорії міжнародних відносин виник під впливом неомарксизму у 80-ті рр. XX ст. як критика неолібералізму та неореалізму визначає сучасний світ, як складний соціальний конструкт, оснований на взаємодії різних акторів міжнародних відносин. Суміжним напрямком є конструктивний підхід, який стверджує, що безпека є соціальною конструкцією. Дана ідея визнає роль етнічних спільнот, в які, завдяки широкому розповсюдженню системи освіти, розгалуженій мережі засобів масової інформації, можливо активно впливати на суспільні маси. Вони підкреслюють важливість соціальних, культурних та історичних факторів у формуванні суспільної думки. Дослідниками у цій сфері є Пітер Дж. Каценштейн, О. Вендт, К. Сіккінкь [158].

Закінчення «холодної війни» вплинуло на розвиток нових тенденцій в сфері міжнародної безпеки. Для реалізації потенціалу та зміцнення міжнародної позиції, головною метою акторів міжнародних відносин є адаптація до нових умов формування міжнародної системи безпеки. В умовах глобалізації. Міжнародна безпека зазнала суттєвих змін, тому на початку 1990-х рр. XX ст. відбувається поділ на «жорстку», «м'яку» та розумну силу, де сила – це можливість впливати на рішення та поведінку інших індивідів або груп, для отримання бажаного результату. Для «жорсткої» безпеки є традиційним використання фактору сили для забезпечення міжнародної безпеки, що відносить її до концепції реалістів, а «м'яка» – уособлює в собі спектр невійськових методів, спираючись на застосування превентивних заходів на правовій основі. Зазначена ідеями була застосована представником неоліберальної течії Дж. Наєм у 1990 р. Він розвинув цю концепцію в своїй книзі «М'яка сила: засоби для успіху у світовій політиці» у 2004 року. Цей термін в даний час широко використовується в міжнародних справах аналітиками і державними діячами. Після цього, у 2007 р. Ермітаж і Най визначили формулу для майбутньої стратегії Америки, що уособлює поєднання двох попередніх видів забезпечення міжнародної безпеки –

«розумна сила», яка означає розвиток об'єднаної стратегії, ресурсної бази та інструментарію для досягнення комбінацію обох [60, с. 28-29].

Традиційно НАТО розглядалося і аналізувалось як союз, отже, підходило через приціл реалістичної школи. У свідомості батьків-засновників НАТО організація була створена як союз проти загрози Радянського Союзу та як колективна система безпеки, покликана підтримувати та сприяти розвитку Західні цінності демократії та капіталізму. Подібним чином, протягом останнього десятиліття спостерігається помітне повернення науковців та практиків до обговорення майбутнього НАТО, якщо воно має бути, в рамках колективної безпеки, а не союзу.

Поняття «колективна безпека» з'явилося в 1920-1930 рр., для якого було характерне створення механізму запобігання новій світовій війні (Ліга Націй). Основною ідеєю є зміцнення міжнародних інститутів, універсалізація та вдосконалення міжнародного права, дотримання загальноприйнятих норм моралі. Існують різні види колективної безпеки – організації держав, що мають подібне суспільно-політичний устрій, спільні кордони, цінності або історію (ООН, НАТО, ОВД, ЄС, СНД та ін.). В контексті безпеки, коаліція може виникнути через наявність зовнішньої загрози, яка несе в собі небезпеку для групи держав, які суттєво відрізняються один від одного, але мають протистояти спільному ворогу. Колективна безпека акцентує увагу на вирішенні лише військово-стратегічних проблем, не включаючи економічного, соціального, екологічного та інших вимірів [155].

Досить рідко, протягом строків існування НАТО, політики, що займаються питаннями безпеки та оборони, а також теоретики, сприймали НАТО одночасно, як: альянс та творець міжнародного середовища безпеки.

У 1954 році перший генеральний секретар НАТО, лорд Гастінгс Лайонел Ісмай про народження Альянсу зазначив такими словами: «Підписавши Договір, дванадцять незалежних суверенних держав – пізніше до яких приєдналися інші – взяли на себе зобов'язання що вимагало негайних і

постійних колективних дій не лише у військовій, але й у політичній, економічній та соціальній сферах» [158].

Після закінчення «холодної війни» та зникнення зовнішньої загрози, проти якої було створено НАТО як союз, Уоррен Крістофер, державний секретар США при президенті Клінтоні, розглядав центральну мету НАТО та політику безпеки США як «допомогу поширити на всю Європу переваги та зобов'язання того самого порядку ліберальної торгівлі та колективної безпеки, який став опорою для Заходу» [155]. У 1995 році Річард Холбрук, колишній посол США в ООН, писав, що «основною метою НАТО залишається колективна оборона, але додані нові цілі та програми. Колективне управління кризовими ситуаціями, прогнозування сили за межами зони та заохочення стабільності на сході. Перетворено статичні сили, гнучкий багатонаціональний корпус, призначений реагувати на інший, менш стабільний світ» [158]. У 1998 році державний секретар Мадлен Олбрайт позиціонував НАТО як ширшу концепцію захисту наших спільних інтересів».

Холбрук разом з багатьма іншими політиками та теоретиками ставить НАТО в контекст історичних подій, спрямованих на побудову архітектури безпеки для Європи: Віденський конгрес 1815 р., Версальський договір 1919 р. та ООН. Однак він влучно зазначає, що у 1947 р. «Найуспішніша система колективної безпеки в мирний час, зосереджена навколо Доктрини Трумена, Плану Маршалла, НАТО, Атлантичного партнерства – та американського керівництва» [155]. Тому очевидно, що навіть якщо теоретикам, як правило, було важко класифікувати НАТО як систему колективної безпеки, політики вже бачили ці риси в організації з її початку в 1949 році.

На стороні теоретичної дискусії про НАТО, Ендрю Беннет і Джозеф Лепгольд пропонують вичерпний підсумок реалістичних, ліберальних та інституційних підходів до колективної безпеки та союзів, використовуючи приклади Концерту Європи, Ліги націй та ООН як колективної безпеки домовленостей. Однак вони фактично виключають НАТО з цього клубу,

коротко зазначаючи, що НАТО слідує традиціям цих організацій, але фактично і практично є альянсом.

Щоб продовжити широкі та всебічні роботи на цю тему, Емануель Адлер та Майкл Барнетт у 1998 році писали, що: «Хоча колись безпека означала військову безпеку, зараз держави визначають нові проблеми безпеки, які пов'язані з економічними, екологічними та соціальними проблемами та мають перестати турбуватись військовими загрозами з боку інших членів громади» [155]. Їх передумова полягає в тому, що з огляду на зміну загрози, механізми безпеки, які були створені спочатку проти орієнтованої на державу, матеріальної загрози, потребують зміни свого характеру з урахуванням нематеріальних, транснаціональних загроз для яких чистий військовий обсяг недостатній.

З першого погляду стає зрозумілим, що найбільш домінуючим підходом як до колективної безпеки, так і до альянсів є позитивістські теорії, звужені неоліберальним інституціоналізмом у випадку колективної безпеки та неореалістичною школою думок щодо альянсів. Однак, хоча підходи до союзів залишались відносно незмінними, стипендія з питань колективної безпеки останнім часом зазнає значних розробок у напрямку постпозитивістських теорій, а саме культурності, конструктивізму та нормативних теорій. Крім того, на додаток до теорій міжнародних відносин, науковці включають елементи порівняльних теорій, таких як теорії регіоналізму та інтеграції, щоб ефективно пояснити створення організацій та спільнот безпеки. Найголовніше, однак, потенціал нинішнє чи майбутнє злиття між альянсами та колективною безпекою взагалі не розглядається [60, с. 39].

Основна відмінність у традиційному розумінні колективної безпеки та союзів стосується причини їх створення – а саме їхньої мети. Домовленості про колективну безпеку створюються для встановлення внутрішньої норми поведінки в рамках цієї домовленості, яка створювала б і підтримувала мир та стабільність. З іншого боку, союзи – це домовленості з метою захисту своїх членів від зовнішньої загрози.

Як і у випадку з обома галузями досліджень, що стосуються взаємозв'язку між колективною безпекою та альянсами, новіші роботи демонструють взаємодоповнюючий зв'язок між ними, а не окремі концепції, як це було у традиційних підходах. Альтернативне пояснення взаємозв'язку між колективною безпекою та альянсами стверджує, що механізми колективної оборони можуть перерости в інститути колективної безпеки [157].

Регіональні механізми безпеки, такі як союзи та концерти, працювали в минулому для стабілізації та захисту цих територій. Вони також слугували підґрунтям або структурним елементом більш всеохоплюючого механізму глобальної безпеки, як це було у випадку з НАТО та ООН. Поточна система безпеки в Європі була створена за допомогою Сполучених Штатів, пропонуючи європейським державам власну владу та легітимність як позику. За своєю суттю Європа та США пов'язували свої цілі безпеці, навіть якщо засоби для досягнення не були однаковими. Розділені Атлантикою, в умовах після холодної війни США та Європа доповнили можливості один одного, намагаючись встановити та підтримати міжнародну стабільність [155].

Отже, слід більш ширше розглянути поняття «колективна безпека». Мета підтримки миру через колективні механізми безпеки виникає після кожної війни, з акцентом на запобігання черговому руйнівному конфлікту. Поняття колективної безпеки є загально оскаржуваним і містить до 12 різних визначень, як влучно вказує Баррі Бузан [158]. Колективна безпека – це регульована та інституціоналізована група держав, що забезпечують безпеку одна для одної. Даунс називає це домовленістю групи держави зменшувати загрози безпеці, по-перше, узгоджуючи норми та правила, і, по-друге, караючи державу, яка порушує ці норми та правила. Він визначає колективну безпеку як «колективне зобов'язання групи притягувати членів до відповідальності за підтримку внутрішньої норми безпеки» [158]. Основними умовами режиму безпеки, на його думку, є готовність гегемона підтримувати систему, дотримання та співпраця інших держав, а також взаємність цілей.

Існує широке коло розуміння того, що становить колективна безпека. Найширше визначення стосується міжнародних установ, таких як Ліга Націй або Організація Об'єднаних Націй. У цьому відношенні колективна безпека розуміється як всеосяжна організація, що включає всі держави та регіони і покликана підтримувати стабільність і мир у світовій системі. У випадку організацій колективної безпеки жодна держава не вважається загрозою; швидше, загрози сприймаються на системному рівні. У більш вузькому обсязі деякі вчені стверджують, що колективна безпека може включати коаліції, концерти та союзи, де основною метою організації все ще є підтримка стабільності та миру в системі, але вони створюються, і часто підтримуються, через відчутна загроза, яку може представляти держава або група держав [60, с. 21].

Колективна безпека охоплює різні типи домовленостей, заснованих на структурах, регіонах чи проблемах. Бертс пише, що термін колективної безпеки з часом застосовувався стосовно:

- Вільсонівської або ідеальної концепції, пов'язаної з Лігою Націй;
- Пактом РІО, ООН та антикомуністичними союзами, включаючи Командування ООН в Кореї, НАТО, Договір про взаємну безпеку між США та Японією, СЕАТО, Багдадський пакт та СЕНТО;
- поточні пропозиції організаціям щодо кодифікації миру в Європі [157].

Тому колективні механізми безпеки можуть бути вільними або жорсткими міжнародними установами з особливим акцентом на внутрішню безпеку.

У літературі про колективну безпеку, незалежно від підходу, існує припущення, що колективна безпека повинна охоплювати широкий діапазон держав. Однак, Концерт Європи, незважаючи на свої регіональні обмеження, вже демонстрував дуже сильні характеристики угоди про колективну безпеку в своєму проекті для створення міжнародної тріангуляції в Європі, яка запобігала б конфлікту між її державами. По суті, Концерт Європи мав у

своєму серці той самий принцип, що і організації колективної безпеки: забезпечити механізм в рамках організації держав для внутрішнього підтримання миру та безпеки – в Європі. Тому припущення, що колективна безпека повинна охоплювати всю або більшість міжнародної системи, не слід сприймати як даність. Угода про колективну безпеку може бути застосована до регіональних установ, як це має місце з НАТО стосовно Європи [155].

Більше того, коли виникає питання про глобальний та регіональний масштаби організації безпеки, Ендрю Херрелл пише: «Поняття глобальної спільноти держав є нереальною і регіональною системою колективної безпеки, швидше за все, виявляться ефективними: оскільки такі угруповання мають глибше розуміння причин та характеру проблем безпеки, що впливають на регіон; оскільки стимули для врегулювання конфліктів, швидше за все, будуть вищими; і тому, що буде досягнуто більший ступінь консенсусу щодо базових цінностей» [158].

Хоча це було в минулому, глобалізація впливає на це припущення. Багато криз, з якими стикаються різні регіони світу, однакові. Однак це не означає, що регіональних відмінностей не існує. Можна створити парасолькову організацію колективної безпеки, яка встановлює певний стандарт поведінки щодо мирного врегулювання суперечок, з меншими регіональними підгрупами, призначеними для вирішення проблем безпеки, ендемічних для цієї конкретної області.

По-друге, однією з найбільших перешкод для перемоги з точки зору будь-якої міжнародної установи, а тим більше у питаннях безпеки, є суверенітет. Союзи передбачають меншу втрату суверенітету та менше зовнішнього контролю організації над внутрішньою політикою. З іншого боку, система колективної безпеки несе в собі більше зовнішнього контролю над внутрішньою політикою держави. Основне запитання, яке тут виникає, полягає в наступному: чи є безпека від загроз, що домінують у міжнародній системі, як зовні, так і внутрішньо, достатньою для вигоди для відмови від

суверенітету в мірі, необхідній для створення законної та надійної організації колективної оборони та безпеки.

Основна ідея інституцій походить від неоліберальної школи думки, яка дещо не відповідає загальному підходу до міжнародної безпеки, в якому переважає неореалізм. Інституції визначаються як «правила та норми, навколо яких сходяться очікування суб'єктів». Купчан стверджує, що інституції спрямовують інтереси сильних держав, але також зв'язують і легітимізують свою владу. Цю ідею також підтримує Джон Г. Ікенберрі, який говорить про безпеку установи після кожної війни, обмеження влади гегемона, врівноваження можливої загрози та підтримання порядку. Джон Мерсхаймер, з боку реалістів, стверджує, що механізми колективної безпеки суперечать природному стану міжнародних відносин [60, с. 44].

Стівен Уолт зазначав, що ідеологія пов'язує держави. Це значення спільної ідеології ніде не видно чіткіше, ніж у Європі та створенні Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору. Як зазначав Гулік і пояснював раніше, окрім географії та спільності інтересів, подібність історичної, культурної та політичної ідеологій зробила можливим створення ЄС та НАТО як інституцій, ефективних та функціонуючих протягом тривалого періоду часу [60, с. 48].

З точки зору безпеки, чим більше подібних ідеологічних держав, тим більша ймовірність того, що вони стануть союзником, щоб збалансувати те, що вони сприймають як загрозу. Стівен Уолт виявляє, що врівноважена поведінка пояснює найкращий зразок союзів на Близькому Сході після Другої світової війни. Хоча Близький Схід навряд чи може служити зразковим регіоном для миру, подібна ідея була використана в післяполеолівському концерті Європи. Однак, хоча спільну ідеологію та легітимність легше знайти на регіональному рівні, у глобальному масштабі їх набагато складніше підтримувати [157]. Однак, незважаючи на спільність цінностей і цілей, питання, на яке залишається відповісти, стосується питання про те, що один із членів колективної системи безпеки може стати агресором. На даний момент

дві основи колективної безпеки, концерт і примусове забезпечення порушені і суперечать один одному.

Клод зазначає, що домовленості про колективну безпеку ніколи не повинні зіткнутися з проблемою держав, що йдуть проти режиму, оскільки колективна безпека передбачає концерт, який час від часу стає концертом мінус один або кілька; він покладається на сподівання, що в будь-якій конкретній ситуації більшості держав – достатньо, щоб створити переважну силу – залишаться лояльними до системи і діятимуть, переконавшись, що їхні інтереси вимагають від них приєднання для придушення виклику порядку системи. Кожна система правопорядку передбачає дотримання правил і передбачає випадковість непокори. Жодна система для підтримання порядку не повинна працювати, якщо не з'являться деякі порушники правил, або вона може працювати, якщо більшість її членів не підкоряються і не підтримують виконання її правил [155].

Питання про доступність та бажаність колективної безпеки оперативно пов'язані між собою умовами її створення та функціонування, а також нашою готовністю та можливостями інших держав зробити необхідні інвестиції. Відповідь на це можна знайти у рівнях прихильності та довговічності як інституцій, так і стабільності внутрішньої системи. «Якщо мета міжнародного режиму колективної безпеки ніколи не буде керувати інвестиціями, то вона насправді не може бути політикою, якою б не була аргументованою як потреба або наскільки привабливою вона могла б бути як засіб захисту» [155].

Крім того, відповідальність за підтримку стабільності та миру в міжнародній системі, і в даному випадку в регіональному контексті, традиційно покладається на великі держави, знову ж такими вченими, як Е. Х. Карр, граф Равенал або Джон Ікенберрі, а також політичними лідерами, такі як президенти Вудро Вільсон, Франклін Делано Рузвельт або Гаррі Трумен. Ініс Клод несе відповідальність великих держав за міжнародну систему в цілому як очевидну. «Поодинці і спільно великі держави несуть відповідальність за управління міжнародною системою. Подобається це чи ні,

вони становлять його раду директорів, як це було зрозуміло принаймні з Віденського конгресу 1815 року» [157]. Якщо говорити більш конкретно і на практичному рівні, то великі держави несуть тягар стримування непокірних – категорію, яка може включати себе або одне одного, але не обмежується їх власними чинами. Їх завдання захищати слабких і годувати бідних. Ініс Клод іде ще далі, приписуючи відповідальність за міжнародний мир і стабільність потужним, враховуючи як реалістичні, так і ліберальні цінності: «Перспективи політичної свободи, прав людини та соціальної справедливості значною мірою залежать від того, що вони роблять і утримуватися від цього. Міжнародна система, правила її функціонування та спосіб її організації значною мірою визначаються їх політикою. Кредит або звинувачення у стані світу значною мірою покладається на великі держави» [60, с. 51].

На практиці існує потреба у керівництві в установах будь-якого типу, особливо коли вони створюються і до того, як вони досягнуть повної зрілості – у випадку колективної безпеки, до того, як вони стануть повністю інтегрованими та інституціоналізованими.

Неодноразово повторювалися аргументи про те, що ефективна система колективної безпеки вимагає керівництва і що колектив, який має значення, буде складатися з меншої групи держав-однодумців, які мають ефективну, на відміну від теоретичної, владу для виконання своїх рішень. На цей більш обмежений погляд колективна безпека – це не більше, ніж готовність одного блоку держав підтримувати міжнародне право на основі мотивів, які неминуче будуть змішаними [157].

Цю позицію можна розширити до групи держав з різним ступенем влади, але однакового чи подібного мислення та бажаючих вступити до організованої установи, що забезпечує колективну безпеку.

Однак не всі міжнародні системи дозволяють працювати такій спільноті колективної безпеки. Чи можливо, що глобалізація вирівнює владу між державами настільки, що, хоча може бути велика держава чи дві, жодна держава не зможе отримати переважну владу. Стівен Амброуз і Дуглас Брінклі

стверджують, що, хоча Сполучені Штати все ще є головною державою, економічний спад 90-х років у поєднанні з фундаментальними змінами, які фактично зменшили розрив між США та іншими великими державами, створили міжнародне середовище, де США не зможе знову стати переважною владою в якомусь короткому чи далекому майбутньому. Той самий аргумент можна поширити і на інші великі держави. Тому, коли ми думаємо про довголіття будь-якої організації колективної безпеки і беремо до уваги те, що ми вважаємо передбачуваним майбутнім, цілком правдоподібно стверджувати, що жодна держава не буде настільки сильною, щоб протистояти колективу [155].

Раніше в центрі уваги колективної безпеки були держави, які прагнули забезпечити свій суверенітет та невтручання, концепції, які визначили більшість історії міжнародних відносин, але які швидко змінюються сьогодні. Повертаючись до обговорюваної раніше мети колективної безпеки, сучасне міжнародне середовище створює стадію для конфлікту між принципом суверенітету та потенційними загрозами, які мають тенденцію нехтувати межами.

Херрелл пише в 1992 році: «Руссо занадто чітко бачив, що, хоча ліги штатів можуть створити мир між своїми членами, вони також можуть слугувати посиленню і загостренню більш широких конфліктних моделей» [158]. Якщо у вас є організована група держав, країни, які не входять, можуть розглядати організовану групу як потенційну загрозу, що збільшує рівень конфлікту. І тут мимоволі міжнародні актори потраплять у реалістичну дилему безпеки. Однак у такому випадку угода про колективну безпеку забезпечувала б внутрішню стабільність та мир, тоді як компонент альянсу орієнтувався на зовнішню загрозу.

Коли ми вже встановили певні вільні або жорсткі заходи колективної безпеки серед групи держав, треба з’ясувати, яка ж форма колективних дій буде доцільною та прийнятною. «Колективна безпека передбачає спільне розуміння того, які види сили заборонені, а також спільне визнання того, що

порушення миру загрожує інтересам усіх держав» [155]. З тієї ж причини, чому більшість держав дотримуються вказівок міжнародного права, примусове виконання може не бути необхідним у всіх випадках. Проста тінь майбутнього елемента, характерна для міжнародних установ, забезпечить переваги для співпраці та покарання у випадках дефекту. Можливо також, що у випадку безпеки, яка традиційно вважається високою політикою, ступінь вигоди та покарання буде вищою у випадках колективних заходів безпеки. Перевагою співпраці є безпека групи, внутрішня та зовнішня, тоді як покаранням є відсутність тієї самої безпеки, як внутрішньої, так і зовнішньої.

Хоча мету союзів легко визначити, оскільки вона орієнтована на відчутну зовнішню загрозу, цілі домовленостей про колективну безпеку важче визначити, особливо в сучасних міжнародних умовах. Зміна характеру суверенітету є однією з домінуючих тенденцій у науковій діяльності та практиці міжнародної політики. Зважаючи на це, область міжнародної безпеки не є непроникною для мінливої та оскаржуваної концепції суверенітету. Кеннет Томпсон дуже влучно вказує на застосування цієї зміни до концепції колективної безпеки:«Душа колективної безпеки сформувалася зростанням практичної моралі. Головною характеристикою соціальної поведінки наприкінці XIX - на початку XX століття було посилення уваги до всіх форм гуманітарних проектів. У середньовічному суспільстві думкам про ліквідацію війни чи бідності рідко приділяли серйозну увагу. Війна та злидні були задумані як постійні моральні проблеми та вади загальнолюдського морального порядку. Ця філософія, як і теологічні концепції, що її підкріплюють, була змінена епохою Просвітництва. Замість нього Захід, здавалося, прийняв кредо демократичного лібералізму з метою скасування всіх негараздів і хвороб, що турбують соціальне тіло» [155].

Хоча існує потреба в нормативному принципі поведінки в умовах колективної безпеки, існує також основна практична потреба. У своїй книзі «По-перше безпека», Амітай Ецціоні висловлює дуже вагомі аргументи щодо базової безпеки людини як необхідної передумови внутрішньої та

міжнародної стабільності. Під базовою безпекою він розуміє умови, за яких більшість людей, більшу частину часу, здатні продовжувати своє життя, виходити на вулицю, працювати, вчитися та брати участь у громадському житті, включаючи політику, без гострого страху бути вбитими або пораненими – без тероризму [157].

Концепція базової безпеки людини, у свою чергу, акцентує увагу на проблемах зміни характеру загрози, що йде рука об руку з концепцією суверенітету, який зазнає настільки сильної трансформації і перебуває під такою атакою практично міжнародної системи та наукової громади. Як зазначають Брюс Джонс та інші: «Це світ транснаціональних загроз, де дії – або бездіяльність – людей та урядів у будь-якій точці світу можуть завдати шкоди іншим за тисячі миль. Це світ, де суверенні держави, які діють поодинці, не здатні захищаючи своїх громадян.

Механізм проти державних загроз вже вбудований в основоположну концепцію колективної безпеки – а саме, як її мислення, так і інституційна організація. Однак питання недержавних загроз відкриває нове питання. Роберт Кіган говорить: «Обговорюючи недержавні загрози, я наголошую на таких людських діях, як використання ядерної зброї терористами та створення хвороб за допомогою біологічних процесів. Я розрізняю «загрози», які я обмежую потенційно дуже шкідливими умовами, створеними навмисно людиною, і дві інші категорії проблем: несприятливі зміни в нашому соціальному або природному середовищі, створені ненавмисно людиною, наприклад, зміна клімату, або насильство, породжене посиленням прийняття насильства у ЗМІ; або більш фундаментальні соціальні проблеми, такі, як бідність у світі та передчасна смерть через хвороби, якій можна запобігти. Останні дві категорії проблем є дуже серйозними - цілком можливо, більше, ніж недержавними загрозами, – але в цих коротких зауваженнях я зосереджуюся на загрозах, як визначено вище» [158].

Після визначення поняття загрози, постають питання про те, коли загроза стає достатньо небезпечною, щоб вимагати дії колективної спільноти,

або за яких конкретних умов ця дія необхідна. Кеохан відповідає на них: «Коли це може безпосередньо вплинути на весь наш офіс, коли величезна кількість навмисних збитків настільки велика, що суттєво впливає на наш погляд на людську расу, коли явним зловживанням можна запобігти помірною ціною. У таких випадках бездіяльність впливає на наш фундаментальний погляд, на нас самих і на наш вид» [157].

Цей список висвітлює необхідність встановлення чітких визначень та правил поведінки для потенційних організацій колективної безпеки. Вплив такого міжнародного середовища та характер нинішніх та майбутніх загроз знову призводить до нерозривності міжнародної та національної безпеки. Через цю реальність потреба в організованому колективному забезпеченні безпека стала не лише бажанням, а й потребою. Відновлення міжнародного порядку вимагатиме зосередження уваги на конкретних установах для вирішення конкретних загроз і забезпечення їх ефективності. Але як передумова для цього, також потрібне бачення, фундаментальний принцип, який надає моральному значення порядку і забезпечує узгодженість очікувань щодо того, як повинні діяти держави у багатьох сферах. Такий принцип повинен сподобатися різному населенню в усіх регіонах світу і завоювати підтримку ключових держав [155]. Іншими словами, хоча компонент Альянсу охоронної організації приносить відчутні засоби для забезпечення безпеки, колективний характер такої установи принесе із собою легітимність та моральну цінність.

НАТО розвиває потенціал для вирішення широкого кола проблем, що виникають та які вважаються важливими для його членів. Загальний процес трансформації НАТО, включаючи його нові ролі та безліч різних способів сприяння НАТО міжнародному миру та безпеці, є свідченням цієї еволюції. Участь в організації, яка виконує важливі для України завдання в євроатлантичному просторі та за її межами, була б значною вигодою для України. Звичайно, Україна вже робить важливий внесок у операціях під проводом НАТО. А НАТО, в свою чергу, всебічно допомагає Україні та

розвиває різноманітні напрями співробітництва, особливо в умовах російської агресії [155].

Україна визнала Росію державою-агресором у 2015 р. Це засвідчує низка документів, зокрема:

- Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором, затверджене Постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 р. № 129-VIII [30];
- Заява Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», затверджена Постановою Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII [29];
- Також термін «держава-агресор» міститься в Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (18 січня 2018 р. № 2268-VIII) [99].

Під терміном «агресор» мається на увазі держава чи коаліція держав, що вчинили агресію, тобто здійснили збройний напад на іншу державу першими.

Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. «Визначення агресії» містить перелік дій, які вважаються актом агресії. До таких дій належать:

1) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, яка є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;

2) бомбардування збройними силами держави території іншої держави, або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

3) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

4) напад збройними силами держави на суходільні, морські чи повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

5) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави, відповідно до угоди з державою, яка їх приймає, в порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

6) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

7) заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що це дорівнює перерахованим вище актам, або її істотна участь в них [195].

В українській історичній науці інтерес до вивчення різноманітних аспектів діяльності НАТО, зокрема відносин з Україною, виправданий і закономірний. Літературу з проблеми умовно можна поділити на кілька груп за проблемним принципом.

Перша група включає роботи, які розглядають безпеку в міжнародних відносинах та НАТО як модель колективної безпеки. До неї відносяться праці Алексовського С., Аврамовської Б., Бакрескі О. «Колективна безпека – роль міжнародних організацій – наслідки у міжнародному порядку безпеки. (Collective Security – The Role of International Organizations – Implications in International Security Order)» [155], Бейліса Джона «Поняття безпеки в міжнародних відносинах (The Concept of Security in International Relations)» [157], Бузана Б. «Мир, влада та безпека: суперечливі концепції у вивченні міжнародних відносин (Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations)» [158], Кононенка К. А. «Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України» [60] та інші. Роботи допомогли дослідити концептуальні підходи до визначення поняття «міжнародна безпека», визначити загрози та моделі міжнародної безпеки.

У роботі Кононенка К. А. «Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України» Досліджено процеси змін, що відбуваються в сучасному міжнародному середовищі безпеки, та визначено їхній вплив на національну безпеку України. Розглянуто дію «жорстких» та «м'яких» загроз безпеці в умовах глобалізації. Ідеться про визначення загроз за ступенем і масштабом їхніх наслідків, а також за засобами, які при цьому використовуються, та чинниками, які в них задіяні. У цьому ракурсі докладно проаналізовано особливості глобального безпечного середовища і визначено роль новітніх викликів та загроз, актуальних для України [60].

Автори праці «Колективна безпека – роль міжнародних організацій – наслідки у міжнародному порядку безпеки. (Collective Security – The Role of International Organizations – Implications in International Security Order)» Алексовський С., Аврамовська Б., Бакрескі О. приділяють увагу фундаментальним питанням безпеки шляхом аналізу принципів колективної безпеки, що працюють в євроатлантичному просторі. Спочатку вони дають визначенню поняття «колективна безпека». Також досліджують функції принципів колективної безпеки, оборони та кооперативної безпеки в історичній та сучасній сферах. Основна увага приділяється принципу колективної безпеки, що діє в Лізі Націй, ООН, НАТО, ЄС та ОБСЄ. Крім того, вони завершують аргументацію тим, чи можуть існуючі організації колективної безпеки в Європі та Євроатлантичному регіоні виступати універсальним механізмом колективної безпеки або колективної оборони, співпраці, попередження та аналізу конфліктів, принципів організації, логіки та архітектури європейської безпеки, необхідності переосмислення існуючого європейського порядку безпеки [155].

У своїй роботі «Поняття безпеки в міжнародних відносинах (The Concept of Security in International Relations)» Джон Бейліс фіксує розбіжності між класичними філософами, щодо причин війни. Деякі бачать це внаслідок недосконалості людської природи, інші вважають структуру держави вирішальним фактором, що визначає війну. І все ж письменники

зосереджують свою увагу на анархічній природі міжнародної системи, в якій повинні діяти окремі особи та держави. У цій постійній дискусії протягом історії Вальц зазначає, що між політичними філософами існує принципова різниця щодо того, чи можна конфлікт перевищити чи пом'якшити. Це відображає принципову різницю між мислителями «реалістів» та «ідеалістів», які відповідно песимістично та оптимістично відповідали на центральне питання про те, чи є війна неминучою частиною людського існування [157].

До другої групи зараховано роботи, що стосуються означених проблем зовнішньої політики нашої країни, міжнародним відносинам у нових геополітичних умовах та позиції НАТО в них. Виокремимо праці таких вітчизняних фахівців як Алексієвець Л. і Прийдун С. «Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості і проблеми (1991–2011)» [5], Алексієвець М. та Секо Я. «Зовнішня політика України: від багатовекторності до без альтернативності» [6], Віднянський С. «Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією» [11], Гальчинський А. «Україна на перехресті геополітичних інтересів» [16], Івченко О. «Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан» [33], Мартинов А. «Відносини Євросоюзу і НАТО: історичні уроки» [50], Тодоров І. «Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України і НАТО» [123], «Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти» [124], Чекаленко Л. «Зовнішня політика України» [148]. Серед узагальнюючих досліджень із вивчення еволюції зовнішньої політики України в контексті євроатлантичної інтеграції вирізняються студії роботи Гайдукова Л. «Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.)» [14], Горбуліна В. «Національна безпека України та міжнародна безпека» [18], Жильцова С. «Еволюція зовнішньої політики України: сучасний етап (1991–2013 рр.)» [28], Зленка А. «Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті» [31], Ковальової О. «Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України» [42], Макара Ю. «Україна в міжнародних організаціях» [47], «Зовнішня політика України:

наміри та реалії» [48], Сивака О. «Формування та здійснення зовнішньої політики України (1990–1999 рр.)» [116], Щербака Ю. «Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі ХХІ століття» [152] та ін. Визначальною ознакою згаданих авторів було намагання об'єктивно підійти до висвітлення зовнішньої політики України в контексті створення новітньої системи міжнародних відносин, неупереджено обґрунтувати інтеграцію нашої держави в євроатлантичний простір. Зауважимо, що для більшості праць характерна україноцентричність, автори значну увагу приділяли питанням розбудови національної державності, внутрішніх змін в євроатлантичному континуумі, натомість шляхи зближення України з НАТО мають порівняно незначне відображення.

Книга Ю. Щербака «Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі ХХІ століття» є багатоплановим дослідженням ролі і місця незалежної України в складному глобалізованому світі сьогодення. Звертаючись до геополітичного значення України на фоні стрімких змін загальносвітової ситуації на початку ХХІ століття, автор обґрунтовує необхідність приєднання молодої держави до Наднаціональної Мегакоаліції західних держав, переконливо доводить життєву потребу зміцнення стратегічного українсько-американського партнерства. Спираючись на багатий історичний матеріал, Ю. Щербак приділяє велику увагу роздумам про майбутнє, про ті драматичні виклики, що їх несе ХХІ століття [152].

У монографії Тодорова І. Я. «Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти» розглядаються історичне та геополітичне підґрунтя європейського та євроатлантичного покликання України, особливості співробітництва України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного Договору в період 1991-2004 рр. На багатому і різноманітному фактичному матеріалі проаналізовано роботу центральних органів законодавчої, виконавчої й судової влади України в напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції, досліджено місце і роль

українських регіонів, політичних партій та недержавних громадських організацій у реалізації європейського вибору держави [124].

Основні етапи зовнішньої політики України розкриває стаття Жильцова С. С. «Еволюція зовнішньої політики України: сучасний етап (1991–2013 рр.)». Вона присвячена основним подіям 1991–2013 років – періоду становлення незалежної України. Автором проаналізовано концептуальні підходи до формування й реалізації основних напрямків і пріоритетів зовнішньої політики української держави [28].

Зазначимо, що публікації згаданих фахівців заклали науково-методологічні основи для подальшого предметного дослідження проблеми.

До третьої групи літератури із запропонованої теми відносимо праці авторів, предметом вивчення яких стало безпосередньо формування відносин України з НАТО, їх трансформація відповідно до сучасних викликів, а також впливу Північноатлантичного альянсу на забезпечення обороноздатності країни, зміцнення безпеки на Європейському континенті. Теоретичному і практичному осмисленню ролі альянсу в безпечно-оборонній сфері в умовах складної міжнародної та регіональної обстановки, дослідженню особливостей еволюції зовнішньої політики України в історичному контексті, у тому числі взаємодії з НАТО присвячено розвідки Алексеєвця Л. та Алексеєвця М. «Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект» [4], Боєцького Т. «Доцільність вступу до НАТО» [7], Джерджа С. «Безпідставність міфів щодо НАТО та шляхи їх подолання в контексті європейського договору» [24], Долгова І. «Еволюція партнерства (Україна – НАТО)» [26], Зуйка О. «Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України» [32], Кордона М. «Європейська та євроатлантична інтеграція України» [44], Кудряченка А. «Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією» [45], Марчука Є. «На шляху до НАТО» [51], Полякова Л. «Україна – НАТО: 10 років співробітництва в ім’я безпеки та миру» [77], Черноусенка О. «Партнерство Україна – НАТО: еволюція розвитку» [149], тощо. Із досліджень проблем євроатлантичного напряму зовнішньої політики

України та вступу її до НАТО варто виокремити колективні праці за редакцією Власюка О. «Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку» [139], Крінера Джона «Членство України в НАТО: переваги, витрати, хибні уявлення та міські легенди (Ukrainian Membership in NATO: Benefits, Costs, Misconceptions and Urban Legends)» [166], Перепелиці Г. «Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства» [142], Соскіна О. «Вступ до НАТО – стратегічний вибір України» [13], «Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива» [64].

У цих дослідженнях виявлено й фахово проаналізовано процес еволюції НАТО, інституційних структур альянсу, євроатлантичного спрямування зовнішньополітичного курсу України та організаційних аспектів співробітництва з блоком у сучасних умовах. Численні виклики й ризики, що постають перед Україною на її шляху до членства в НАТО розглянуто в монографіях Дергачова О., Корендовича В., Мітряєвої С., Муляра Г. і Мунтіяна В. «Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства» [23] та. Джерджа С. «Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки» [25].

Зразком розгляду досліджуваної теми в історіософському вимірі стала праця Є. Марчука «На шляху до НАТО» у якій зібрано статті, виступи у Верховній Раді, на міжнародних і національних форумах, в друкованих та електронних ЗМІ щодо відносин України і НАТО відомого державного діяча Євгена Марчука. Це фактично історія про те, як одна людина намагалась витягти країну і прогнозувала, якщо Україна не надасть згоди приєднатися до Альянсу у нас виникнуть великі проблеми. Євген Марчук – це колишній голова СБУ, прем'єр-міністр України, секретар РНБОУ, міністр оборони України, голова Робочої групи з питань безпеки Тристоронньої контактної групи щодо врегулювання ситуації на Донбасі на Мінських переговорах – давно відомий як один із чільних державних і політичних діячів України, котрі послідовно борються за втілення євроінтеграційного курсу України [51].

Окрему увагу слід приділити також статті Л. Алексеєвця та М. Алексеєвця «Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект». Метою дослідження є вивчення трансформаційних процесів відносин України та Організації Північноатлантичного договору, тенденцій складного переходу від співпраці до стратегічного партнерства, динаміки основних параметрів взаємодії й перспектив у контексті новітнього світоустрою. Доведено, що сучасні відносини України з НАТО, спираючись на ухвалені інституційно-правові засади, пройшли нелегкий та суперечливий шлях модернізації висхідною траєкторією в рамках програми «Партнерство заради миру», Ради Північноатлантичного співробітництва і Ради євроатлантичного партнерства та вийшли на якісно новий рівень після підписання Хартії про особливе партнерство між Україною й НАТО, інших форумів співпраці, у форматі яких нагромаджено значний досвід трансформації відносин до узаконення євроатлантичного курсу в Конституції України [4].

Наукова праця «Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива» за загальною редакцією О. І. Соскіна. у вигляді колективної монографії є унікальним явищем для сучасної наукової, громадської та політичної думки в Україні. Вона є інтегральним результатом потужної креативної науково-дослідницької роботи у цій царині десятків українських і закордонних учених, державних та громадських діячів, викладачів, дипломатів. У книзі розкривається складний шлях України до Північноатлантичного альянсу, досліджуються проблеми формування системи колективної безпеки на Євразійському континенті та перспективи України інтегруватися до євроатлантичної моделі розвитку, аналізуються відносини між Україною, НАТО і Росією, обґрунтовується необхідність об’єднання зусиль для протистояння викликам безпеці в сучасному, надзвичайно нестабільному світі, де посилюється конкуренція та змагання між різними цивілізаціями. Загальний висновок книги полягає в тому, що набуття членства в НАТО є логічним кроком України як європейської країни [64].

Робота Джона Крінера «Членство України в НАТО: переваги, витрати, хибні уявлення та міські легенди (Ukrainian Membershipin NATO: Benefits, Costs, Misconceptions and Urban Legends)» розглядає деякі основні переваги та витрати членства України в НАТО. Автор намагається об'єктивно вирішити ці проблеми та навести аргументи, що стосуються як вигоди, так і витрат, резюмує, що вигоди значно перевищують витрати, і, отже, є сподівання, що Україна успішно вирішить питання проблеми, що стримують прогрес у напрямку членства в НАТО [166].

Четверта група представляє собою роботи, які досліджують відносини України-НАТО безпосередньо у роки російської агресії. До неї відносяться праці Віннікова А. «Нові виклики й можливості» [55], «НАТО та криза в Україні: колективна сек'юритизація (NATO and the Ukraine crisis: Collective securitisation)» Джеймса Сперлінга [191], робота Ноеля Фрікса «НАТО, Росія та українська криза (NATO, Russia and the Ukraine crisis)» [182] «Україна 2019-2020: широкі можливості, суперечливі результати» Ю. Якименка [154], «Національна безпека і оборона» заснована та опублікована Центом Розумкова [172] та інші.

Робота «НАТО та криза в Україні: колективна сек'юритизація (NATO and the Ukrainecrisis: Collective securitisation)» Джеймса Сперлінга обговорює та вносить зміни до теорії сек'юритизації, застосовуючи підхід, який дозволяє сек'юритизацію здійснювати не лише держава, а в даному випадку НАТО. Представлена модель колективної сек'юритизації, а потім емпірично застосована до десек'юритизації Росії після холодної війни та її подальшої десек'юритизації після окупації Криму. Також розглядаються наслідки ресек'юритизації для виникнення самозміцнюючої дилеми безпеки у відносинах між НАТО та Росією [191].

Робота Ноеля «НАТО, Росія та українська криза (NATO, Russia and the Ukraine crisis)» дає відповідь на теоретичне питання: чи вносять міжнародні організації мир і стабільність у міжнародні відносини? Організація Північноатлантичного договору є тематичним дослідженням, яке може

допомогти відповісти на цей запит. Спочатку досліджується те, що вчені-реалісти та ліберали широко аргументують щодо міжнародних організацій, миру та стабільності. Потім проводиться експертиза НАТО як організації, після чого проводиться тематичне дослідження ролі, яку вона відіграла в українській кризі [182].

У роботі «Україна 2019-2020: широкі можливості, суперечливі результати» підготовленого Центром Розумкова за керівництвом Якименка Ю. зроблено підсумки внутрішньої та зовнішньої політики України. Висвітлено процес реформування усіх сфер політики для наближення України до стандартів НАТО, а також відображено громадська думка щодо вступу в Альянс. Крім того у праці дається прогноз на 2020 рік [154].

Джерелознавча база представлена декількома групами документів.

Перша група містить документі НАТО, а саме Угоду між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил (НАТО УСЗС) [131], Партнерство заради миру: рамковий документ [65], Меморандум про взаєморозуміння стосовно сприяння нагальним цивільним транскордонним перевезенням [58] та інші.

Щодо програми «Партнерство заради миру» (далі ПЗМ), то вона є інструментом взаємодії НАТО з країнами-партнерами, що базується на практичному співробітництві та відданості демократичним принципам. Мета Програми сприяти реформам, підвищити стабільність, зменшити світові загрози безпеці, створити міцні відносини у сфері безпеки між країнами-партнерами та НАТО, а також між самими партнерами. Сьогодні Україна бере участь в наступних механізмах ПЗМ:

- Процесі планування та оцінки сил;
- Концепції оперативних можливостей;
- Політико-військових рамках участі партнерів в операціях з підтримання миру під проводом НАТО;
- спільних з НАТО навчаннях, у тому числі з врегулювання кризових ситуацій;

- співробітництві у галузі озброєнь, протиповітряної оборони, управління повітряним рухом та обміну даними про повітряну обстановку;
- Індивідуальної програмі партнерства;
- Плані дій партнерства щодо розбудови оборонних інституцій;
- Програмі удосконалення військової освіти;
- Програмі професійного розвитку цивільного персоналу;
- Політиці трастових фондів партнерства;
- Ініціативі НАТО з розбудови прозорості, доброчесності, відкритості та запобігання проявів корупції;
- Програмі НАТО «Наука заради миру та безпеки»;
- співробітництві у галузі реагування на надзвичайні ситуації цивільного характеру [109].

До другої групи відносяться правові акти та документи України по відношенню до НАТО. Серед них: Постанова Верховної Ради України № 612-XIV «Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» [153], Закон України «Про основи національної безпеки України» [96], Указ Президента України «Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України» [93], Указ Президента України «Про міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО» [90], Закон України № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [84], Указ Президента України № 328/2013 «Про річні національні програми співробітництва Україна-НАТО» [103], Закон України № 35-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [79], Указ Президента України №296/2016 «Питання координації євроатлантичної координації» [71], Указ Президента України № 784/2019 «Питання Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України» [69], Постанова Верховної Ради України № 327-IX «Про Заяву Верховної Ради України щодо першочергових кроків забезпечення євроатлантичної інтеграції України – набуття повноправного

членства України в Організації Північноатлантичного договору» [87], а також Річні національні програми співробітництва Україна – НАТО та багато інших.

Основу третьої групи представляють двосторонні акти між Україною та НАТО. Сьогодні Україна у співробітництві з Альянсом керується укладеною у липні 1997 р. Хартією про особливе партнерство, підписаною Президентом України Л. Кучмою та лідерами 16 країн – членів НАТО 9 липня 1997 р. у Мадриді [145]. Хартією закладено основи співробітництва у вигляді таких механізмів, як Комісія Україна – НАТО та консультації з комітетом НАТО у форматі «19 + 1», спільні робочі групи, візити високого рівня та обмін експертами, кризовий консультативний механізм для випадків, коли Україна вбачатиме пряму загрозу територіальній цілісності, незалежності чи національній безпеці. У міжнародно-правовому аспекті Україна та НАТО базуватимуть свої відносини на принципах та зобов'язаннях, згідно з міжнародним правом та міжнародними механізмами, включаючи Статут ООН, Хельсінкський Заключний акт та іншими документами ОБСЄ. А також на таких актах, як Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору [133], Планом дій «Україна-НАТО» [74], Меморандумом з правових питань в рамках Інтенсифікованого діалогу з Україною [52], Угодою між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України у операціях [1; 2; 61; 91; 92; 127; 128; 129; 130], Угодою про співробітництво у сфері підтримки між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання (ОНПП) [134], Дорожньою картою Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [27], Угодою між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання [132], Імплементаційною Угодою між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію проекту Трастового фонду НАТО із знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям [34] та інші.

Четверту групу становлять інтерв'ю, виступи, що стосуються відносин України-НАТО. Сере них й виступи нинішнього президента України після засідань Комісії Україна – НАТО [78]. Спіч Еммануеля Макрона на прес-конференції у Парижі, де президент Франції наголошує, що для миру і безпеки у Європі та зокрема, щоб не допустити погіршення ситуації в Україні, потрібен чіткий, жорсткий і вимогливий діалог з Росією, а також обговорює посилення позицій НАТО в Балто-Чорноморському регіоні [49]. Виступ Міністра оборони Чехії Карела Кюнля під час спільної прес-конференції з Міністром оборони України Анатолієм Гриценком у Празі охоплює аспекти плану вступу України до НАТО, а саме реформам та можливості отримання досвіду від Чеської республіку у деяких (трьох: управління персоналом, управління фінансовими ресурсами, утилізації непотрібних боєприпасів) сферах.

До п'ятої групи відносяться статистичні данні громадської думки по відношенню до питання про вступ України в НАТО. Насамперед це результати опитувань Центром Розумкова [19], а також статистичні дані Центру стратегічного розвитку територій [41], Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [19; 40; 114], Київського міжнародного інституту соціології Кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянської академії» [146], Центру соціальних та маркетингових досліджень «Социс» [117]. Зібрана статистика відображає ставлення українців до Північноатлантичного Альянсу, вступу України до НАТО, питання забезпечення рівню безпеки в країні та причин аргументів на користь вступу чи побоювань стосовно Альянсу.

Дослідження побудоване за проблемно-хронологічним принципом, та поділено на загальнонаукові та спеціальні методи.

Серед загальнонаукових методів, було використано метод історизму. У першому розділі простежено процес еволюції ідеї створення парадигми безпеки від традиційної парадигми безпеки, що стосується реалістичної конструкції, до нової моделі – «безпеки особи». У другому розділі досліджено етапи відносин України-НАТО, а також встановлено періодизацію

співробітництва. У третьому розділі розглянуто відносини з Альянсом з 2014 року та позначені основні події цього періоду.

Метод аналізу та синтезу використовується для визначення поняття «колективної безпеки» за відповідними ознаками, особливості експлуатації концепції в рамках НАТО в першому розділі, та дослідження відносин України-НАТО в цілому.

Порівняльний аналіз було використано в першому розділі для відображення відмінності стратегічних підходів до забезпечення міжнародної безпеки, а також у другому розділі, де проводилось дослідження етапів співпраці України з Альянсом та аналіз їх щільності в різні роки. Третій розділ містить інформацію про відносини за часів російської агресії та їх змін в порівнянні з попередніми етапами співтовариства. Дається порівняльний аналіз статистичних даних щодо громадської думку відносно вступу до НАТО до початку російської агресії та протягом 2014 – 2020 рр. Також розглянуто дані щодо безпеки в Чорноморському регіоні, а саме порівняння оборонної політики до 25 листопада 2018 року, коли російська берегова охорона відкрила вогонь і затримала кілька українських суден та 24 членів екіпажу в Керченській протоці, та після цих подій.

Системний підхід та структурно-функціональний аналіз розглядають міжнародну безпеку як систему, згідно з якою формуються нові течії та підходи. Інституціональний метод було застосовано для аналізу інституційних основ організації.

Застосування під час проведення дослідження прогностичного методу дало змогу надати перспективам відносин України з Альянсом.

Серед спеціальних методів було використано контент-аналіз у другому та третьому розділах, а саме проаналізовано дані з різних інформаційних джерел, як вітчизняних так і зарубіжних, стосовно відносин України з Альянсом, трактування певних дій України та Росії, а також ставлення до них країн-членів Альянсу.

З допомогою case-study розглядає особливості використання ресурсної бази: військової сили, військової техніки, фінансів, робочої сила, інтелектуального вливання тощо.

Метод аналізу статистичних даних присутній в другому та третьому розділах, де представлено дослідження громадської думки українців щодо Північноатлантичного Альянсу, вступу України до НАТО, питання забезпечення рівню безпеки в країні та причин аргументів на користь вступу чи побоювань стосовно Альянсу в різні роки. Таким чином, використовувалась статистика 2005 р., 2008 р., 2014 р, 2017 р. та 2020 р. Також у третьому розділі проаналізовано інформацію щодо ставлення країн-членів НАТО до вступу України до Альянсу.

Нормативно-ціннісний метод був використаний для аналізу та оцінки законодавчої та нормативно-правової бази дослідження, а саме двосторонніх документів НАТО, правових актів та документів, які відносяться до Україні по відношенню до НАТО.

Для узагальнення отриманих результатів і формулювання висновків використовувався абстрактно-логічний підхід.

Отже, реактивний та активний характер колективу тісно пов’язаний з надійністю та легітимністю такої установи, а отже, з підтримкою та відданістю, яку він зможе заробити від своїх держав-членів. Знову ж таки, це значно відрізняється від традиційного підходу до загрози, який застосовують союзи, де ця загроза була визначена заздалегідь і відчутно.

У минулому колективна безпека задумувалась як відповідь на небезпеку офіційного міждержавного насильства і, зокрема, на проблему агресивного застосування сили державами. В основі її лягла ідея, що держави повинні або забороняти агресивне використання сили державами або, принаймні, суворо обмежувати право на використання збройної сили, і що вони повинні вживати колективних заходів для забезпечення цієї заборони. Колективна безпека в минулому мала за мету захист від міждержавних конфліктів та внутрішніх хвилювань. Міждержавна війна не є проблемою в наші дні. Основні проблеми

є нематеріальними і їх важко стримати на території чи уряді. Такі питання, як тероризм, енергетична безпека, шкода навколишньому середовищу, безпека людей та боротьба з хворобами, домінують у дискусії щодо безпеки.

Сукупність досліджень колективної безпеки демонструє широкий спектр визначень та підходів. Однак найголовніше пам'ятати, що колективні механізми безпеки розроблені для забезпечення внутрішньої безпеки членів, тоді як союзи захищають групу від зовнішніх загроз. Більше того, незалежно від того, є це союзи чи інститути колективної безпеки, держави приєднуються до них, оскільки вони отримують більше вигод від таких домовленостей, ніж витрати, які вони повинні сплатити. І неореалісти, і неоліберали у своїх відповідних підходах до організацій безпеки підходять до членів-держав як до раціональних суб'єктів. Країни, які створили НАТО, нічим не відрізнялися. Альянс виник і продовжувався, оскільки вигоди від зовнішньої та внутрішньої безпеки, які він забезпечував, набагато перевищують вигоди від того ж рівня безпеки в односторонньому або двосторонньому порядку.

Аналіз стану наукової розробки свідчить про те, що двосторонні відносини України-НАТО достатньо вивчено, проте проблема співробітництва України з Альянсом в умова російської агресії не достатньо глибокого відображення в сучасній науковій літературі, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Враховуючи те, що предметом нашого вивчення є роль НАТО в протидії російській агресії проти України, велике місце в нашому дослідженні займає робота з джерелами. Джерелознавча база достатньо ґрунтовна: були використанні нормативно-правові документи, які направлені на двостороннє співробітництво України з НАТО, статистичні данні, заяви та промови політичних лідерів та офіційних осіб в періодичній пресі, інтернет-джерелах тощо.

Для досягнення поставленої мети дослідження, була використана достатня кількість наукових методів, як загальнонаукового характеру, так і

спеціальних методів, що дало змогу об’єктивно та на належному рівні розглянути проблему відносин України з Альянсом на сучасному етапі.

РОЗДІЛ 2.
ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА НАПРЯМКИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА НАТО

Суверенна, незалежна і стабільна Україна, твердо віддана демократії та верховенству права, є ключем до євроатлантичної безпеки. Відносини між НАТО та Україною беруть початок на початку 1990-х років і з тих часів переросли в одне з найважливіших партнерських відносин НАТО.

Більшість вітчизняних дослідників вважають, що перші спроби євроатлантичних прагнень України було означено вже в Декларації про державний суверенітет, в якій визначався курс (тоді ще УРСР) на безпосередню участь України в загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Відтак євроатлантичний вектор було законодавчо закріплено в постанові Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. – програмному документі, де сформульовано основні завдання щодо інтеграції в міжнародні організації, зокрема членства у системі колективної безпеки, формування якої активізувалося після закінчення «холодної війни» [98].

Відносини між НАТО та Україною були офіційно започатковані в 1991 році, коли Україна стала членом-засновником Ради північноатлантичного співробітництва (NACC, згодом перетвореної в Раду євроатлантичного партнерства (EAPC). У січні наступного року представник нашої країни взяв участь у засіданні робочої групи високого рівня Ради північноатлантичного співробітництва, 22–23 лютого 1992 р. відбувся перший візит генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва та відтоді розпочався активний діалог України з альянсом. 8 липня 1992 р. з візитом до штаб-квартири блоку прибув президент України Л. Кравчук [124, с. 23]. 16 листопада того ж року українську столицю відвідав головнокомандувач збройних сил альянсу в Європі генерал Дж. Шалікашвілі, а 1993 р. штаб-квартиру НАТО – міністр

закордонних справ України А. Зленко. Знаковою подією стало відкриття у вересні 1992 р. посольства України у Брюсселі, що було сполучною ланкою у відносинах між нашою державою та альянсом. Поглибленню взаємодії між Україною й НАТО сприяло приєднання нашої держави 10 березня 1992 р. до Ради північноатлантичного співробітництва. У 1994 році Україна стала першим членом Співдружності Незалежних Держав (СНД), який приєднався до програми «Партнерство заради миру». У травні 1992 р. Україна набула статусу асоційованого члена в Парламентській асамблеї НАТО, де була представлена постійною делегацією Верховної Ради [124, с. 25].

Активізація дій України на початковому етапі співпраці з альянсом поглиблювала відносини, що схвально сприймали обидві сторони. Здійснено десятки візитів, які визначали політико-правові засади взаємодії, програмні завдання державної політики щодо співпраці з НАТО в конкретних військових та цивільних сферах, вироблення принципів, суть яких полягала у визнанні територіальної цілісності й недоторканності кордонів, підтримці демократичного шляху України. 8 лютого 1994 р. Україна підписала рамковий документ програми «Партнерство заради миру», а 25 травня до штаб-квартири НАТО було передано презентаційний документ із приводу участі в ній, де висловлювалася готовність до співпраці в конкретних військових і цивільних сферах, визначалася низка пріоритетних напрямів [34]. У березні 1994 р. розпочалися безпосередні перемовини України з альянсом за формулою «16+1» (на той час кількість країн-членів НАТО та Україна). Їх тематика доповнювала й розвивала принципи відносин Києва та Брюсселя, визначені під час візиту Л. Кравчука до штаб-квартири НАТО, суть яких полягала у визнанні політичної цілісності й недоторканності кордонів України, а також її без'ядерного статусу. Із 1994 р. Україну залучено до започаткованого «Процесу планування та оцінки сил» для надання їй можливостей підготовки збройних сил для спільних дій із членами НАТО, а також участі в обміні інформацією з питань оборонного та бюджетного планування [64, с. 15]. У червні 1995 р. Альянс і МЗС України обмінялися відповідними листами, в яких

визначено завдання першої індивідуальної програми партнерства між Києвом та Брюсселем, запланованої на 1996-1998 рр. Спільна заява обох сторін від 14 вересня 1995 р., офіційно затверджена на спеціальному засіданні Північноатлантичної ради, фактично поглиблювала відносини та створила основи для проведення 20 березня 1997 р. офіційних двосторонніх консультацій щодо формалізації особливого партнерства між Україною та Альянсом [50, с. 192].

Надалі співпраця утверджувалася на взаємовигідних засадах, причому наша країна брала участь у миротворчих операціях та врегулюванні кризових ситуацій під проводом НАТО. Було реалізовано низку важливих ініціатив і програм. Так, у січні – березні 1996 р. ухвалено спільний документ «Реалізація розширення та поглиблення відносин між Україною й НАТО», а 3 квітня того року проведено перше засідання Політичного комітету альянсу та України з питань вироблення архітектури загальноєвропейської безпеки й безпеки України, збереження миру в регіоні, а також розвитку співпраці з НАТО. 10 грудня 1996 р. більшість пропозицій Києва щодо розширення відносин Україна – НАТО було відображено у завершальному засіданні Північноатлантичної ради на рівні міністрів закордонних справ, а також підтверджено створення Інформаційного центру альянсу в Україні. Цього року вперше українські солдати входять до складу миротворчих сил під проводом НАТО в Боснії та Герцеговині. У травні 1997 року в Києві відкрився Центр інформації та документації НАТО [64, с. 18].

Із 1997 р. відносини набули якісно нового рівня. НАТО і Україна чітко усвідомлювали важливість своїх особливих відносин, що було викладено в Хартії про особливе партнерство між НАТО і Україною, підписаною у липні 1997 року на зустрічі на вищому рівні в Мадриді країнами-членами Альянсу. У тому числі, Хартія наголошує на важливості незалежної, демократичної та стабільної України, як ключового фактору забезпечення стабільності в євроатлантичному регіоні. Вона встановлює принципи та механізми подальшого розвитку відносин, визначає сфери консультацій, співробітництва

та встановлює Комісію Україна-НАТО, у межах якої почали працювати спільні робочі групи з питань військової реформи, озброєнь, економічної безпеки, планування на випадок надзвичайних ситуацій, питань науки й захисту довкілля. На думку І. Тодорова, «цей консультативний механізм і був одним із головних досягнень хартії, а також і всієї співпраці між Україною і НАТО. Він надавав теоретичну можливість Україні консультуватися з НАТО одразу під час загострення зовнішньої загрози у будь-який момент, коли Україна відчує таку небезпеку» [123, с. 85]. Тоді ж Україна створює дипломатичну місію при НАТО.

Постійну трансформацію відносин України й НАТО було значною мірою зумовлено виникненням нових викликів безпеці та потребою адекватної відповіді. Дедалі виразнішою тенденцією у відносинах, що впливала на їх видозміну, стало розширення альянсу на схід, у результаті чого Україна опинилася у своєрідному геополітичному стані: на західних кордонах – нові учасники альянсу, а на східних – члени Організації договору про колективну безпеку, що виводило Україну в особливий об’єкт новітньої системи міжнародних відносин, у ключову країну для європейської безпеки. Посилювалися діалог, пошуки нових форм і тенденцій співпраці Україна – НАТО в рамках Ради євроатлантичного партнерства й хартії відповідно до плану дій на 1998–2000 рр., вироблялися проекти зміцнення партнерства на основі пропозицій альянсу. Обопільні відносини посилювалися [124, с. 36].

Новий етап у відносинах між Україною й НАТО розпочався з утворенням у 1998 р. спільної робочої групи з питань оборонної реформи та відкриття у квітні наступного року в Києві Офісу зв’язку НАТО в Україні, діяльність якого спрямували на тісніше налагодження контактів і співпраці українських державних установ, міністерств та відомств із відповідними структурами альянсу. Офіс сприяв реформуванню оборонної галузі в Україні та її участі у програмі «Партнерство заради миру». Для модернізації двосторонніх угод з альянсом в Україні було прийнято кілька винятково важливих законодавчих актів. Так, наприкінці 1998 р. президент України

Кучма Л. затвердив державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на період до 2001 р.; 23 квітня 1999 р. український парламент ухвалив постанову «Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору (НАТО)». В обох документах зазначалося, що стратегічною метою нашої країни є повномасштабна інтеграція до європейських та євроатлантичних структур і повноправна участь у системі загальноєвропейської безпеки [153]. Активізувалися взаємні робочі та офіційні візити. Так, 25-28 червня 1998 р. в Україні перебувала делегація альянсу на чолі з помічником генерального секретаря НАТО з політичних питань К.-П. Кляйбером; 29-30 червня того ж року відбувся перший візит експертів спільної робочої групи з питань військової реформи до Києва, а 8-9 липня 1998 р. на запрошення Л. Кучми з нагоди першої річниці підписання Хартії в Україну з офіційним візитом прибув генеральний секретар НАТО Х. Солана. 24 квітня 1999 р. в рамках саміту глав держав та урядів альянсу у Вашингтоні президент України взяв участь у першому засіданні комісії Україна – НАТО на найвищому рівні. Подібні візити офіційних осіб безумовно надавали потужні імпульси партнерству. Крім того польсько-український батальйон розгортається як частина миротворчих сил під проводом НАТО в Косово. У травні 2000 р. парламент України ратифікував Угоду про статус ПЗМ щодо статусу сил. У вересні 2000 р. Україна проводить багатонаціональні навчання з ліквідації наслідків стихійних лих «Закарпаття 2000» [32, с. 10].

Процесу відносин України із НАТО впродовж 2001–2004 рр. були притаманні зміни інтенсивності політичного діалогу, посилення його прагматичності й наповнення реальним змістом, динаміка поглиблення, на думку авторів, аж до другої половини 2004 р., коли успішні кроки до членства в альянсі було припинено.

Перед п’ятою річницею Хартії, у травні 2002 року, президент Леонід Кучма оголосив про мету України щодо можливого членства в НАТО, що призвело до прийняття Україною Плану дій Україна–НАТО та міністрів закордонних справ союзників у Празі в листопаді 2002 року. Проте мотиви та

зобов'язання уряду Кучми були підозрювані, частково через низку гучних скандалів. На засіданні NUC в Рейк'явіку міністри закордонних справ підкреслюють своє бажання вивести ці відносини на якісно новий рівень. У липні 2002 р. у Донецьку відкрито проект безпечного знищення 400 000 наземних мін. У листопаді 2002 р. план дій Україна – НАТО прийнятий на засіданні міністрів закордонних справ у Празі. План дій спрямований на поглиблення та розширення відносин Україна–НАТО та підтримку зусиль України щодо реформ на шляху до євроатлантичної інтеграції. У березні 2004 р. український парламент ратифікував Угоду про підтримку країни, що приймає з НАТО. У червні 2004 р. Україна підписує Стратегічну угоду про повітряні перевезення з НАТО [23, с. 355].

Ситуація кардинально змінилася з Помаранчевою революцією. Після виборів 2004 року генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер заявив, що «наша головна мета – допомогти Україні здійснити свої євроатлантичні прагнення та сприяти стабільності в регіоні – залишається незмінною» [45, с. 773].

Важливість України для НАТО відбилася в присутності Генерального секретаря на інавгурації Президента Ющенка 23 січня 2005 року та візиті Президента Ющенка на окрему зустріч з главами держав та урядів союзників під час саміту НАТО 22 лютого 2005 року. Союзники висловлюють підтримку його амбіційним планам реформ і погоджуються перефокусувати співпрацю між Україною та НАТО відповідно до пріоритетів нового уряду.

Наступним важливим кроком стало ініціювання Інтенсифікованого діалогу про членство у квітні 2005 року, який був «чітким сигналом того, що члени НАТО підтримали інтеграційні прагнення України» та розробили пакет короткотермінових дій щодо посилення підтримки ключових реформ [48, с. 191].

У жовтні 2005 р. Україна проводить багатонаціональні навчання з реагування на катастрофи, «Спільна допомога 2005». Також

північноатлантична рада відвідує Київ для обговорення посиленого діалогу з міністрами закордонних справ та оборони України.

У лютому 2006 року у Хмельницькому відкрито Центр переселення та перепідготовки. У червні 2006 р. підписано контракт на запуск проекту з Україною щодо знищення 133 000 тонн звичайних боєприпасів, 1,5 мільйона стрілецької зброї та 1000 переносних систем протиповітряної оборони протягом приблизно 12 років. У жовтні 2006 р. парламент України ратифікував Угоду про стратегічний авіаперевезення.

Прийняття України до статусу дій щодо членства (ПДЧ), який розглядається як необхідний крок до членства, розглядалося позитивно напередодні Ризького саміту НАТО в листопаді 2006 року. Однак згодом ця ідея була відкинута у світлі заяви Прем'єр-міністра Януковича до Північноатлантичної ради 14 вересня 2006 р. Тоді прем'єр-міністр Янукович заявив: «Сьогодні немає альтернативи стратегії, яку Україна обрала у своїх відносинах з НАТО». Але щодо Плану дій щодо членства, через політичну ситуацію в Україні, «нам тепер доведеться зробити паузу, але настане час, коли буде прийнято рішення» [26, с. 32].

У цих поглядах також не відбулося жодної еволюції. Наприкінці березня 2007 року, коли він прокоментував законопроект, що схвалює членство України в НАТО, який щойно прийняв Конгрес США, Янукович заявив: «На даний момент Україна не готова вступити в НАТО». Союзники підтверджують важливість особливого партнерства Україна-НАТО і вітають прогрес в Інтенсифікованому діалозі, а союзники з вдячністю відзначають значний внесок України у нашу спільну безпеку, в тому числі шляхом участі в операціях під проводом НАТО та зусилля для сприяння регіональній співпраці. Вони також підкреслили свою рішучість надалі допомагати за допомогою практичної співпраці у здійсненні масштабних зусиль щодо реформ, зокрема у сферах національної безпеки, оборони, реформи оборонно-промислового сектору та боротьби з корупцією [10, с. 122].

Ключовим викликом для двосторонніх відносин залишається не одностайність думки української громадськості щодо НАТО. Через стійкість стереотипів холодної війни та агресивну критику НАТО та співпраці з НАТО, серед інших причин, значна більшість населення все ще виступає проти членства в НАТО. Згідно з опитуванням Київського міжнародного інститутом соціології (КМІС) у співпраці з кафедрою соціології Національного університету «Києво-Могилянської академії» в разі якби референдум з питань вступу України до НАТО відбувся наприкінці 2005 року, то у ньому взяли б участь приблизно 73% громадян, а лише 22% населення підтримували членство в НАТО (див. Додаток А). Готовність підтримати вступ до НАТО в цілому по Україні практично не залежить від того, якою мірою люди відчувають себе обізнаними стосовно цієї організації [146]. Підтримка продовжує бути особливо низькою у східній та південній частинах країни, де критика відносин з НАТО залишається високою.

Додаткові проблеми посилюють серйозність цієї проблеми. Це положення «Універсальної» угоди від 3 серпня 2006 р., яка встановлює рамки коаліції, приймати рішення про вступ до НАТО за результатами загальнонаціонального референдуму, який повинен бути проведений в Україні після завершення всіх відповідних процедур. Це підсилює важливість і без того важливої вимоги щодо покращення державної підтримки.

Звичайно, народ України повинен визначити, що відповідає їхнім інтересам, вони зроблять це на основі чіткої, точної та легкодоступної інформації. Міністри оборони НАТО та міністр оборони України Гриценко на зустрічі в Комісії Україна-НАТО 14 червня 2007 року визнали проблему, пов’язану з відсутністю достатньої інформації, наголосивши на їх рішучості продовжувати розвивати це стратегічно важливе партнерство, у тому числі шляхом посилення зусиль щодо допомоги Україні у проведенні громадських інформаційних кампаній про НАТО та його ролі [5, с. 180].

Коментуючи заяву прем’єр-міністра Януковича перед Північноатлантичною радою, заступник помічника держсекретаря США

Даніель Фрід чітко дав зрозуміти, що рішення про те, чи є інтеграція до НАТО доброю ідеєю, залежить від народу України. Він сказав: «Мене зовсім не стривожила заява прем'єр-міністра Януковича про бажання співпрацювати з НАТО, але не так швидко просуватись до членства. Він відображає, на мою думку, справжню відсутність консенсусу в Україні. Чому НАТО чи чому США повинні змусити Україну приймати ці рішення? Я не хочу, щоб країни в НАТО, якщо вони не хочуть бути в НАТО. Нехай Україна розбереться і нехай вони працюють над цим питанням, а тим часом давайте співпрацюватиме з Україною якнайкраще» [10, с. 103]. Генеральний секретар де Хооп Схеффер сказав те саме до народу України та його обраних лідерів, щоб визначити майбутній шлях країни до НАТО,на неформальному засіданні Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ 27 квітня 2007 року.

У підтвердження свого бажання щодо співпраці, у червні 2007 р. Україна вперше розгортає корабель на підтримку операції «Активні зусилля», морської контртерористичної операції НАТО в Середземномор'ї. За цим слідує друге розгортання восени. Також в 2007 р. Україна направляє медичний персонал для підтримки провінційної групи з реконструкції в Афганістані. У квітні 2008 року на Бухарестському саміті лідери країн-членів Альянсу домовились, що Україна в майбутньому стане членом НАТО. 2008 рік ознаменувався розміщенням Україною судна на підтримку операції «Активні зусилля» [129]. За цим слідує друге розгортання восени. У грудні 2008 р. міністри закордонних справ NUC погоджуються розширити можливості надання допомоги Україні в її зусиллях щодо задоволення вимог до членства та розробки Річної національної програми (РНП). Також відбувся перший зв'язок обміну даними про повітряну ситуацію між повітряним командуванням командного пункту на Заході у Львові та Центром командування та звітування НАТО у Веспремі, Угорщина. У квітні 2009 р. Україна підписує угоду про наземний транзит для постачання в Афганістан Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) під проводом НАТО. 21 серпня 2009 року «Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною» підписана для відображення

рішень, прийнятих на Бухарестському саміті та засіданні міністрів закордонних справ у грудні 2008 року [151, с. 14].

Якби у березні 2008 року відбувся референдум щодо членства у НАТО, у ньому взяло б участь 68% громадян України. Більшість з них, а саме 59%, проголосувала б «проти» вступу, 22% – «за» і 19% тих, хто ще не визначився. Спостерігається негативна динаміка громадської думки у порівнянні із груднем 2007 року, тоді за вступ до НАТО проголосували б 32% (див. Додаток Б). Протягом чотирьох місяців – з грудня 2007 року по березень 2008 року, коли почалося активне обговорення прагнення України отримати ПДЧ на Бухарестському саміті, підтримка населенням членства України в НАТО знизилася на 10%. Членство в НАТО переважно підтримували жителі Західної України та Києва, а також ті, хто відчуває себе європейцями. Більше двох третин – 70% громадян України – вважали важливим для себе знати, якими були б наслідки вступу чи не вступу України до НАТО [114].

Трансформації відносин України з НАТО впродовж 2010-2014 рр. міцно пов'язані з перебігом подій у внутрішньополітичному житті. У лютому 2010 р. новий український уряд за президента Віктора Януковича вирішує продовжувати нинішню співпрацю з НАТО. Однак членство в Альянсі для країни знімається з порядку денного. На антинатовській риториці президент В. Янукович розпустив Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО, ліквідував Національний центр із питань євроатлантичної інтеграції, а у законі України «Про основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики» було визначено позаблоковий статус, тим самим знято законодавчі засади щодо членства в альянсі. Проте й за цих умов співробітництво України з НАТО тривало, хоча політичний діалог значно послабився [123, с 95].

Згадаємо, що у травні 2010 року підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо обміну даними про повітряну ситуацію (ASDE), метою якого є зменшення конфліктів у повітряному просторі шляхом мінімізації потенційних транскордонних інцидентів та оптимізації реагування на ситуації,

що виникають із відступниками, на цивільних літаках. А у листопаді 2010 р. Україна розгортає корабель на підтримку операції «Активні зусилля».

У Берліні на своїй зустрічі у квітні 2011 р. міністри закордонних справ NUC підтверджують своє чітке партнерство та домовляються продовжувати практичну співпрацю. Також у травні 2012 р. Президент Янукович бере участь у саміті НАТО в Чикаго, щоб взяти участь у зустрічі з колегами з країн, які вводять війська до МССБ. У листопаді 2012 р. НАТО ініціює з Україною Програму підвищення оборонної освіти (DEEP) у відповідь на запит українського міністра оборони. Також відбувається друге з'єднання ASDE між повітряним командуванням командного пункту «Південь» в Одесі та Центром командування та звітування НАТО в Ерзурумі, Туреччина [60, с. 33]. У лютому 2013 р. міністри оборони NUC погоджуються посилити співпрацю між Україною та НАТО, в тому числі в рамках навчань; перепідготовка колишніх військових офіцерів в Україні і знешкодження радіоактивних джерел з колишніх радянських військових об'єктів. Україна стає першою країною-партнером, яка зробила внесок у операцію НАТО з боротьби з піратством біля узбережжя Сомалі, операція «Океанський щит» [130]. У грудні 2013 року міністри закордонних справ НАТО обговорюють події в Україні. У своїй заяві вони засуджують використання надмірної сили проти мирних демонстрантів в Україні та закликають усі сторони утримуватися від провокацій та насильства.

Відносини України з НАТО набули нових масштабів і темпів після подій Євромайдану та обрання президентом України П. Порошенка.

Проаналізувавши історію взаємодії України з Альянсом, ми можемо зробити висновок, що етапи співробітництва напряму пов'язані з етапами президентства. Різні президенти України, згідно з їх напрямком політичної діяльності, брали вектор чи на співробітництво з НАТО, чи розвитком зв'язків з Росією. Це відображає щільність стосунків України з Альянсом.

Щодо консультацій та співпраці між НАТО та Україною, то вони охоплюють широкий спектр сфер, включаючи операції з підтримання миру, реформу оборони та безпеки, військову співпрацю, оборонні технології,

взаємодію та промисловість, цивільну готовність, науку та навколишнє середовище та публічну дипломатію. Активізовано співпрацю у багатьох сферах з метою посилення здатності України забезпечувати власну безпеку внаслідок конфлікту з Росією та її зусиль щодо здійснення широкомасштабних реформ.

Перший вектор, це операції з підтримки миру. Україна вже давно активно сприяє забезпеченню євроатлантичної безпеки шляхом розміщення військ, які працюють з миротворцями з НАТО та інших країн-партнерів. Незважаючи на російсько-український конфлікт, Україна продовжує сприяти операціям та місіям під проводом НАТО [77, с. 6].

Україна підтримала операції з підтримки миру на Балканах – як Боснію і Герцеговину, так і Косово. Вона продовжує сприяти створенню сил Косово (КФОР), які в даний час мають важкий інженерний підрозділ із можливостями проти-виробничих вибухових пристроїв.

На підтримку очолюваних НАТО Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) в Афганістані Україна дозволила оформлення польотів та транзит поставок для сил, що там розміщуються. Україна також надала медичний персонал для підтримки провінційних груп з відбудови в Афганістані та інструкторів навчальної місії НАТО в Афганістані [2]. Після завершення місії МССБ наприкінці 2014 року Україна в даний час підтримує місію під керівництвом НАТО з підготовки, консультування та допомоги афганським силам безпеки, відомої як Місія рішучої підтримки.

Починаючи з березня 2005 року, Україна надавала офіцерам участь у навчальній місії НАТО в Іраку, яка була припинена в грудні 2011 року.

Україна розгортала кораблі на підтримку операції «Активні зусилля» – морської операції НАТО в Середземному морі, спрямованої на допомогу у стримуванні, зриві та захисті від тероризму – шість разів з 2007 року, останній раз у листопаді 2010 року [129]. Наприкінці 2013 року вона також внесла фрегат до операції НАТО «Океанський щит», яка боролася з піратством біля узбережжя Сомалі. З моменту створення морської операції SeaGuardian у 2016

році, Україна продовжує надавати інформацію на підтримку морської ситуації НАТО в Чорному морі та навколо нього [130].

Україна також є першою країною-партнером, яка брала участь у Силах реагування НАТО (NRF), надаючи взвод, що спеціалізувався на ядерних, біологічних та хімічних загрозах в 2011 році, та стратегічні можливості авіаперевезень у 2011 році. У 2015 та 2016 роках Україна надавала стратегічні авіаційні, морські та медичні можливості. В даний час Україна робить внесок у стратегічні можливості авіаперевезень [2].

Другий напрямок співробітництва можна назвати «Уроки, отримані з гібридної війни». На тлі дій Росії проти України на саміті у Варшаві в липні 2016 року була створена Платформа НАТО–Україна з протидії гібридній війні. Вона забезпечує механізм для кращого виявлення гібридних загроз та нарощування потенціалу щодо виявлення слабких місць та посилення стійкості держави і суспільства. Конференції високого рівня, проведені в рамках Платформи у Варшаві, Вільнюсі та Києві у 2017 та 2018 роках, сприяли цій меті та підвищили обізнаність громадськості. Подальші проекти на підтримку досліджень, тренінгів та експертних консультацій тривають, зосереджуючись на отриманих уроках, протидії дезінформації та підвищенню стійкості [198].

Третьою сферою співробітництва є реформи сектору оборони та безпеки. Співпраця України з НАТО у сфері реформування сектору оборони та безпеки є вирішальною для постійної трансформації постави безпеки України та залишається важливою частиною її демократичного переходу [172].

НАТО підтримало оборону України та пов’язану з нею реформу сектору безпеки через Спільну робочу групу з питань оборонної реформи, а також процес планування та перегляду, Програму розбудови доброчесності НАТО, Програму підвищення оборонної освіти НАТО, Спільну робочу групу з питань оборонного технічного співробітництва та консультативні послуги місія в Представництві НАТО в Києві.

За допомогою Комплексного пакету допомоги для України, затвердженого Комісією Україна-НАТО на Саміті НАТО у Варшаві у 2016 році, НАТО зобов'язалося підтримати мету України щодо здійснення реформ у галузі безпеки та оборони відповідно до принципів та найкращої практики НАТО, надаючи поради на стратегічному рівні та практична підтримка через 16 програм нарощування потенціалу та цільових фондів [186].

Ключовою головною метою співпраці у цій галузі є посилення демократичного та цивільного контролю над збройними силами та органами безпеки України, як це визначено в українському Законі про Національну безпеку від червня 2018 року. Союзники сприяють перетворенню українських установ оборони та безпеки в сучасні та ефективні організації під цивільним та демократичним контролем, здатні забезпечити надійне стримування агресії та захисту від військових загроз.

НАТО допомагає Україні в модернізації структури сил, управління, реформуванні логістичної системи, обороноздатності, планах і процедурах. НАТО також надає спеціальну допомогу для зміцнення належного управління та боротьби з корупцією.

До цього напряму співробітництва входить процес планування та перегляду. Участь у процесі планування та перегляду (PARP) надає Україні фундаментальний механізм для встановлення реалістичних цілей реформ та підвищення функціональних можливостей сил оборони та безпеки, щоб діяти разом із союзниками в операціях з реагування на кризи та інших національних та міжнародних заходах з метою сприяння безпека та стабільність [188].

PARP допомагає керувати трансформацією та реформами у сфері оборони та пов'язаному з нею сектором безпеки. Пакет цілей партнерства на 2018 рік, який визначає цілі, узгоджені з міністерствами оборони та внутрішніх справ України, прямо передбачає підтримку стратегічних організаційних реформ в Україні та створення інституцій для організацій сектору оборони та безпеки. Це підтримало Україну у проведенні реформ, передбачених її Стратегією національної безпеки та Військовою доктриною на

2015 рік, а також Стратегічним бюлетенем оборони, затвердженим у 2016 році. Серед цілей партнерства 26 – Міністерству оборони та збройним силам; 15 Міністерству внутрішніх справ та підпорядкованим йому організаціям безпеки; і один для кіберзахисту [186].

Також напрямок включає розбудову спроможності та цивільний контроль. Програми та ініціативи НАТО сприяють конкретним аспектам посилення цивільного контролю над оборонними та пов'язаними з ними установами безпеки, в тому числі в секторі розвідки. Поліпшення потенціалу цих установ має принципове значення для розвитку України як демократичної країни. Ці питання є ключовими результатами згідно з Комплексним пакетом допомоги НАТО для України та цілями партнерства, узгодженими в рамках ПАРП. В рамках ширшої співпраці в цій галузі було здійснено низку конкретних ініціатив [180].

Програма професійного розвитку (PDP) для цивільних, які працюють в оборонних та установах безпеки України, була розпочата в жовтні 2005 року. Бюджет на цю програму вдвічі збільшився, з акцентом на підтримку процесів трансформації та реформ шляхом запровадження стандартів та найкращих практик НАТО, створена «Власна самодостатня спроможність України до професійного розвитку та вдосконалення міжвідомчої співпраці та обміну інформацією». У 2017 році Програма також розпочала реалізацію нових концепцій, включаючи проект «Чемпіони 100», що забезпечує підтримку пулу українських державних службовців, безпосередньо відповідальних за процеси євроатлантичної інтеграції.

У 2007 році Україна приєдналася до Програми НАТО щодо побудови доброчесності (ВІ) з метою зміцнення цілісності, прозорості та підзвітності. Нещодавнє завершення нового процесу самооцінки та експертної перевірки ВІ у жовтні 2019 р., забезпечує ретельну оцінку попереднього антикорупційного пакету та набір рекомендацій щодо вдосконалення належного управління та проведення стійких антикорупційних реформ у сфері оборони та пов'язаних з ними секторів безпеки. На цій основі спеціальна програма діяльності

продовжуватиме надавати допомогу на двох рівнях – спеціальну експертизу для покращення належного управління та управління оборонними ресурсами (фінансовими, людськими та матеріальними), а також освітніх та навчальних заходів для розвитку індивідуального потенціалу [199].

Спеціальна освітня програма з інформаційних технологій з метою підвищення обізнаності щодо корупційних ризиків та впровадження принципів BI в існуючі навчальні програми була розпочата у 2015 році з військовими та суміжними установами безпеки Харкова, Хмельницького, Києва, Львова, Одеси та Житомира, а також Національної оборони. Ця робота вдосконалюється завдяки спільному проекту з Програмою підвищення оборонної освіти. Додаткова допомога у створенні потенціалу надається цивільним установам, таким як Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також представникам громадянського суспільства. Програма BI використовує досвід та підтримку Європейського Союзу [166].

Ще одним відгалуженням цього напрямку є Програма підвищення оборонної освіти (DEEP). НАТО розробило програму DEEP з Україною у відповідь на запит міністра оборони України у 2012 році. Ця програма є найбільшою у своєму роді серед усіх країн-партнерів НАТО. Вона спрямована на вдосконалення та реструктуризацію систем військової освіти та професійної підготовки. Вона зосереджена конкретно на восьми навчальних закладах оборони в Харкові, Києві, Львові, Одесі та Житомирі, сюди входить відновлення деяких можливостей Академії ВМС в Одесі, та п’яти навчальних центрів для унтер-офіцерів у Десні, Миколаєві, Старичах, Василькові та Яворів [135].

Крім того, DEEP консультує з питань управління академіями та університетами, включаючи підтримку викладачів щодо того, як викладати та розробляти курси з лідерства та процесів прийняття рішень. Підтримка також була зосереджена на розвитку потенціалу електронного навчання та вдосконаленні знань англійської мови військових професорів. Ці зусилля

поширились на інші сфери, такі як організація імітаційних вправ та курсів для інструкторів з розмінування.

Починаючи з 2017 року, DEEP переклав свою допомогу на розробку навчальних програм у сферах цивільного та демократичного контролю, управління персоналом, стратегічного спілкування, керівництва, управління якістю та оперативного планування НАТО. На запит міністерства оборони програма продовжена до 2020 року.

Навчання та професіоналізація солдатів і підстаршин, які перебувають на службі, є надзвичайно важливим для успіху загальної реформи збройних сил. DEEP визначила чотири розривні сфери, в яких зараз сприяє двосторонній підтримці союзників:

- основна бойова підготовка солдатів;
- підготовка інструкторів;
- розробка професійної системи кар'єрних служб НКО;
- створення професійної військової освіти для сержантів [186].

Також НАТО підтримує реінтеграцію колишніх військових у цивільне життя за допомогою широкого кола проектів, пристосованих до нових викликів, викликаних російсько-українським конфліктом. НАТО надає конкретну допомогу у формі професійної перепідготовки та надає послуги психологічної реабілітації для пом'якшення синдрому посттравматичного стресу серед демобілізованих військовозобов'язаних. Крім того, НАТО консультує щодо створення інтегрованої, всеосяжної системи переходу на військову кар'єру через один із Цільових фондів, започаткований на саміті в Уельсі в 2014 році для підтримки реформи сектору безпеки та оборони [160].

Знищення запасів зброї та боєприпасів також входить до напрямку реформ сектору оборони та безпеки. Окремі союзники підтримують знищення українських запасів протипіхотних мін, боєприпасів та стрілецької зброї та легкої зброї за допомогою проектів Цільового фонду партнерства [39]. Перший етап Цільового фонду, очолюваний Сполученими Штатами, передбачав безпечне знищення 400 000 стрілецької та легкої зброї (ЛСМО), 15

000 тонн боєприпасів та 1000 переносних систем протиповітряної оборони (ПЗРК) протягом 2006-2011 років. Другий етап розпочався у 2012 році. Станом на травень 2018 року він успішно знищив понад 130 000 ЛСО, 27 200 тонн звичайних боєприпасів та 1,7 мільйона протипіхотних мін. Його сфера дії була розширена в 2017-2018 роках для підтримки посиленого управління безпекою боєприпасів [160].

Ще один Цільовий фонд, очолюваний Німеччиною, підтримує утилізацію радіоактивних відходів з колишніх радянських військових об'єктів в Україні. Проект, що дозволяє Україні видобувати та охороняти радіоактивні матеріали відповідно до міжнародних стандартів та відновлювати територію до початкового стану, був здійснений у 2016-2017 роках. Проект, що продовжується було розпочато у грудні 2017 року.

Четвертим напрямком можна виділити співробітництво Цільових фондів, що сприяють реформуванню сектору безпеки та оборони та розвитку потенціалу.

На Саміті в Уельсі в 2014 році члени Альянсу вирішили розпочати суттєві нові програми для посилення допомоги НАТО у розвитку потенціалу та стійкому розвитку потенціалу в секторі безпеки та оборони України. Створено шість цільових фондів, що використовують механізм, який дозволяє окремим країнам-членам та країнам-партнерам надавати фінансову підтримку для конкретних проектів на добровільних засадах. Згодом усі члени Альянсу тим чи іншим чином зробили внесок у розвиток цих цільових фондів. Вони включають [6, с. 36]:

Перше – Цільовий фонд з питань командування, управління, зв'язку та комп'ютерів (С4).

Цільовий фонд С4 допомагає Україні в реорганізації та модернізації її структур та можливостей С4, сприяє їхній взаємодії з НАТО для участі у навчаннях та операціях під проводом НАТО та підвищує здатність України забезпечувати власну оборону та безпеку [39].

Цільовий фонд очолюють Канада, Німеччина та Великобританія, а виконавчим агентом є Агентство зв'язку та інформації НАТО. НАТО провело техніко-економічне обґрунтування С4 для оцінки можливостей та потреб України на основі поїздок з метою встановлення фактів в Україну для визначення пріоритетних вимог С4 через консультації з українською владою. Остаточний звіт щодо рекомендацій щодо реформування, реорганізації та модернізації збройних сил України та можливостей у районі С4 був представлений у вересні 2016 року [162].

Було узгоджено чотири проекти, які перебувають на різних етапах реалізації:

- Регіональна програма безпеки повітряного простору (RASP) – сприяти регіональному співробітництву в галузі безпеки повітряного простору та сумісності з НАТО, вдосконалювати внутрішнє співробітництво цивільно-військового повітряного простору України та встановлювати можливості транскордонної координації з країнами-членами Альянсу для кращого вирішення інцидентів з повітряної безпеки. Проект буде реалізований до весни 2020 року, і наступний проект, що передбачає подальшу підтримку зараз розробляється.

- Проект безпечного тактичного зв'язку – допомогти союзникам у забезпеченні захищеного комунікаційного обладнання для розширення можливостей України щодо безпечного управління та контролю та поінформованості про ситуацію для своїх збройних сил. Проект був реалізований, забезпечуючи стійку комунікаційну здатність на тактичному рівні. Проект подальшого забезпечення додаткового обладнання знаходиться в стадії розробки.

- Обмін знаннями – надання експертних знань, документації, тренінгів, стандартів, кращих практик, наставництва та консультацій НАТО з питань проекту НАТО та експертів з питань тематики в Україні. Перший етап цього проекту завершено, і в даний час реалізується наступний проект.

- Поінформованість про ситуацію (SA) – надати посилання на імплементацію стандартів НАТО, програмні засоби SA (JOCWatch, JCHAT, iGeoSit), процедури, а також підтримку через наставництво та експертів з питань розвитку українського потенціалу [39].

Другий – Цільовий фонд з логістики та стандартизації.

Цей Цільовий фонд спрямований на підтримку поточної реформи систем логістики та стандартизації України для збройних сил, а також інших національних військових формувань, включаючи Національну гвардію та Державну прикордонну службу безпеки, за необхідності.

Проект, керований Чеською Республікою, Нідерландами та Польщею, базується на результатах аналізу розриву рівня стратегії, проведеного протягом 2015 року.

Він доповнює та узгоджується з іншими видами діяльності НАТО, що здійснюються у цих сферах, наприклад, у рамках процесу планування та перегляду, Спільної робочої групи з питань оборонного технічного співробітництва та Спільної робочої групи з питань оборонної реформи.

Протягом трьох років цілі проекту будуть досягнуті шляхом реалізації трьох ініціатив, спрямованих на спроможність на підтримку довгострокових подій, з акцентом на вдосконалення національних можливостей кодифікації, вдосконалення можливостей управління ланцюгами поставок та вдосконалення можливостей управління стандартизацією [39].

Третій – Цільовий фонд з кіберзахисту.

Цей Цільовий фонд, очолюваний Румунією, мав на меті допомогти Україні розвивати суворо оборонні технічні можливості для протидії кіберзагрозам. Допомога включала створення центру управління інцидентами для моніторингу інцидентів кібербезпеки та лабораторій для розслідування інцидентів кібербезпеки. Проект був завершений у 2017 році [162].

Четвертий – Цільовий фонд з медичної реабілітації.

Цей цільовий фонд має на меті забезпечити швидкий доступ пацієнтів – активних та звільнених українських військовослужбовців та жінок та

цивільного персоналу із сектору оборони та безпеки до належної допомоги. Крім того, він прагне підтримати Україну у вдосконаленні системи її медичної реабілітації, щоб забезпечити довгострокові стійкі послуги [39].

Проект, очолюваний Болгарією та виконаний Агентством підтримки та закупівель НАТО (NSPA), розпочався у 2015 році та триває понад 48 місяців.

Станом на травень 2018 року підтримана медична реабілітація 270 військовослужбовців, а 15 військовослужбовців забезпечені протезами. Підтримка додатково 100 військовослужбовців буде надана у 2018-2019 роках. Більше того, 13 військовослужбовців з міністерства оборони скористались послугами професійної реабілітації. Ще 148 колишніх військовослужбовців та 140 цивільних / внутрішньо переміщених осіб з Донбасу отримали доступ до реабілітації за допомогою спорту. У партнерстві з проектом переселення колишніх військових, який фінансується НАТО, понад 6000 колишніх військовослужбовців скористались послугами психологічної підтримки. У 2017 році також була надана підтримка Україні для участі у їхніх перших Іграх Invictus [166].

П’ять відділень медичної реабілітації в лікарнях отримали відповідне обладнання для підвищення якості послуг. Перша в Україні ерготерапевтична кухня, перший сучасний басейн для реабілітації та перша майстерня для інвалідних візків у державній установі були поставлені в 2016 році. Більше 2200 українських фахівців з фізичної та психологічної галузі з медичної реабілітації, як урядових, так і неурядових організацій , отримали користь від діяльності з професійного розвитку. З березня 2018 року Цільовий фонд також підтримує розробку міжнародно визнаних академічних навчальних програм для протезів / ортопедів та ортопедів-технологів, професій, визнаних у 2016 році [39].

П’ятий – Цільовий фонд з питань військової кар’єри.

Цей Цільовий фонд допомагає Україні у розробці та впровадженні стійкого, ефективного та комплексного підходу до переселення військовослужбовців, закріплених в управлінні персоналом збройних сил.

Проект спрямований на підвищення розуміння серед українських чиновників основних організаційних та управлінських концепцій систем соціальної адаптації та розвиток їх професійних навичок. Це також допоможе визначити параметри допомоги для переселення збройних сил шляхом поєднання семінарів, практикумів, навчальних поїздок та аналітичних досліджень [39].

Шостий – Цільовий фонд з утилізації вибухонебезпечних боєприпасів (EOD) та протидії саморобним вибуховим пристроям (C-IED).

Цей Цільовий фонд, очолюваний Словаччиною, безпосередньо підтримує конкретні вибрані рекомендації в Плані допомоги НАТО щодо ЗВН та C-IED. Проект вибірково підтримує громадську гуманітарну діяльність з ліквідації вибухонебезпеки, включаючи СВУ. Це допоможе у встановленні основ для трансформації вибухонебезпеки та розвитку C-IED в Україні на основі політики та практики НАТО, зокрема щодо співпраці між агенціями. Три основні ініціативи, що охоплюють доктрину, сумісність та цивільну підтримку, будуть ініційовані протягом дворічного періоду, починаючи з літа 2018 року [162].

П’ятою сферою співробітництва можна виділити воєнно-військову співпрацю. Допомога Україні у здійсненні цілей оборонної реформи також є ключовим напрямком військово-військової співпраці, доповнюючи роботу, яка проводиться в рамках Спільної робочої групи з питань оборонної реформи та процесу планування та перегляду, військовою експертизою.

Ще однією важливою метою є розвиток оперативних можливостей та взаємодії з силами НАТО за допомогою широкого спектру заходів та військових навчань. Ці навчання дозволяють військовослужбовцям отримати практичний досвід роботи з силами країн НАТО та інших партнерів. Україна є частиною Ініціативи партнерства щодо взаємодії, започаткованої на саміті в Уельсі 2014 року, метою якої є підтримка рівня сумісності, розробленого міжнародними силами, які працюють в Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані (2003-2014) [91]. Починаючи з червня 2020 року, Україна також

є однією з шести країн, які розширили можливості для діалогу та співпраці з членами Альянсу, відомими як «Партнери з розширеними можливостями», визнаючи їх особливо значний внесок у операції НАТО та інші цілі Альянсу.

Важлива частина практичної військово-військової співпраці здійснюється згідно з Планом роботи Військового комітету з Україною, використовуючи освітні, навчальні, допоміжні та консультативні заходи, які НАТО пропонує країнам-партнерам. За виконання Плану роботи відповідає Дирекція військового партнерства оперативно-командного складу ОЗС. Усі ці заходи спрямовані на покращення оперативної сумісності та зміцнення оперативних можливостей збройних сил України, а також суттєво сприяють поточній реформі безпеки та оборони [172].

Активна участь України в Програмі оцінки та зворотного зв'язку з концепцією оперативних можливостей НАТО підтримує подальший розвиток збройних сил, а також дає можливість Альянсу складати спеціальні пакети сил, які можуть бути розгорнуті на підтримку операцій та місій під проводом НАТО.

Військова сторона також взяла на себе ініціативу у розробці правової бази, яка дозволить НАТО та Україні продовжувати розвивати оперативну співпрацю:

Угода про статус сил «Партнерство заради миру» сприяє участі у військових навчаннях ПЗМ, звільняючи учасників від паспортних та візових правил та імміграційної інспекції при в'їзді на територію країни, що приймає захід, або виїзді з неї, набула чинності в травні 2000 року [65].

Угода про підтримку приймаючої нації розглядає питання, пов'язані з наданням цивільної та військової допомоги збройним силам, розташованим на території України або транзитом через неї в мирний час, кризу чи війну, ратифікована в березні 2004 р.

Стратегічна угода про авіаперевезення дозволяє Україні зробити значний внесок у здатність НАТО переміщати негабаритні вантажі, передаючи

в оренду літаки «Антонов» Збройним силам Альянсу – домовленість, яка також приносить Україні економічні вигоди, ратифікована в жовтні 2006 р.

Високопоставлені українські офіцери також регулярно беруть участь у курсах оборонного коледжу НАТО в Римі, Італія та Школі НАТО в Обераммергау, Німеччина. Контакти з цими закладами сприяли створенню нового багатонаціонального факультету в Українській академії оборони [188].

Оборонне технічне співробітництво – відокремлюємо як шосту сферу співпраці з Альянсом. Оборонне технічне співробітництво зосереджується на посиленні взаємодії українських внесків у міжнародні операції із силами країн НАТО.

Співпраця у цій галузі розпочалася з вступу України до програми «Партнерство заради миру», зокрема, з участю їх у ряді груп, які збираються під егідою Конференції директорів національних озброєнь (CNAD) – вищого органу НАТО, відповідального за сприяння співпраця між членами Альянсу та партнерами у галузі озброєнь. З грудня 2014 року участь України в CNAD та його підструктурі відбувається в контексті Платформи взаємодії. CNAD визначає можливості для співпраці між країнами у розвитку потенціалу, процесах закупівель оборонного обладнання та розробці технічних стандартів [172].

Спільна робоча група з питань оборонного технічного співробітництва, яка вперше засідала у березні 2004 р., Працює над посиленням співпраці у цій галузі між НАТО та Україною на основі Дорожньої карти з питань оборонного технічного співробітництва. Серед поточних пріоритетів:

- Стандартизація та кодифікація як засіб підвищення оперативної сумісності українських збройних сил із силами союзників;
- Реалізація проектів Цільового фонду з питань управління, управління, зв’язку та комп’ютерів (С4) та демілітаризації прострочених боєприпасів та надлишкової стрілецької зброї та легкої зброї;
- Співпраця в рамках CNAD та з Науково-технічною організацією НАТО;

- Обмін досвідом у галузі управління життєвим циклом, і Україна провела відповідний семінар у липні 2019 року;
- Участь України у проектах НАТО «Розумна оборона», включаючи «Платформу обміну інформацією про шкідливе програмне забезпечення», «Багатонаціональну освіту та навчання в галузі кіберзахисту НАТО», «Гнучкий та взаємодіючий набір інструментів, що відповідає майбутнім оперативним вимогам у обмежених та мілководних водах» та «Жінки-лідери у галузі безпеки та Оборона»;
- Підтримка України в модернізації оборонної промисловості;
- Постійне використання та вдосконалення програми обміну даними про повітряну ситуацію (ASDE) [172].

Громадянська готовність залишається важливим рушієм співпраці НАТО з Україною та є сьомим напрямком взаємовідносин. З початку кризи у 2014 році в Криму та на сході України вона була на передовій солідарності та підтримки Альянсу. У квітні 2014 року група цивільних експертів відвідала Київ, щоб надати консультації щодо планів дій України на випадок надзвичайних ситуацій та заходів щодо врегулювання криз, пов'язаних з критичною енергетичною інфраструктурою та ризиками цивільного захисту.

Сьогодні співпраця між НАТО та Україною у сфері цивільної готовності зосереджена на поліпшенні національної спроможності до цивільної готовності та стійкості до протистояння гібридним загрозам шляхом обміну отриманими уроками, передовою практикою та наданням консультацій експертів [62, с. 64].

Україна також є постійним учасником навчань з питань готовності та ліквідації наслідків стихійних лих, організованих Євроатлантичним координаційним центром реагування на катастрофи (EADRCC). Україна вже проводила три таких навчання у 2000, 2005 та 2015 рр. Навчання EADRCC 2015 року, яке було відкрито Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом, а потім президентом Петром Порошенком, було одним з найбільших польових навчань, організованих EADRCC, в якому взяли участь

понад 1100 учасників, 26 Союзників та країн-партнерів. У 2019 році група консультативної підтримки з питань стійкості (RAST) склала рекомендації для українських установ щодо підвищення національної стійкості.

Восьмим напрямком співробітництва виділимо не менш вагому Програму НАТО – «Наука заради миру та безпеки» (НМБ) Активна взаємодія між Україною та Програмою НМБ бере свій початок з 1991 року. Спільна робоча група з питань наукового та екологічного співробітництва контролює співпрацю в цій галузі. У квітні 2014 року у відповідь на кризу в Україні практичне співробітництво з Україною у галузі цивільної науки та технологій, пов'язаної з безпекою, було ще більше розширено [66, с. 39].

Сьогодні діяльність НМБ в Україні вирішує широкий спектр нових викликів безпеці, таких як боротьба з тероризмом, передові технології, кіберзахист, енергетична безпека та захист від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних агентів (ХБРЯ). Діяльність НМБ також стосується людських та соціальних аспектів безпеки, таких як імплементація Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 про жінок, мир та безпеку; підтримувати розробку передових технологій за допомогою програм безпеки; та сприяти виявленню та знешкодженню мін та боєприпасів, що не вибухнули. Багато поточних заходів допомагають Україні подолати негативні наслідки кризи, залучаючи науковців та експертів країн-членів Альянсу та України до значущої, практичної співпраці, налагодження мереж та підтримки нарощування потенціалу в країні.

Завдяки спеціальним заходам та заходам з розбудови потенціалу Програма НМБ надала підтримку Комплексному пакету допомоги для України, схваленому на саміті НАТО у Варшаві у 2016 році [66, с. 41]. Один важливий проект допоміг Україні в галузі гуманітарного розмінування шляхом посилення спроможності Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) у проведенні операцій з розмінування у східних частинах країни. Завдяки цьому проекту Програма НМБ також змогла негайно відповісти на терміновий запит на обладнання після вибуху складу озброєння

Балаклії в Україні в березні 2017 року. Крім того, тривала багаторічна ініціатива щодо розробки 3D-детектора мін забезпечить стійкість діяльності.

Програма також допомогла розробити потенціал у сфері телемедицини та фельдшерики в рамках САР. В рамках проекту були обладнані два фельдшерські центри в Україні, а 30 українських фельдшерів взяли участь у курсі «Підготовка тренера» в Румунії. Під час польових навчань Євроатлантичного центру координації реагування на катастрофи (EADRCC) в Тузлі, Боснія і Герцеговина, у 2017 році можливості телемедицини були успішно перевірені в режимі реального часу, що дозволило медичним спеціалістам брати участь у катастрофах або інцидентах через національні кордони. Зараз проект успішно завершено [66, с. 43].

Українські експерти також беруть участь у значній новій ініціативі НМБ, яка розробляє інноваційні технології для протистояння виявленню вибухівки, проект, який сприяє посиленню ролі НАТО у міжнародній боротьбі з тероризмом. Україна є ключовим внеском у флагманську програму НСБ DEXTER (виявлення вибухових речовин та вогнепальної зброї для протидії тероризму), а також вісім країн-членів Альянсу та країн-партнерів розробляють інтегровану систему, яка може виявляти вибухові речовини та вогнепальну зброю в громадських місцях, віддалено та в реальному часі, не порушуючи потік пішоходів.

З 2014 року Україна є найбільшим бенефіціаром програми НМБ відповідно до рішення країн-членів Альянсу активізувати співпрацю з Україною. Як результат, за останні п’ять років було розпочато загалом 69 заходів з НМБ, в яких Україна була провідним партнером, а українські вчені та експерти брали участь у ряді додаткових проектів чи семінарів, що підтримуються НМБ, як дослідники чи доповідачі. У 2019 році Україна залишається провідним партнером із 32 поточними проектами НМБ, що становить 17 відсотків загальної програми НМБ [154].

Важливість програми співпраці НМБ з Україною була підкреслена в листопаді 2018 року в штаб-квартирі НАТО з нагоди 60-ї річниці Наукової

програми НАТО. Український професор Національної академії наук отримав премію партнерства НМБ за проект компактного датчика безпілотних літальних апаратів [154].

Дев'ятий напрямок називається «Публічна інформація / стратегічні комунікації» Для української адміністрації та Альянсу важливо інформувати свій народ про відносини Україна-НАТО та вигоди співпраці з точки зору програми реформ у країні. Члени Альянсу співпрацюють з національними органами влади України з метою підвищення обізнаності про те, що таке НАТО сьогодні, та пояснення відносин між Україною та НАТО.

Центр інформації та документації НАТО, що базується в Києві, є головним інформаційним центром НАТО, який організовує семінари, круглі столи та інші комунікаційні проекти, а також координує візити представників НАТО в Україну та представників громадянського суспільства до штаб-квартири НАТО в Бельгії.

НАТО також надає консультативну та фінансову підтримку для розбудови спроможності української влади у сфері публічної дипломатії, зв'язків із ЗМІ та стратегічних комунікацій. Зокрема, НАТО підтримало Український кризовий медіа-центр та газету «Київ пошта» в їхніх зусиллях забезпечити точне та фактичне висвітлення подій на окупованому півострові Крим, а також на сході України.

Дорожню карту стратегічного комунікаційного партнерства 22 вересня 2015 року підписали секретар Ради національної безпеки і оборони України Олександр Турчинов та генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг. Метою є надання українській владі більш структурованих та довгострокових порад, навчальної підтримки та досвіду у галузі стратегічних комунікацій [179].

Десятий напрямок співпраці – юридичний діалог. В рамках Щорічної національної програми НАТО та Україна провели правовий діалог на рівні експертів у 2015 та 2016 роках, щоб забезпечити підтримку їх взаємодомовленої діяльності відповідною законодавчою базою. Темами обговорення були: статус Представництва НАТО у Києві; постійне

впровадження Угоди SOFA; надання проектів Цільового фонду «Наука заради миру та безпеки» в Україні; та інші теми, що становлять взаємний інтерес [168].

Отже, відносини України з НАТО вже мають власну історію, їх трансформація відбувається відповідно до викликів і запитів становлення сучасної системи міжнародного облаштування та вироблення механізмів їх постійної модернізації з урахуванням внутрішньо- та зовнішньополітичних умов. Зважаючи на характер геополітичних трансформацій євроатлантичного простору, змін у сучасній системі міжнародних відносин та розвитку євроатлантичної інтеграції, можна умовно виділити наступні етапи у взаємовідносинах Україна-НАТО: 1 етап - 1991-1997 рр.; 2 -1998-2000 рр.; 3 - 2001-2004 рр.; 4 - 2004-2009 рр.; 5 етап, що охоплює 2010 – 2014 рр., та 6 етап – 2014р. по сьогодні.

Відносини НАТО з Україною пройшли довгий і непростий шлях у рамках програм «Партнерство заради миру», рад північноатлантичного співробітництва та євроатлантичного партнерства, Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, що стало важливою й органічною складовою новітньої архітектури загальноєвропейської безпеки та стабільності. Нині співробітництво нашої держави з НАТО є ширшим, різноплановим, активним, набуває більш практичних та ефективних ознак у політичній, військовій, військово-технічній, інших сферах. Особливого значення взаємодія з Північноатлантичним альянсом набуває в контексті російсько-українського воєнного конфлікту й, відповідно, посилення підтримки з боку НАТО спроможностей щодо безпеки України, що розглядається у наступному розділі.

Також співробітництво України з НАТО відбувається у багатьох сферах та на різних рівнях. Партнерство довело свою обґрунтованість та історичну перспективу, сформувалося в багатопланову програму практичного співробітництва. Характерним для нього є процес структурного оформлення, створення нормативно-правової бази й активізації політичного діалогу в

десяти напрямках: операції з підтримки миру, уроки, отримані з гібридної війни, реформи сектору оборони та безпеки, співробітництво Цільових фондів, воєнно-військова співпраця, оборонне технічне співробітництво, громадянська готовність, Програма НАТО – «Наука заради миру та безпеки», публічна інформація/стратегічні комунікації, юридичний діалог.

Продовження дослідження відносин між Україною й НАТО в новітніх історичних умовах стане науковою базою сприяння розкриття потенціалу національних інтересів і забезпечення досягнення стратегії України щодо вступу в альянс.

РОЗДІЛ 3.
РОЛЬ НАТО В ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙАГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

До 2014 року Україна визнавала багато потенційних загроз для своєї безпеки, як прямих, так і непрямих, і бачила, що багато з цих загроз зростають. Однак 2014 рік став визначальним моментом поточної та майбутньої політики безпеки України. Втрата Криму та війна на сході країни кардинально змінили відносини України з Росією та її положення в Чорному морі. На сьогоднішній день це стало найважливішим питанням безпеки для України, на даний момент затьмарюючи всі інші міркування щодо безпеки. Це також підштовхнуло Україну до НАТО.

Кілька місяців демонстрацій на Майдані в Києві, що відбулися з листопада 2013 року по лютий 2014 року, призвели до повалення режиму Віктора Януковича. Драматичний поворотний момент у протестах стався наприкінці лютого, коли влада направила спецпідрозділ «Беркут» о студентів та інших осіб, що займали площу. Понад 100 чоловік було вбито в результаті стрілянини [189]. Західні країни засудили застосування сили проти демонстрантів і спочатку запровадили візові санкції для тих, хто пов’язаний з урядом. Під тиском західної громадської думки, а також хвилею обурення в країні, В. Янукович вирішив відновити Конституцію 2004 року, в якій президент мав більше прерогатив, і це призвело до дострокових виборів. 21 лютого міліція була виведена з вулиць Києва, і Віктор Янукович залишив столицю. 22 лютого парламент України відсторонив його від посади. Тоді оптимістична реакція в Європі була протилежною реакції Росії, яка трактувала українську революцію як державний переворот і вирішила реагувати, захопивши Крим, стурбована майбутнім статусом Чорноморського флоту в Севастополі. Наприкінці лютого 2014 року Росія почала направляти на півострів війська та військову техніку. Після референдуму росіяни взяли під свій контроль Крим, а потім окупували його 21 березня 2014 року. Наступним

кроком Росії була підтримка проросійських груп у східній частині України. Особлива допомога була надана сепаратистським силам самопроголошених Народних Республік Донецької та Луганської областей проти українського уряду, що було показано в підконтрольній Росії пропаганді як група фашистів та націоналістів [189].

У березні 2014 р. загрожуючи незалежності та територіальній цілісності, Україна посилається на положення Декларації 2009 р. про доповнення Хартії Україна-НАТО та просить засідання КНС. Захід проявив негативну реакцію, але не дуже сильну. У своїй заяві Північноатлантична рада заявляє, що вважає так званий референдум, проведений 16 березня в АР Крим, як незаконним, так і нелегітимним, закликаючи росіян до деескалації ситуації, в тому числі шляхом припинення будь-якої військової діяльності проти Україна. Генеральний секретар НАТО Расмуссен назвав його «найсерйознішою кризою в Європі з часів падіння Берлінської стіни» і заявив, що НАТО більше не може «вести бізнес з Росією як зазвичай» [191]. Він запропонував посилити підтримку Заходу для України. Сюди входить:

1) підтримка перетворення українських збройних сил на сучасні та ефективні організації, здатні забезпечити надійне стримування та захист від військових загроз;

2) підвищення спроможності українських збройних сил працювати та діяти разом із збройними силами країн-членів НАТО;

3) посилення участі у навчаннях НАТО [195]

Після окупації Росією Криму 1 квітня 2014 р. НАТО оголосило про своє рішення припинити всяке практичне військове та цивільне співробітництво з Росією, виходячи з думки, що остання порушила свої зобов'язання щодо міжнародного права. Навесні 2014 року у відповідь на окупацію Криму Сполучені Штати припинили торгові переговори з Росією і перервали військове співробітництво. Західна Європа припинила підготовку наступного саміту Росія – ЄС, а країни Великої сімки відмовились брати участь у саміті Великої вісімки.

Свідченням погіршення західно-російських відносин стали санкції. Президент США Барак Обама мав рішучу підтримку обох палат Американського конгресу, і 3 квітня 2014 року вони спільно затвердили юридичну підтримку України в протидії агресії Росії. Новий закон називається «Підтримка суверенітету, доброчесності, демократії», Закон «Про економічну стабільність України» від 2014 р. надає Державному департаменту прерогативи відмовити у візах російським чиновникам. Цей закон орієнтований на американські позики та іншу економічну допомогу Україні. Санкції, введені США проти суб'єктів господарювання в Росії, можна розділити на два типи: заморожування активів та обмеження в'їзду в США, а також галузеві обмеження. Окрім керівників Кремля та радників, санкції спрямовані на суб'єкти російського фінансового, енергетичного та оборонного секторів, які, за американською оцінкою, брали участь у військовій та економічній агресії проти України. Європейські санкції були зосереджені на обмеженні візового режиму, і були менш складними і менш глибокими, ніж американські. Вони практично призвели до заборони в'їзду до ЄС або заморожування фінансових активів юридичних осіб, що серйозно обмежило доступ Росії до європейського ринку [189].

По-друге, НАТО підтримало новообрану владу в Україні, президента Петра Порошенка, обраного в травні 2014 року, та уряд, сформований після парламентські вибори у листопаді 2014 р. Більше того, НАТО також прямо засудило вибори в сепаратистських республіках на сході України, які відбулись у травні 2014 р. Криза в Україні також обговорювалася на форумі Української комісії НАТО (НУК). 2 березня 2014 р. НАТО та Україна скликали надзвичайне засідання КНС. В квітні 2014 року у Брюсселі відбулася зустріч міністрів закордонних справ НУК. У своїй спільній заяві вони єдині в засудженні незаконного військового втручання Росії в Україну, заявляючи, що не визнають окупацію Росії, і закликають Росію скасувати її. В квітні та червні 2014 року на зустрічах міністрів навесні та влітку НАТО узгоджує конкретні заходи підтримки України для зміцнення її здатності забезпечувати власну

безпеку. Заходи включають низку негайних та короткотермінових дій, щоб допомогти Україні подолати поточну ситуацію, та довгострокових заходів, спрямовані на створення потенціалу, розвиток потенціалу та глибоке реформування збройних сил та сектору безпеки. На своєму засіданні в квітні 2014 року міністри закордонних справ НУК заявили, що НАТО та Україна активізуватимуть співпрацю та сприятимуть оборонним реформам за допомогою програми нарощування потенціалу та розвитку потенціалу [195].

Підтримка, надана новому українському уряду, виявилася також у сфері оборони; проте протягом кількох місяців між державами-членами НАТО не було згоди щодо того, чи повинна ця підтримка включати поставки зброї. Генеральний секретар Расмуссен 24-25 червня 2014 р. вирішив створити кілька нових цільових фондів НАТО для сприяння розвитку українського оборонного потенціалу, в тому числі у сферах матеріально-технічного забезпечення, управління та контролю, кіберзахисту та допомоги пенсіонерам у адаптації до цивільного життя. Під час зустрічі міністрів закордонних справ Генеральний секретар НАТО підкреслив, що «двері НАТО залишаються відкритими, і жодна третя держава не має права вето на розширення НАТО» [50, с. 199]. Деякі союзники в Центральній та Східній Європі закликали до більш чіткої демонстрації готовності та здатності НАТО до захисту їх. Особливо керівники Польщі та країн Балтії виступають за розміщення військ НАТО на їх територіях. Інші союзники застерегли від подальшої «мілітаризації» відносин НАТО з Росією. Наприклад, чиновники в Німеччині заявляють, що постійне розміщення військ у державах-членах, раніше приєднаних до Радянського Союзу, може представляти контрпродуктивну провокацію Росії [67, с. 73].

Нарешті, український парламент 29 грудня 2014 року скасував позаблоковий статус. та оголошує, що Україна розпочне процес досягнення критеріїв, необхідних для вступу до НАТО, а також інтегрується в євроатлантичний простір безпеки. Президент України Петро Порошенко заявляє, що референдум буде проведений, якщо його країна подаватиме заявки

на членство в НАТО. Це було дуже важливим сигналом для майбутнього членства України в НАТО [189].

Драматична ситуація на фронті влітку 2014 року змусила владу в Києві переосмислити українську оборонну політику. Про намір подати заявку на членство в НАТО заявив прем'єр-міністр А. Яценюк наприкінці серпня 2014 року, тоді як відповідний проект спеціального закону з цього питання був адресований парламенту України. Нарешті, було підкреслено, що нинішня ситуація вимагає змін в українському законодавстві, що призведе до створення правової бази для вступу до НАТО. Дебати навесні та на початку літа 2014 року щодо реагування української кризи виявили розбіжності в Альянсі. Деякі чиновники висловилися за проросійські аргументи (Угорщина, Греція). У той час як Польща, Литва, Латвія, Естонія та Румунія закликали до значного посилення політики стримування та оборони НАТО та до постійного розміщення союзних військ у регіоні, позиція інших членів НАТО в Центральній та Східній Європі була іншою. Західноєвропейські країни, Угорщина, Чехія та Словаччина, не підтримували кроків, які можуть завдати шкоди їх політичним та економічним відносинам з Москвою [135].

Заява України щодо членства в НАТО співпала з самітом у Ньюпорті, запланованим на 4-5 вересня 2014 р. Під час зустрічі Президент України Порошенко провів низку переговорів із західними політиками, також було організовано засідання Комісії Україна-НАТО. Після зустрічі було опубліковано комюніке, в якому Росія звинувачується у порушенні суверенітету та територіальної цілісності України та окупації Криму. У ній сказано: «Агресивні дії Росії проти України в корені поставили під сумнів наше бачення Європи як цілого, вільного та мирного континенту» [67, с. 74]. Росію звинуватили у навмисній дестабілізації Східного флангу, на який – як підкреслювалося - вплинув рівень безпеки всього євроатлантичного регіону.

Лідери держав-членів НАТО підтвердили прихильність подальшому розвитку спеціального партнерства з Україною, яке сприятиме розвитку стабільної, мирної та нероздільної Європи. Український президент подякував

лідерам Альянсу за підтримку суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України. Він також висловив вдячність за заяви про фінансову допомогу: Саміт підтвердив попередні повідомлення про запуск чотирьох цільових фондів НАТО, спрямованих на підтримку системи оборони та безпеки країни. Кошти будуть підтримувати систему управління, управління та зв'язку, а також матеріально-технічне забезпечення, захист від кіберзагроз, а також лікування та реабілітацію солдатів, які беруть участь у боях. Цільовий фонд повинен називатися С4, оскільки він фінансує операції та обладнання в областях командування, управління, зв'язку та комп'ютерів [39].

Генеральний секретар НАТО А. Расмуссен заявив, що крім двосторонньої підтримки України, допомога НАТО буде складати 15 млн. євро (Цільові фонди НАТО). Він також додав, що можливі поставки військової техніки залежатимуть від індивідуального рішення членів Альянсу. Ця дипломатична заява підтвердила неофіційні повідомлення про те, що ідея набуття Україною членства в НАТО не зустрічалася з ентузіазмом у багатьох столицях держав Альянсу. Не дивлячись на це, 2 грудня 2014 року міністри закордонних справ НУК зустрічаються, щоб обговорити розвиток подій в Україні та оглянути прогрес, досягнутий у спільній роботі після Уельського саміту [6, с. 36].

Хоча деякі американці були переконані у необхідності військової підтримки України, безумовно, саме «дипломатичне» рішення віддали перевагу найвпливовішим столицям Європи. Цю підтримку заявив президент США у вересні 2014 року, який стверджував, що «НАТО має взяти на себе конкретні зобов'язання допомогти Україні модернізувати та зміцнити свої сили безпеки» [172]. Європейці підтримали мирні рішення в рамках Нормандської четвірки, Німеччина, Франція, Росія та Україна. Вони провели мирні переговори щодо врегулювання війни на Донбасі: Мінськ 1 (вересень 2014 р.) та Мінськ 2 (лютий 2015 р.). Німеччина виступала від імені Європейського Союзу, і угода контролювалася ОБСЄ, але європейські

багатосторонні організації були відсунуті, і натомість формат «Концерт Європи» був прийнятий Росією [171].

Підтвердженням «мирного», а не «військового» вирішення кризи в Україні стала заява канцлера Німеччини Ангели Меркель на Мюнхенській конференції з безпеки в лютому 2015 року, коли вона говорила про необхідність дипломатичного вирішення кризи, а не для переозброєння України. Навпроти, командуючий збройними силами НАТО в Європі, американський генерал Філіп Брідлов з наголосом сказав у своїй промові, що Захід не повинен виключати військовий варіант в Україні. Росія негативно оцінила такі заяви. У січні 2015 року Володимир Путін заявив, що в Україні діє «іноземний легіон НАТО» [182]. Під час переговорів з міністром закордонних справ України Павлом Клімкіним 29 січня 2015 року Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг висловлює занепокоєння ескалацією насильства в країні та заявляє, що НАТО продовжуватиме надавати потужну політичну та практичну підтримку Україні. А 13 травня 2015 року в Анталії міністри закордонних справ КНУ підтверджують свою тверду підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, закликають Росію скасувати окупацію Криму, вітають Пакет заходів з імплементації Мінських домовленостей, підписаний 12 лютого 2015 року та заохочують Україну продовжувати зусилля щодо реформ.

Відповідно до рішень у Ньюпорті, НАТО повернулося до своїх традиційних питань оборони та зміцнило східний фланг. У контексті української кризи Польща, Литва, Латвія, Естонія та Румунія закликали до значного посилення стримування оборонної політики НАТО та постійного розміщення військ союзників у регіоні [190]. Партнерство з Україною все ще залишатиметься результатом як стратегії НАТО «відкритих дверей», так і відносин з Росією. Росія хоче затримати процес і готова використовувати військові засоби захисту своїх життєво важливих інтересів у районі ближнього зарубіжжя, включаючи найважливішу державу – Україну. До цього часу збройні конфлікти на пострадянському просторі використовувались

інструментально проти країн регіону, як частина впливу на залучені країни: Грузія, Вірменія, Азербайджан та Молдова. Схоже, що Росія намагається повторити сценарій нового «замороженого конфлікту» на пострадянському просторі, цього разу в Формі так званих Донецької та Луганської республік.

Серед країн-членів НАТО, які вирішили підтримати Україну, є США, Великобританія, Канада, Польща та країни Балтії. Звіт, опублікований Центром Разумкова в Києві на початку липня 2014 року, підтвердив цю тенденцію. Основними союзниками українці визначили Вашингтон та Варшаву. Майже 3/4 респондентів вважали, що Росія є загрозою для їхньої країни. Приблизно 53% українців висловилися за вступ до Європейського Союзу, а 44% – за вступ до НАТО (див. Додаток В). Вперше підтримка членства в Північноатлантичному альянсі була такою високою. Підтримка членства в Альянсі почала стрімко зростати у 2014 р. і стала тенденцією. Так, якщо у 2012 р. на НАТО як джерело безпеки покладалися лише 13% українців, то у травні 2014 р. – вже 33%, у грудні 2014 р. – 44%, і листопаді 2015 р. – 46%. У листопаді 2015 року вперше членство в НАТО вийшло на перше місце як шлях гарантування безпеки України на Сході України (Дніпропетровська, Запорізька та Харківська області), де відносна більшість, а саме 36%, віддають перевагу саме приєднанню України до євроатлантичної спільноти. Приріст підтримки членства в НАТО відбувся і на підконтрольній Україні частині Донбасу. Так, якщо у липні цього року НАТО джерелом безпеки для України вважали 12% жителів Донецької та Луганської областей (на підконтрольній Україні території), то у листопаді – вже 23% [19].

Тим часом НАТО та Україна співпрацювали у навчанні, навчаннях та операціях, і Україна почала реформувати свої збройні сили та адаптувати свої процедури та обладнання, щоб вони стати сумісними з НАТО. Тож 19 вересня 2014 року Польща, Литва та Україна підписали угоду про створення спільної бригади (LITPOLUKRBRIG), розробленої для операцій НАТО, ЄС та ООН. Робота над створенням загальних підрозділів розпочалась у 2007 році, посилаючись на досвід польсько-українського миротворчого батальйону

(POLUKRBAT) та діючи під егідою НАТО в Косово з 2000 р. до 2010 р. Участь у створенні та функціонуванні бригади полягала в підтримці зусиль щодо інтеграції України до НАТО, посиленні військового співробітництва цих трьох країн та закладанні основ для створення Бойової групи ЄС. Бригада у 4500 чоловік матиме штаб і штаб у Любліні. У квітні 2015 року Україна та НАТО вирішили підписати угоди, які включали військово-технічне співробітництво, зв'зок та розвідку. Це була угода про підтримку між Кабінетом Міністрів України та НАТО, яка передбачала реалізацію чотирьох довірчих проектів з НАТО, включаючи військову співпрацю, зв'язок, нові засоби зв'язку та інформаційні технології [39].

До цього, у березні 2015 року, група 35 британських інструкторів розпочали навчання українських військових у Миколаєві, а за словами директора Бюро зв'язків НАТО в Україні Марчіна Кожіеля, станом на квітень 2015 року вісім радників НАТО вже працювали в секторі безпеки в Україні, в українському уряді, обороні Міністерство, Збройні сили України та інші установи сектору безпеки [51, с. 389]. В січні 2015 після завершення операції МССБ в Афганістані в грудні 2014 року Україна починає сприяти подальшій місії під проводом НАТО «Рішуча підтримка» для підготовки, консультування та допомоги афганським силам безпеки та установам [1]. А 21-25 вересня 2015 року Україна проводить великі польові навчання з управління наслідками поблизу Львова, спільно організовані Євроатлантичним координаційним центром реагування на катастрофи та Державною службою України з надзвичайних ситуацій. Генеральний секретар НАТО та президент України беруть участь у церемонії відкриття [135].

Починаючи з 2014 року, військові США та інші члени НАТО навчали бойові підрозділи української армії в Яворівському навчально-бойовому навчальному центрі з розрахунку приблизно 6-7 батальйонів, близько 4000 солдат, щороку. Ця підготовка має подвійну мету зробити українські сили знову ефективними військовими та зробити їх взаємодіючими із силами НАТО. Малий ВМС України брав участь у навчаннях НАТО в Чорному морі,

а в липні 2017 року операційний центр для координації таких навчань та потенційно інші спільні морські операції почали діяти на ВМС Очаків під Одесою. Цей центр був побудований американськими військово-морськими будівельними військами. США також допоможуть створити на цій самій базі установу для ремонту малих кораблів. Українські збройні сили також повільно впроваджують стандарти та процедури, які зроблять їх сумісними з НАТО сили. Наприклад, Україна планує змінити свої основні артилерійські системи з 152-міліметрового калібру, успадкованого за радянських часів, на калібр 155-мм за стандартом НАТО, а також ввести нові гвинтівки із застосуванням стандартних боєприпасів НАТО, що значною мірою зосереджена в державній компанії «УкрОборонПром», перебуває у процесі «ефективної інтеграції в Євроатлантичне співтовариство» та «імплементації стандартів НАТО» і почала брати участь у співпраці з галузями в країнах НАТО та в Програми НАТО [194].

Чорне море багато не вказується в нинішніх документах чи зусиллях з питань політики безпеки України. До 2014 року Україна не бачила ключової загрози безпеці в самому Чорному морі, а сили, спрямовані на морську безпеку, були обмеженими – серед причорноморських держав Чорного моря лише Грузія мала менший військовий потенціал у Чорному морі. Однак у стратегії національної безпеки 2012 року згадується невирішене питання державних кордонів у Чорноморському регіоні та проблеми, пов’язані з дислокацією Чорноморського флоту Росії на українській території [181].

З 2014 року російська агресія на сході України маргіналізував усі питання безпеки Чорного моря. Стратегія національної безпеки була оновлена в 2015 році, щоб зосередитись на вирішенні питань окупації Криму та війни на сході України. У ній названа Росія основною загрозою, яку вона вважає довгостроковою, але не згадується Чорне море. Нова військова доктрина від вересня 2015 р. приділяє увагу і додає можливий сценарій масштабної збройної агресії Росії проти України [162]. Біла книга Міністерства оборони, яка майже щороку описує діяльність українських збройних сил та оборонну

політику, зосереджена на Сході України. Видання 2015–2018 років, кожна довжиною понад 100 сторінок, згадують Чорне море або флот лише кілька разів, часто лише у списку багатонаціональних навчань. З іншого боку, вони згадують Донецьк та Луганськ десятки разів. Однак у середині 2018 року Азовське море, яке Керченською протокою пов'язує з північним сходом Чорного моря, стало новою зоною суперечок між Росією та Україною. Україна розмістила в цьому районі додаткові морські та прибережні сили [177]. Оскільки суперечка стосується морських меж та доступу, українська оборонна політика стала приділяти більше уваги військово-морським можливостям.

США та Західна Європа намагаються не використовувати «набагато сильніші військові сили НАТО» для протидії агресії Росії. Колишній посол США в НАТО Ніколас Бернс стверджує, що НАТО робить дві речі: запроваджує санкції та посилює себе [159]. На думку експертів, питання членства України в НАТО в контексті російської агресії на сході України згасає. На саміті у Варшаві в липні 2016 р. НАТО вирішило зберегти свою політику відкритих дверей щодо України; однак її членство було відкладено через геополітичні зміни в Європі. Натомість співпраця зосереджена на прийнятті стандартів НАТО та посиленні військового потенціалу українських збройних сил. Вона передбачає надання додаткової підтримки у п'яти сферах: консультативна, включаючи захист критичної інфраструктури, оборона та реформи сектору безпеки, освіта та навчання, розмінування та протидія саморобним вибуховим пристроям, а також знешкодження вибухонебезпечних предметів [135].

Під час візиту до Києва 22 вересня 2015 Генеральний секретар НАТО звертається до Ради національної безпеки та оборони та проводить зустрічі з ключовими членами уряду та спікером парламенту. Підписано угоду про оформлення дипломатичного статусу Представництва НАТО в Україні. А 2 грудня 2015 року міністри закордонних справ країн НАТО зустрічаються з українським колегою Павлом Клімкіним для обговорення допомоги НАТО Україні, а також поточної ситуації з безпекою в країні.

Президент України Петро Порошенко 17 грудня 2015 року відвідав штаб-квартиру НАТО для двосторонньої зустрічі з Генеральним секретарем НАТО для обговорення перспектив співпраці Україна-НАТО у 2016 році [140].

З кожним роком підтримка НАТО України набирає обертів та 2016 рік не став виключенням. НАТО всебічно схвалює Уряд України щодо реформ та підтримує Україну на всіх рівнях. Підтвердженням цього виступають низка зустрічей та самітів. Так 8 березня 2016 року міністр оборони Степан Полторак доповідав Комісії Україна-НАТО в Брюсселі про прогрес в оборонній реформі в Україні.

Також 11 березня 2016 року після її ратифікації Верховною Радою України набуває чинності Угода між НАТО та Урядом України про статус представництва НАТО в Україні [135].

А 15 червня 2016 року міністри оборони НАТО погоджуються посилити підтримку НАТО Україні за допомогою Комплексного пакету допомоги, який має на меті допомогти Україні зміцнити свою оборону шляхом створення міцніших структур безпеки. Вони також обмінюються думками з українським міністром оборони Степаном Полтораком щодо поточної ситуації з безпекою на сході України та прогресу урядових реформ.

Ще одним підтвердженням підтримки НАТО України слід вважати саміт НАТО у Варшаві, що відбувся 9 липня 2016 року. На ньому лідери країн-членів Альянсу зустрілися з президентом Порошенком та домовилися посилити підтримку України, схвалюючи Комплексний пакет допомоги, який має допомогти зробити інститути оборони та безпеки країни більш ефективними та підзвітними. Вони також розглядали ситуацію з безпекою. Глави держав та урядів Комісії Україна-НАТО, зустрілись у Варшаві, щоб переглянути та продовжити зміцнювати співробітництво в рамках Хартії про особливе партнерство. Вони обговорили плани реформ в Україні та прогрес у їх реалізації, схвалили Комплексний пакет допомоги для України та обмінялись думками щодо ситуації з безпекою в Україні. Союзники високо

оцінили зусилля Президента України, спрямовані на мирне врегулювання війни. Вони також наголосили, що єдині в своїй підтримці суверенітету, територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах та її власного права самостійно вирішувати своє майбутнє, встановлювати зовнішньополітичний курс, не втручаючись ззовні, як це викладено в Заключному акті Гельсінкі [172].

Незважаючи на неодноразові заклики Альянсу та міжнародного співтовариства до Росії дотримуватися міжнародного права, Росія продовжує свої агресивні дії, підриваючи суверенітет, територіальну цілісність та безпеку України, порушуючи міжнародне право. Ці події мають серйозні наслідки для стабільності та безпеки всього євроатлантичного регіону. Відповідно до заяви міністрів закордонних справ НАТО від 1 квітня 2014 року, в діалозі з Росією члени Альянсу порушували питання про дії Росії в Україні та навколо неї.

Нагадуючи заяву Комісії Україна-НАТО на саміті в Уельсі 4 вересня 2014 року та на рівні міністрів закордонних справ 11 травня 2015 року в Анталії, НАТО вкотре закликало Росію скасувати окупацію Кримського півострова, яку вони не визнають. Крім того вони виразили стурбованість переслідуванням та дискримінацією кримських татар та інших членів місцевих громад, вимагаючи від російської фактичної влади вжити необхідних заходів для подолання погіршення ситуації з правами людини в Криму та забезпечення безпеки, прав і свобод кожного, хто живе на півострові [147].

Щодо безпеки в Чорноморському регіоні, НАТО наголосило, що засуджують триваюче і широкомасштабне військове нарощування Росії в Криму, і стурбовані зусиллями Росії та заявили про плани подальшого нарощування військ у Чорноморському регіоні, що потенційно може мати подальші наслідки для стабільності регіону.

У відповідь, що Росія продовжує розпалювати стійкий стан нестабільності на сході України, який призвів до загибелі майже 10 000 життів на Донбасі та позбавив Україну значної частини її економічної продукції, НАТО висловилось наступним чином: «Ми особливо стурбовані збільшенням

кількості порушень режиму припинення вогню вздовж лінії зіткнення, в основному, з боку російських бойовиків. Це не створює сприятливих умов для мирного врегулювання конфлікту. Ми нагадуємо, що відповідно до Пакету заходів щодо імплементації Мінських домовленостей, негайне та всебічне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей України мало бути здійснено станом на 15 лютого 2015 року» [195].

Глави держав та урядів Комісії Україна-НАТО висловили свою рішучу підтримку повному впровадженню Мінських домовленостей та підтримали роботу, проведену у форматі Нормандії та Тристоронньої контактної групи, спрямовану на врегулювання війни на сході України дипломатичними засобами та діалогом та закликали всі сторони повністю виконувати зобов'язання, за якими вони підписалися, включаючи дотримання режиму припинення вогню та проведення місцевих виборів у певних районах Донецької та Луганської областей, як тільки умови безпеки дозволять відповідно до Мінських домовленостей. «Ми очікуємо, що Росія виконає свої зобов'язання та використає свій вплив на бойовиків, щоб забезпечити, щоб вони повністю виконали свої зобов'язання. Ми закликаємо Росію припинити свою політичну, військову та фінансову підтримку бойовиків та виконати свої зобов'язання за Мінським пакетом заходів, включаючи виведення своїх військ та військової техніки з території України, і дозволити Україні відновити повний контроль над її державним кордоном. Ми вітаємо звільнення Надії Савченко та закликаємо сторони забезпечити звільнення та обмін усіх заручників та незаконно затриманих осіб» [191].

Також Комісія повністю підтримує Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ, яка відіграє ключову роль у сприянні деескалації конфлікту та наголосила на важливості повного та безперешкодного доступу моніторів ОБСЄ. Перешкоди роботі СММ, які продовжують переважно траплятися в районах, підконтрольних бойовикам, яких підтримує Росія, представляють собою порушення Мінських домовленостей та серйозно перешкоджають моніторинговій функції СММ. «Ми залишаємось впевненими, що

всеохоплюючий політичний процес, спрямований на відновлення закону та конституційного ладу в певних районах Донецької та Луганської областей України, можливий за умови ефективного та тривалого забезпечення безпеки та обрання місцевих представників на основі українського законодавства, тобто відповідно до певних стандартів ОБСЄ та контролюється ОБСЄ / БДІПЛ, як це передбачено Мінськими угодами» [195].

Україна залишається відданою здійсненню широкомасштабних реформ на шляху до європейських та євроатлантичних стандартів, що базуються на демократичних цінностях, повазі прав людини, меншин та верховенстві права, що буде мати важливе значення для сприяння процвітанню та довготривалій стабільності, в тому числі боротьба з корупцією та сприяння інклюзивному політичному процесу. Можна говорите про те, що український народ висловлює бажання бачити свою країну міцно закріпленою серед європейських демократій.

Союзники ж високо оцінюють і підтримують прогрес України у впровадженні всебічних реформ, незважаючи на складні обставини, і сподіваються на подальші кроки щодо розвитку її демократичних інститутів та здійснення економічних реформ. Були досягнення, зокрема щодо макроекономічної стабілізації, поліції та оборонної реформи та державних закупівель. Також були зроблені важливі кроки до децентралізації, реформи судової системи, боротьби з корупцією та збереження умов МВФ. Відзначаючи ці позитивні кроки, проблеми залишаються, і члени Альянсу наполегливо закликають Україну продовжувати швидке та всебічне впровадження цих та інших реформ, які ще потрібно вирішити, та забезпечити їх стійкість [189].

Рівень взаємодії НАТО з Україною з 2014 року, як на політичному рівні, так і з точки зору практичної роботи був безпрецедентним. НАТО продовжує вести тісний політичний діалог в рамках Комісії Україна-НАТО та підтримує Україну у здійсненні її амбіційного порядку денного реформ, в тому числі шляхом найкращого використання Річної національної програми, процесу

планування та перегляду та САР . Метою САР є консолідація та посилення допомоги НАТО, спрямованої на те, щоб допомогти Україні стати більш стійкою, краще забезпечити власну безпеку та провести необхідні реформи, в тому числі в секторі безпеки та оборони. Найбільшого схвалення отримало прийняття Стратегічного оборонного бюлетеня, який послужить дорожньою картою оборонної реформи в Україні.

Як зазначено в САР, Україна та НАТО буде продовжувати працювати разом для просування та здійснення стратегічних реформ. САР містить понад 40 областей, де НАТО підтримуватиме Україну в реформах, проведених українським урядом. Союзники продовжуватимуть підтримувати Україну через Представництво НАТО в Україні, а також двосторонньо надавати консультації та підтримку, зокрема, структурам оборони та безпеки України на основі стандартів та принципів НАТО, включаючи цивільний демократичний контроль над Збройними Силами та досягнення взаємодії з НАТО [168].

Члени Альянсу високо оцінили значний внесок України в операції союзників, а також Сили реагування НАТО та внесок, внесений партнерством Україна-НАТО у забезпечення безпеки та стабільності в євроатлантичному регіоні та за його межами. На основі рішень, прийнятих в Уельсі, Комісія почала розглядати кроки, необхідні для реалізації інтересу України до Програми розширених можливостей в рамках Ініціативи партнерської взаємодії.

Як зазначалося на попередніх самітах НАТО, в тому числі в Мадриді, Бухаресті, Лісабоні, Чикаго та Уельсі, незалежна, суверена та стабільна Україна, твердо віддана демократії та верховенству права, є ключовою для євроатлантичної безпеки. Тому НАТО зобов’язалося продовжувати розвивати особливе партнерство між НАТО та Україною, що сприятиме побудові стабільної, мирної та нерозділеної Європи.

Підтвердженням того стала зустріч в штаб-квартирі НАТО 20 жовтня 2016 року генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг та президент України

Петро Порошенко. Вони обговорили ситуацію з безпекою в Україні та те, як Альянс може продовжувати підтримувати Київ. Столтенберг привітав нещодавні зусилля лідерів нормандського формату в Берліні щодо створення нової дорожньої карти для реалізації Мінських домовленостей. А 7 грудня 2016 року НУК проводить зустрічі на рівні міністрів закордонних справ у штаб-квартирі НАТО, щоб обговорити подальші агресивні дії Росії, важливість імплементації Мінських домовленостей та стійку підтримку України з боку НАТО [27].

Також прем'єр-міністр України Володимир Гройсман зустрічався із заступником Генерального секретаря НАТО Роуз Готтемоллер у штаб-квартирі НАТО 9 лютого 2017 року. На спільній прес-конференції вона підкреслила глибоке занепокоєння нещодавнім сплеском насильства на сході України та постійною рішучою підтримкою суверенітету та територіальної цілісності України, яка була висловлена всіма членами Альянсу під час спеціальної зустрічі НУК. Вона також привітала Україну за те, що вона продовжує йти шляхом реформ та боротьби з корупцією, незважаючи на ці дуже складні обставини [200].

Ще одним підтвердженням своєї рішучої підтримки територіальної цілісності та суверенітету України є засідання НУК, що відбулося 31 березня 2017 року на у штаб-квартирі НАТО. Міністри закордонних справ країн-членів Альянсу розглядали постійну політичну та практичну підтримку країни з боку НАТО. Міністри привітали відкриття у Харкові реабілітаційного центру для пораненого військовослужбовців, оплаченого цільовим фондом медичної реабілітації НАТО. Кілька союзників також заявили, що будуть пропонувати допомогу Україні після вибухів на складі зброї в Балаклії.

Україна ж продовжує активно працювати в напрямку вступу до НАТО. Так 8 червня 2017 року парламент України проголосував за відновлення членства в НАТО як стратегічну зовнішньополітичну мету країни, прийнявши законопроект про внесення змін до законів України «Про національну безпеку та внутрішню та зовнішню політику». А 9-10 липня 2017 року

північноатлантична рада відвідує Україну з нагоди 20-ї річниці особливого партнерства між НАТО та Україною. Посли НАТО брали участь у засіданні НУК, яке відбувся у Президента Порошенка. Під час дводенного візиту Генеральний секретар Єнс Столтенберг мав двосторонні зустрічі з президентом, прем'єр-міністром та іншими вищими чиновниками. Як перший генеральний секретар НАТО, який зробив це, він також виступав на пленарному засіданні Верховної Ради – українському парламенті – з промовою про підтримку НАТО незалежності України та шляху реформ у відповідності до євроатлантичних принципів [195].

Підтримка НАТО в Україні в червні 2017 року досягла рекордного показника – 47% [див. Додаток Ґ]. Це засвідчили результати загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова. З поправкою на показник статистичної похибки можна стверджувати, що фактично кожен другий житель України на час проведення опитування вважав членство країни в НАТО найкращою опцією гарантування національної безпеки.

Однак, попри помітні значущі зміни, що відбулися в структурі громадської думки України за останні кілька років, умовна лінія поділу на пронатівський Захід-Центр і переважно антиатлантистський Південь і Схід України ще деякою мірою продовжує зберігатися, як свідчать результати соціологічних досліджень. Тож уявний референдум щодо можливості вступу України до НАТО в регіональному розрізі був би виграний симпатиками Альянсу тільки на Заході (71% «за» та 12% «проти») і в Центрі (52% «за» та 30% «проти») України. На Півдні й Сході, незважаючи навіть на багаторазове зростання рівня підтримки НАТО протягом останніх років, кількість противників євроатлантичного вектора інтеграції й надалі помітно переважає: 43% «проти» НАТО на Півдні (і тільки 25% «за») і 53% «проти» Альянсу на Сході (32% – «за») [40, с. 4-6].

2018 рік приніс значний прорив у процесі розробки Щорічної національної програми. Нарешті, було досягнуто чіткого та послідовного

розуміння того, яким повинен бути документ для підготовки України до членства в НАТО. Цьому передувала наполеглива і цілеспрямована робота всіх зацікавлених державних органів та установ у тісній співпраці з іноземними радниками та експертами з країн-членів НАТО, за координацією з Департаментом НАТО Урядового бюро з питань координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Послідовно розроблявся відповідний алгоритм дії. Було визначено два основні напрямки, якими центральні органи виконавчої влади та інші державні органи та відомства паралельно рухалися вперед у процесі оновлення Річної національної програми співробітництва Україна-НАТО (далі - РНП) [101].

Перший напрямок – написання нових Положень щодо розробки, впровадження та моніторингу результатів. За це відповідало Урядове управління з питань координації європейської та євроатлантичної інтеграції, а також Міністерство закордонних справ України та іноземні радники.

Другий, не менш важливий – це навчання всіх державних службовців, які беруть участь у написанні та впровадженні РНП, навчання нових методів у тісній співпраці з Програмою професійного розвитку Україна-НАТО [101].

З початку 2018 року розпочато щорічний модульний курс, який проводився майже щомісяця, і перші шість місяців були присвячені виключно новим методам написання Річної національної програми. У курсі взяли участь понад 100 представників державних органів та установ, які постійно беруть безпосередню участь у євроатлантичному вимірі своїх установ. Курс називається «Чемпіони-100» [188]. В результаті тренінгу державні органи та відомства внесли якісні пропозиції до проекту Річної національної програми Україна-НАТО-2019. Однак, що ще важливіше, багато відомств та органів влади внесли зміни у розуміння та сприйняття сутності та цілей РНП загалом.

Як уже зазначалося, нові положення щодо щорічних національних програм знаходились в процесі одночасного розвитку, щоб бути внесені на розгляд глави держави. Після постійних консультацій у процесі написання найякіснішого та прийнятного документа положення були затверджені Указом

Президента України від 02 жовтня 2018 р. № 298 [101]. Однією з основних ідей цих положень є те, що РНП не є більше лише про двосторонню співпрацю з НАТО. РНП – це комплексна програма всіх необхідних внутрішніх реформ, необхідних для вступу до НАТО.

Часто у суспільства виникають питання щодо отримання Україною Плану дій щодо членства (ПДЧ). Вважається, що лише так ми можемо досягти своєї мети. Однак навіть НАТО неодноразово наголошувала на необхідності використання всіх механізмів позитивних та невідкладних змін у державі. Отримання ПДЧ Україною – це виключно політичне питання керівництва державою та націями Альянсу. І поки обговорення цього триває, державна влада активно використовує всі можливості, інструменти та механізми для реального наближення України до НАТО. Річна національна програма – це саме той механізм. Ось чому підхід до його розвитку був докорінно змінений. Перш за все, були використані основні принципи стратегічного планування, які використовуються в країнах-членах НАТО: конкретність, доцільність, досяжність, терміни та наступність. Дотримуючись цих принципів, будується чіткий і зрозумілий логічний ланцюг стратегічних цілей, завдань, пріоритетів на поточний рік та заходів щодо їх досягнення. На етапі розробки це зводить до мінімуму можливість введення в РНП заходів, несумісних та безпосередньо не пов’язаних із відповідними цілями. Іншими словами, новий РНП майже не має заміни понять та процесу заради процесу, а максимальну конкретність та послідовність [102].

Вперше показники ефективності були додані до Річної національної програми. Перш за все, це допомогло сформувати завдання та заходи, конкретно спрямовані на результат, одночасно прогнозуючи їх вплив на діяльність держави. Вже згаданий додаток планується заповнювати раз на рік у грудні, що дозволить відстежувати хід кожної реформи або, навпаки, виявляти прогалини та помилки. Це головна цінність цього документа. Крім того, надана інформація дозволить громадськості отримати якісну та доступну інформацію про прогрес України у євроатлантичному напрямку [101].

Важлива також зміна часових рамок для розробки Щорічної національної програми Україна-НАТО. Відтепер Програма розпочне розробку у березні-квітні через необхідність узгодження із процесом бюджетного планування. Ця умова була зроблена навмисно з огляду на важливість своєчасного планування державними органами відповідних фондів для реалізації запропонованих ними заходів. Звичайно, РНП реалізується за допомогою консультативної, технічної та фінансової підтримки НАТО. Однак РНП є національною програмою, отже, насамперед, реалізується за власні кошти [188].

Змінився також термін подання урядових пропозицій до проекту програми. Зараз це 30 травня, а не 15 серпня, як це було раніше. Це дало можливість і додатковий час для більш ретельної обробки зведеного проекту РНП до того, як його направлять на розгляд Секретаріату НАТО та Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України до 15 жовтня. Після отримання їх рекомендацій, які Слід врахувати, наскільки це можливо. Проект РНП надсилається до Міністерства закордонних справ України для доопрацювання в рамках своєї компетенції та забезпечення процесу координації з усіма зацікавленими центральними органами виконавчої влади та іншими державними органами. У процесі бере участь безпрецедентна кількість відомств - майже 80 були залучені до розробки проекту PNP-2019. Потім проект АНП затверджується урядом і подається на доопрацювання Президентом України разом із відповідним Указом Глави держави до 31 січня планового року [101].

Особливу увагу слід приділити системі координації в процесі розробки та реалізації Річної національної програми Україна-НАТО. Як уже зазначалось, згідно з новими Положеннями про РНП, контроль та координація діяльності центральних органів виконавчої влади та інших державних органів покладено на Комісію з питань координації євроатлантичної інтеграції України. Крім того, Комісія забезпечує перегляд існуючих цілей, зазначених у РНП, з урахуванням поточної ситуації в країні та, за необхідності, вносить

необхідні корективи. Роль координації у процесі розробки РНП покладається на Урядовий офіс з питань координації європейської та євроатлантичної інтеграції. У цьому контексті було створено міжвідомчу робочу групу з питань розробки Річних національних програм під головуванням керівника офісу НАТО Урядового офісу з питань координації європейської та євроатлантичної інтеграції [188]. Робоча група діє у складі Комісії та включає 72 представника майже всіх зацікавлених державних органів. Проект РНП з урахуванням нових вимог розробляється в Урядовому офісі робочою групою. Фактично, робоча група стала ефективною платформою для консультацій та усунення невідповідностей у процесі підготовки нового ПНП. Результат роботи, яка тривала впродовж 2018 року, можна об'єктивно оцінити після отримання перших звітів про впровадження оновленого ПДП. Вони покажуть, чи все було зроблено правильно при розробці Програми, чи працюють нові методології, і чи вимагає РНП подальших удосконалень, і якщо так, то де саме [101].

Крім розробки Річної програми у 2018 році 18-19 квітня на запрошення начальника оборони Генерального штабу Віктора Муженка Військовий комітет здійснив дводенний візит в Україну, Львів. Основна мета цього візиту – надати Військовому комітету знання з перших вуст про стан прогресу в оборонній реформі Збройних Сил України та підкреслити стійку підтримку України з боку НАТО. Окрім проведення засідання МС на постійному засіданні з Україною, візит надає можливість МО посилити військово-військові відносини з українськими збройними силами; засвідчити військову підготовку; та взаємодіяти з членами багатонаціональної навчальної групи [93].

Важливою подією того року був саміт в Брюсселі 12 липня. За результатами зустрічі лідерів країн-членів Альянсу з президентами України та Грузії країни-члени Альянсу оприлюднили заяву, в якій підтверджують свою прихильність до особливого партнерства з Україною. Вони підкреслюють свою непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності країни в

її міжнародно визнаних кордонах, а також її право визначати свій майбутній та зовнішньополітичний курс без втручання ззовні.

Події, що відбулись біля Азовського моря та Керченської протоки дали новий напрямок у відносинах Україна–НАТО – 25 листопада російська берегова охорона відкрила вогонь і затримала кілька українських суден та 24 членів екіпажу в Керченській протоці. Так 26-27 листопада 2018 року комісія Україна-НАТО збиралася для обговорення питання використання Росією військової сили проти України в цьому регіоні. Наступного дня члени НАТО оприлюднили заяву, в якій закликали Росію забезпечити безперешкодний доступ до українських портів та забезпечити свободу судноплавства. Вони підкреслили, що не може бути виправдання застосування Росією військової сили проти українських кораблів і моряків, і засуджують будівництво Керченського прямого мосту [177].

Також 4 грудня 2018 року міністри закордонних справ НАТО зустрічаються з міністрами закордонних справ Грузії та України, щоб розглянути ситуацію з безпекою в Чорноморському регіоні та підтримку Альянсу обом країнам.

Президент Петро Порошенко 13 грудня 2018 зустрівся з Генеральним секретарем НАТО для обговорення посиленої напруженості в Азовському морі та навколо нього. НАТО пообіцяло підтримати військово-морський флот України понад два тижні після того, як Росія захопила три морські кораблі Києва та заарештувала 24 моряків у Керченській протоці, яка пов’язує Чорне море з Азовським морем. Альянс «підтримує Україну для вдосконалення її військово-морських можливостей, логістики та кіберзахисту», – заявив генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг [197].

До офіційних записів НАТО Столтенберг також повідомить, що НАТО також забезпечить українським військовим обладнання захищеним зв’язком до кінця цього року. «Росія повинна негайно звільнити захоплених ними моряків та кораблі та дозволити свободу судноплавства, включаючи вільний доступ до українських портів в Азовському морі», - сказав Столтенберг [177].

Постійні контакти з НАТО у 2019 році продовжувались на високому та найвищому рівнях, і сторони досягли низки домовленостей. Тому достатньо підстав говорити про позитивну динаміку співпраці Україна – НАТО. Наприклад, 21 лютого 2019 року набула чинності поправка до Конституції України, яка закріплює в основному законі України стратегічний курс України на повноцінне членство України в НАТО.

Через п'ять років після окупації Росією Криму, 6 березня 2019 року Комісія Україна-НАТО збиралася в штаб-квартирі НАТО, щоб обговорити поточну ситуацію в Криму. Члени НАТО підтвердили непохитну підтримку НАТО суверенітету та територіальної цілісності України. Вони висловили занепокоєння порушеннями прав людини в Криму, орієнтуючись на кримськотатарське населення, а також на інші етнічні, політичні та релігійні групи.

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг наголосив, що «Крим – це Україна. Через п'ять років члени НАТО не визнають і не будуть визнавати окупацію Росії. Ми продовжуємо підтримувати Україну з політичною та практичною підтримкою. Ми не забули високу ціну, яку український народ продовжує платити за своє бажання самостійно вирішувати своє майбутнє, без втручання ззовні» [197].

НАТО продовжило закликати Росію негайно звільнити українських моряків та кораблі, захоплені ним у листопаді біля Керченської протоки. Союзники збільшили свою практичну підтримку Україні у світлі ситуації з безпекою в Чорному морі.

Також вагомою подією стала зустріч Президента Володимира Зеленського 4 червня 2019 р. з Єнсом Столтенбергом, генеральним секретарем НАТО, де Зеленський зробив знакову заяву: «Стратегічний курс України спрямований на повноправне членство в ЄС та НАТО. Це закріплено в Конституції України і залишається нашим незмінним пріоритетом зовнішньої політики». Президент України наголосив на необхідності «дати новий поштовх відносинам з Альянсом», «відновити регулярний діалог в рамках

Комісії Україна-НАТО» [46]. У вересні під час візиту віце-прем'єр-міністра Кулеби до штаб-квартири НАТО було досягнуто домовленості з керівництвом Альянсу щодо:

- активізації діяльності Спільної робочої групи з питань військової реформи;
- визнання України в розробці програми НАТО «одна країна – один план»;
- продовження навчання українських моряків на кораблях НАТО;
- проведення консультацій з Альянсом щодо розробки стратегії національної безпеки України тощо [197].

Візит Північноатлантичної ради Альянсу в Україну 30-31 жовтня 2019 р. та наступне засідання Комісії Україна-НАТО-Україна у Києві, який постійно блокувався Угорщиною, став ключовою подією 2019 року у відносинах України з НАТО. Результати засідання включали перегляд та оновлення спільних проектів та практичних заходів, активізацію роботи Платформи НАТО - Україна для боротьби з гібридними загрозами, проведення спільного тренінгу «Когерентна стійкість 2020» у Чорному морі та перегляд комплексного пакету допомоги для України. За допомогою цільових фондів союзники та партнери з НАТО вже виділили понад 40 мільйонів євро на підтримку України в таких сферах, як бойове командування та управління, кіберзахист, медична реабілітація тощо. У заяві Комісії Україна-НАТО Альянс підтверджує свою непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, закликає Росію припинити військове втручання в Донецькій та Луганській областях, вітає мирні ініціативи України та рішуче засуджує і буде не визнавати окупацію Криму Росією [168]. Тому з упевненістю можна сказати про узгодженість євроатлантичного курсу України.

Реформи у Збройних Силах України (ЗС) продовжились у 2019 році. За словами Андрія Загороднюка, нового міністра оборони, пріоритетами реформ мають бути зміни у структурі міністерства, прийняття нових галузевих

законів, викорінення корупційних схем, реформування управління збройними силами на основі стандартів НАТО [186]. На практиці більшість зусиль з реформування Збройних сил у 2019 році здійснювались на основі планів, розроблених попереднім урядом, тоді як денна сьогодні діяльність зосереджувалась на виконанні місій у зоні конфлікту та щодо поліпшення кількісних та якісних показників оперативно-тактичної підготовки військ. Україна продовжує отримувати значну матеріальну, військову, технічну та консультативну допомогу від НАТО та країн-партнерів [154]. Український персонал у формі також бере активну участь у міжнародних військових навчаннях та заходах для підтримки глобального миру та безпеки. Наприклад, в даний час близько 350 українських військовослужбовців беруть участь у восьми міжнародних операціях під егідою ООН та НАТО. У зоні Операції об'єднаних сил (ООС) зусилля Збройних Сил значною мірою були зосереджені на виконанні Мінських домовленостей щодо припинення вогню; щодо забезпечення виведення військ у Станиці Луганській, Золоте та Петрівському, а також щодо ідентифікації та підготовки нових місць виведення військ; а також щодо подальшої підготовки та зміцнення Об'єднаних сил, підвищення їх боєздатності, вирішення гуманітарних питань та реалізації проектів цивільно-військового співробітництва під час роботи з цивільним населенням у відповідних сферах відповідальності [75].

Під час дводенного візиту членів Північноатлантичної ради 30-31 жовтня 2019 року вони продемонструвати постійну підтримку Альянсу України. Вони відвідали Одесу та брали участь у засіданні Комісії Україна-НАТО в Києві, де Генеральний секретар також звертався до українського парламенту [154].

Поточний рік видався для України знаковим. 12 червня 2020 року Північноатлантична рада приймає рішення визнати Україну розширеним партнером.

Президент ПА НАТО Аттіла Местерхазі (Угорщина) зробив наступну заяву після рішення НАТО визнати Україну партнером із розширених

можливостей – статус, який наразі поширюється лише на п’ять інших країн, які зробили значний внесок у операції НАТО: «Я настійно вітаю рішення союзників вдосконалити партнерство України з НАТО, зробивши її партнером із розширених можливостей. Протягом багатьох років Україна демонструє, що бажає і здатна зробити внесок у євроатлантичну безпеку, навіть не зважаючи на агресію Росії на власній території. Це був один із партнерів, який сприяв найширшому спектру операцій НАТО – від Косова до Афганістану, від Аденської затоки до Середземного моря. Як партнер з розширених можливостей, Україна тепер зможе продовжувати розвивати взаємодію своїх збройних сил із НАТО.

Міжпарламентська рада Україна-НАТО давно виступає за включення України до групи партнерів з розширених можливостей – питання, яке ми знову обговорили на своєму останньому засіданні у січні в штаб-квартирі НАТО.

Завдяки нашому тісному партнерству з Українською Радою, ПА НАТО також підтримує суверенітет та територіальну цілісність України, її євроатлантичні прагнення та процес реформ. Навіть якщо ми не зможемо провести нашу весняну сесію в Києві цього року, я маю намір якомога швидше поїхати в Україну, щоб продемонструвати нашу прихильність до все більш тісних відносин з Україною. І наступного місяця ми проведемо наступне засідання Міжпарламентської ради в Інтернеті, щоб підвести підсумки подій у Криму та Східній Україні та останніх реформ оборони в Україні» [176].

Як Партнер з розширених можливостей, Україна отримає користь від спеціальних можливостей, які допоможуть підтримувати такі внески. Це включає розширений доступ до програм та вправ з питань сумісності та більше обміну інформацією, включаючи отримані уроки.

«Це рішення визнає сильний внесок України у місії НАТО та демонструє постійну відданість Альянсу своїм партнерствам, незважаючи на пандемію COVID-19», – сказала прес-секретар НАТО Оана Лунгеску [113].

Статус України як партнера з розширених можливостей не передбачає жодних рішень щодо членства в НАТО. Члени НАТО продовжують заохочувати та підтримувати Україну в її зусиллях щодо реформ, зокрема у секторі безпеки та оборони, щодо цивільного контролю та демократичного нагляду, а також у боротьбі з корупцією.

Крім того слід зазначити, що громадська підтримка щодо вступу в Альянс зростає. Так вступ до НАТО в 2019 році підтримують 62% українців, тоді як 21% – проти [див. Додаток Д]. При цьому на заході вступ до Північноатлантичного Альянсу підтримують 76% респондентів, на Донбасі – 37%, на півночі – 66%, на півдні – 55%. Також було виявлено, що 57% українців вважають членство в НАТО основною гарантією безпеки України, 8% вважає, що таким гарантом може бути військовий союз із Росією та іншими країнами СНД, а 18% наразі кажуть, що такі гарантії безпеки може дати лише позаблоковий статус. Серед аргументів на користь вступу до НАТО, за даними опитування, українці найчастіше називають те, що це дасть гарантію безпеки України, або ж це стане наступним кроком до ЄС, а також дасть змогу зміцнити та модернізувати українську армію. Водночас українці побоюються, що вступ до НАТО може сприяти втягненню України у військові дії країн-членів Альянсу та провокуванню Росії на відкриту агресію проти України [41].

Отже, аналізуючи відносини України з НАТО, можна сказати, що з самого початку російської агресії на сході України НАТО зайняла тверду позицію та повну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах. Союзники рішуче засуджують і не визнаватимуть окупацію Криму Росією в березні 2014 року. Вони також засуджують навмисну дестабілізацію Росії на сході України, спричинену її військовим втручанням та підтримкою бойовиків. Союзники вирішили припинити будь-яке практичне цивільне та військове співробітництво з Росією, залишаючи відкритими політичні та військові канали зв’язку.

Новий уряд, обраний наприкінці 2014 року – після захоплення Росією Криму та Російської підтримки повстанців на сході України – знову визначила

членство в НАТО пріоритетом. Це було офіційно оформлено в грудні 2014 року прийняттям закону про припинення позаблокового статусу України та заміни його з метою вступу до НАТО та ЄС. У червні 2017 р. членство в НАТО стало головним пріоритетом, коли український парламент прийняв новий закон про зовнішню політику. У липні 2017 р. Президент Порошенко розпочав переговори про членство в НАТО. План, найважливіша офіційна процедура вступу до НАТО, про яку він офіційно подав запит у лютому 2018 р. Проте процес вступу до НАТО може бути тривалим і, принаймні до 2016 р., часто було несприятливими – навіть у 2016 році опитування в 24 країнах Центральної та Східної Європи показало, що більшість українців розглядають НАТО як загрозу, ніж захист.

Протягом усієї кризи в Комісії Україна-НАТО проводились регулярні консультації з огляду на прямі загрози, з якими стикається Україна для її територіальної цілісності, політичної незалежності та безпеки. Лідери союзників зустрілися з президентом Петром Порошенком на самітах НАТО в Уельсі у 2014р., Варшаві у 2016 р. та Брюсселі у 2018 р. Міністри закордонних справ та оборони, а також посли регулярно обговорювали ситуацію з безпекою в Україні та навколо неї. Спільні заяви, опубліковані міністрами закордонних справ НУК у квітні 2014 року, грудні 2014 року та травні 2015 року та главами держав та урядів на самітах НАТО в Уельсі та Варшаві, демонструють непохитну підтримку та солідарність України з НАТО. Через п’ять років після окупації Криму Північноатлантична рада підтвердила свою тверду позицію у свої заява.

Союзники також підтримують зусилля українського уряду щодо здійснення широкомасштабних реформ, щоб задовольнити прагнення українського народу бачити свою країну міцно закріпленою серед європейських демократій.

Паралельно з політичною підтримкою України НАТО значно активізувала практичну допомогу Україні. Відразу після окупації Криму Росією міністри закордонних справ НАТО домовились про заходи щодо

посилення здатності України забезпечувати власну безпеку. Вони також вирішили і надалі розвивати свою практичну підтримку Україні на основі значного вдосконалення існуючих програм співпраці, а також розробки істотно нових програм. На саміті у Варшаві заходи НАТО на підтримку України стали частиною Комплексного пакету допомоги. Він покликаний підтримати здатність України забезпечити власну безпеку та здійснити широкомасштабні реформи в секторі безпеки та оборони на основі євроатлантичних принципів та найкращої практики. В даний час він включає дорадчу місію в Представництві НАТО в Україні, а також 16 програм з розбудови спроможності та цільових фондів.

Якщо говорити про російську агресію, то варто наголосити, що середовище безпеки в великому Причорноморському регіоні, який об'єднує шість прибережних держав (Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина та Україна) та глибинку, включаючи Південний Кавказ та Молдову, швидко змінюється. Він поєднує затяжні конфлікти зі значним традиційним військовим нарощуванням, яке посилилося після подій 2014 року. Транснаціональні зв'язки між конфліктами в регіоні та між Чорним морем та Близьким Сходом додають додаткових вимірів незахищеності. Як результат, в регіоні спостерігається розмиття умов миру, кризи та конфліктів. Це призвело до непередбачуваного та потенційно ризикованого середовища, в якому збройні сили з передовою зброєю, включаючи ядерні системи, дедалі активніше працюють у безпосередній близькості один від одного.

У цьому контексті існує нагальна потреба розвинути чіткіше розуміння динаміки безпеки та викликів, що стоять перед ширшим Чорноморським регіоном, та вивчити можливості для діалогу між ключовими регіональними суб'єктами безпеки.

До подій 2014 року інтереси безпеки України в Чорному морі та інших прибережних державах були обмеженими. Україна намагалася визначити своє місце в Європі, коливаючись між тісними відносинами з Росією та Заходом. Її оборонна політика, розмір і структура військових сил були в безладді.

Примітно, що військово-морським флотом знехтували навіть більше, ніж іншими службами, і безпека Чорного моря майже не згадувалася в офіційних документах з питань оборони, безпеки та зовнішньої політики. Початок 2014 року став переломним. Події 2014 року означали, що конфлікт на сході України став безумовно найважливішим питанням її безпеки. Він відсунув і без того обмежений інтерес України до чорноморської безпеки далеко за списком пріоритетів. Однак у середині 2018 року Азовське море, яке Керченською протокою пов'язує з північним сходом Чорного моря, стало новою зоною суперечок між Росією та Україною. Україна розмістила в цьому районі додаткові морські та прибережні сили. Оскільки суперечка стосується морських меж та доступу, українська оборонна політика стала приділяти більше уваги військово-морським можливостям. Україна приєдналася до певної діяльності НАТО у Чорному морі.

Отже, США та кілька східноєвропейських членів НАТО наголошують про намір збільшити підтримку України в спробах відновити контроль над Донецьком та Луганськом. Незважаючи на посилену підтримку до врегулювання конфлікту, ні НАТО, ні ЄС поки не готові прийняти Україну як члена, і обидва вони повільно рухаються до тіснішого військового та безпечного співробітництва з Україною. Але все ж таки Україна намагається досягти більш тісного співробітництва з Альянсом. Так поточний рік видався для України знаковим. 12 червня 2020 року Північноатлантична рада приймає рішення визнати Україну розширеним партнером.

ВИСНОВКИ

Основні наукові і практичні результати дослідження полягають у наступному:

1. У процесі проведення аналізу категоріально-понятійного апарату, були виявлені різні підходи до розуміння основних базових для дослідження понять. У міжнародному контексті «безпеку» слід розглядати як стан відносин між державами, за якого відсутня загроза війни, підтримуються базові потреби індивіда, територіальна цілісність, запобігання потенційним загрозам. Одне з базових та засадничих тлумачень терміну «міжнародна безпека» було сформульовано в рамках Статуту ООН: «міжнародна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз». В умовах глобалізації, міжнародна безпека зазнала суттєвих змін, відбувається поділ на «жорстку», «м'яку» та розумну силу. В рамках дослідження ліберально-ідеалістичної парадигми було розроблено моделі міжнародної безпеки, вирізняють модель «загальної безпеки» (об'єднує жорстку та м'яку силу, а також необхідність врахування законних інтересів не тільки вузької коаліції держав, а й усіх членів світового співтовариства), кооперaційна модель безпеки (має кілька різновидів: гроціанська – раціональна, кантіанська – революційна), модель колективної безпеки. Поняття колективної безпеки є дуже дискусійним, за основу для дослідження було взято визначення надане Даунсом: «колективне зобов'язання групи притягувати членів до відповідальності за підтримку внутрішньої норми безпеки».

2. Аналіз стану наукової дослідженості проблеми свідчить про те, що двосторонні відносини України-НАТО достатньо вивчені, проте проблема співробітництва України з Альянсом в умовах російської агресії не достатньо глибокого відображена в сучасній науковій літературі. Всю літературу можна класифікувати за проблемним принципом та умовно поділити на декілька

груп: перша група включає роботи, які досліджують проблеми забезпечення безпеки різного рівні, сучасні загрози міжнародній безпеці, а також НАТО як модель колективної безпеки; до другої групи зараховано роботи, що стосуються проблем зовнішньої політики України в контексті євроатлантичної інтеграції; до третьої групи відносимо праці авторів, предметом вивчення яких стало безпосередньо формування відносин України з НАТО, їх трансформація відповідно до сучасних викликів; четверта група представляє собою роботи, які досліджують відносини України-НАТО безпосередньо у період російської агресії. Джерелознавча база охоплює значний перелік нормативно-правових документів, що формують правові засади для співробітництва України з НАТО, крім того вона включає статистичні данні, заяви та промови політичних лідерів та офіційних осіб в періодичній пресі, інтернет-джерелах тощо. Для досягнення поставленої мети дослідження, було використано комплекс наукових методів, як загальнонаукового характеру, так і спеціальних методів, що дало змогу об’єктивно та на належному рівні розглянути проблему відносин України з Альянсом на сучасному етапі.

3. Аналізуючи нормативно-правову базу співробітництва, ми дійшли висновку, що основоположними документами є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (09.07.1997 р.) і Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство (21.08.2009 р.). Також Закон, який закріплює членство в НАТО в якості пріоритетного зовнішньополітичного курсу України (9 липня 2017 р.), ним внесено зміни до законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» і «Про основи національної безпеки України». У лютому 2019 році набули чинності зміни до Конституції України щодо стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО, згідно з якими Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в НАТО. Допоміжними є річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО (РНП), які розробляються з 2009 року, співпраця України з НАТО за Програм

«Партнерство заради миру», «Наука заради миру і безпеки» тощо., а також двосторонні угоди з країнами-членами Альянсу тощо.

4. На основі дослідження трансформації двостороннього співробітництва була запропонована наступна його періодизація:

– перший етап, 1991–1997 рр. – підготовчо-початковий, що полягав у розбудові нормативно-правових та інституційних осередків, здійсненні візитів і проведенні консультацій щодо визначення теоретико-концептуальних основ, програмних завдань євроатлантичної складової зовнішньополітичної діяльності України;

– другий етап, 1998–2000 рр. – продовження політичного діалогу обох сторін, пошук нових форм та шляхів співпраці України з НАТО в межах Ради євроатлантичного партнерства відповідно до плану дій на 1998–2000 рр., який було ухвалено задля більш дієвого партнерства на основі пропозицій альянсу, передбачуваних заходів зовнішніх зв'язків, розроблених у результаті різноманітних навчальних курсів, семінарів, конференцій, робочих зустрічей, експертних засідань за визначеними галузями й напрямами тощо;

– третій етап, 2001–2004 рр. – змінна інтенсивність політичних контактів, прагматичність наповнення конкретним змістом у рамках Хартії про особливе партнерство між Україною й альянсом, динаміка за висхідним шляхом до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто;

– четвертий етап, 2004–2009 рр. – українсько-натовські відносини після «Помаранчевої революції» та за часів президентства В. Ющенка набули якісно нового формату, значної активізації, посилення і прискорення інтеграції України з альянсом, особливо в межах індивідуальної участі у програмі «Партнерство заради миру», радах північноатлантичного співробітництва та євроатлантичного партнерства й інтенсифікованого політичного діалогу з питань набуття членства в НАТО, започаткованого комісією Україна – НАТО у Вільнюсі 21 квітня 2005 р.;

– п'ятий етап, 2010–2014 рр. – послаблення політичного діалогу України з альянсом за часів президентства В. Януковича.

– шостий етап, 2014р.-по сьогодення – значне пожвавлення після обрання 2014 р. президентом України П. Порошенка. Пріоритетними національними інтересами у сфері зовнішньополітичної діяльності дедалі більше ставали творення та поглиблення відносин України й НАТО, посилення співпраці у сфері оборони відповідно до натовських стандартів, здійснення заходів із підтримки України у протистоянні агресії та «гібридній війні» з боку Росії.

5. Аналізуючи співробітництво України з НАТО, можна стверджувати, що характерним для нього є процес структурного оформлення, створення нормативно-правової бази й активізації політичного діалогу у політичній і військовій сферах. Слід виділити наступні основні напрямки відносин з НАТО: операції з підтримки миру, уроки, отримані з гібридної війни, реформи сектору оборони та безпеки, співробітництво Цільових фондів, воєнно-військова співпраця, оборонне технічне співробітництво, громадянська готовність, Програма НАТО - «Наука заради миру та безпеки», публічна інформація/стратегічні комунікації, юридичний діалог. Найбільш активно отримали свій розвиток вищезазначені сфери співробітництва після російської агресії.

6. Аналіз трансформації відносин Україна-НАТО в контексті російської агресії; свідчить про те, що НАТО надає потужну політичну та практичну підтримку Україні. Допомога передбачає надання Україні коштів контрбатарейної боротьби, транспортних засобів, медичного обладнання, здійснення підготовки підрозділів ЗСУ тощо. Кошти спрямовані на посилення бойової здатності української армії, на збереження життя і здоров'я українських військових. Окремий акцент робиться на підтримці Військово-морських сил ЗСУ на тлі агресивної поведінки Росії в акваторіях Чорного та Азовського морів. На території України проходять заплановані міжнародні навчання. Крім того, Україна і НАТО співпрацюють в питаннях захисту критичних об’єктів інфраструктури – атомних станцій, великих компресорних станцій з перекачування газу і нафти. Альянс допомагає Україні і в плануванні

на випадок надзвичайних ситуацій. Ще одне важливе рішення – залучення українських військовослужбовців на всі курси і тренінги НАТО фактично на безоплатній основі.

Російська агресія проти України позначилась і на громадській думці українців щодо вступу до НАТО. Ґрунтуючись на даних відображених в Додатку А, Додатку Б, Додатку В, Додатку Ґ, Додатку Д - можемо зробити висновок, що кількість українців порівняно з 2005 роком, які підтримують вступ до НАТО, значно збільшилась. Зростання підтримки членства в Альянсі відбувалося на тлі розчарування в ідеї позаблоковості та військового союзу з Росією й іншими країнами СНД, адже у період 2012 – 2014 рр. саме позаблоковість була найбільш підтримуваним варіантом безпеки для України, але після окупації Криму та з початком війни на Донбасі частка орієнтованих на позаблоковий статус знизилася. Так, загальна кількість опитуваних, що підтримую вступ до на НАТО зросла з 22 % у 2005 р. до 62% у 2019 р. (див. Додаток Е).

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративні домовленості між Міністерством оборони України та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі щодо участі України у Тренувально-дорадчій місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001-18#Text (дата звернення: 16.07.2020).

2. Адміністративні домовленості між Міністерством оборони України та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі щодо участі України в операції міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_026#Text (дата звернення: 15.07.2020).

3. Актуальні проблеми нейтралізації негативного впливу світової економічної кризи на процес інтеграції України до НАТО : наук.-інф. збірник. К. : Вид. дім Д. Бураго, 2009. 112 с.

4. Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991-2019 рр.: історичний аспект. К. : Український історичний журнал, 2020. № 1. С. 126 - 142.

5. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості і проблеми (1991–2011). Тернопіль : Україна-Європа-Світ, 2012. №10. С. 179 – 183.

6. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до без альтернативності. Тернопіль : Україна-Європа-Світ, 2016. №17. С. 34 – 49.

7. Боєцький Т. Доцільність вступу до НАТО. К. : Економічний часопис-XXI, 2006. №9/10. С. 8 – 9.

8. Бражнікова Л. Основні напрями співробітництва ЄС із НАТО: питання морської безпеки. К. : Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 343-347.

9. Бурдяк В., Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у цьому польського фактора. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_3_17 (дата звернення: 17.08.2020).

10. Взаємодія громадських організацій та державних установ у здійснені стратегічного євроатлантичного інтеграційного курсу України : доп. наук.-практ. конференцій. К. : Синопсис, 2007. 128 с.

11. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. Тернопіль : Україна – Європа – Світ, 2011. № 6/7. С. 24 – 38.

12. Вінніков А. Нові виклики й можливості. К. : Тиждень: Український випуск, 2020. С. 138 – 139.

13. Вступ до НАТО — стратегічний вибір України / За заг. ред. О. І. Соскіна. К. : Ін-т трансформації суспільства, 2008. 192 с.

14. Гайдуков Л. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.). К. : Либідь, 2001. 622 с.

15. Галик В. М. Україна в Європі і світі. К.: Знання, 2013. 364 с.

16. Гальчинський А. Україна на перехресті геополітичних інтересів. К. : Знання України, 2002. 180 с.

17. Гиарфашова О. Про євроатлантичну інтеграцію України : діалог сусідів : Україна — Словаччина. Братислава : Ін-т з громадських питань, 2008. 84 с.

18. Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека. К. : Політична думка, 1997. №1. С. 76 – 88.

19. Громадська думка щодо вступу в НАТО. URL: https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/informacijnij-centr/gromadska-dumka-shchodo-vstupu-v-nato (дата звернення: 11.09.2020).

20. Декларація про державний суверенітет України. К. : Відомості Верховної Ради України, 1990. №31. С. 429 - 430.

21. Декларація про доповнення до Хартії про особливе партнерство України і НАТО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021(дата звернення: 05.05.2020).

22. Демчук П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції; Національна академія оборони України. К. : ППП, 2004. 264 с.

23. Дергачов О. П., Корендович В. С., Мітряєва С. І., Муляр Г. М., Мунтіян В. І. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. К. : Видавничий дім «Стилос», 2004. 407 с.

24. Джердж С. Безпідставність міфів щодо НАТО та шляхи їх подолання в контексті європейського договору. К. : Економічний часопис - XXI, 2006. №1/2. С. 38 – 39.

25. Джердж С. Ф. Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки. К. : Т-во «Знання» України, 2007. 96 с.

26. Долгов І. О. Еволюція партнерства (Україна – НАТО). К. : Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2012. № 19. С. 30 – 39.

27. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf (дата звернення: 04.07.2020).

28. Жильцов С. С. Эволюция внешней политики Украины: современный этап (1991–2013 гг.). К. : Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2013. №20(2). С. 13 – 23.

29. Заява Верховної Ради України Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків, затверджена Постановою Верховної Ради України № 337-VIII від 21 квітня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text (дата звернення: 06.05.2020).

30. Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про

визнання Російської Федерації державою-агресором, затверджене Постановою Верховної Ради України № 129-VIII від 27 січня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text (дата звернення: 16.05.2020).

31. Зленко В. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті. К. : Преса України, 2001. 370 с.

32. Зуйко О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. К. : Економічний часопис. – XXI, 2006. № 9-10. С.10–11.

33. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К. : РІЦ УАННП, 1997. 688 с.

34. Імплементаційна Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію проекту Трастового фонду НАТО із знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004-18#Text (дата звернення: 04.07.2020).

35. Імплементаційна Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_034#Text (дата звернення: 06.07.2020).

36. Імплементаційна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки (ОНП) про перезахоронення радіоактивних відходів, що утворилися внаслідок виконання військових програм колишнього СРСР в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_028#Text (дата звернення: 04.07.2020).

37. Імплементаційна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (ОМТЗО) про утилізацію стрілецької зброї й легких озброєнь, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_024#Text (дата звернення: 04.07.2020).

38. Імплементаційна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з питань матеріально-технічного забезпечення і постачання (NAMSO) щодо утилізації переносних зенітно-ракетних комплексів, легких озброєнь, стрілецької зброї та звичайних боєприпасів. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/10001.jpg (дата звернення: 05.07.2020).

39. Інформаційні матеріали щодо зовнішньої політики України у її відносин з НАТО. URL: https://vbeloz.gov.ua/informacijni-materiali-schodo-zovnishnoi-politiki-ukraini-u-ii-vidnosin-z-nato-15-34-41-05-10-2017/ (дата звернення: 04.07.2020).

40. Кермач Р. Ставлення українців до НАТО: актуальні тенденції, приховані мотивації та завдання на майбутнє. К. : Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка», 2017. № 30. 15 с.

41. Кількість українців, які підтримують вступ до НАТО, зросла на 46% за сім років. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2736519-kilkist-ukrainciv-aki-pidtrimuut-vstup-do-nato-zrosla-na-46-za-sim-rokiv.html (дата звернення: 11.09.2020).

42. Ковальова О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. К. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.

43. Комплексний пакет допомоги НАТО для України. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/Comprehensive_Assistance_Package_for_Ukraine.doc (дата звернення: 21.05.2020).

44. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. К. : Центр навчальної літератури, 2010. 172 с.

45. Кудряченко А. Євроатлантичний поступ України та її відносини з Росією. К. : Україна дипломатична, 2009. №10. С. 772 – 786.

46. Курс на повноправне членство у ЄС і НАТО залишається незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України – Володимир Зеленський. URL:

https://www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-nato-z1alishayetsya-nez-55745 (дата звернення: 10.07.2020).

47. Макар Ю., Гдичинський Б., Макар В., Попик С., Ротар Н. Україна в міжнародних організаціях. Чернівці : Прут, 2009. 880 с.

48. Макар Ю. І. Зовнішня політика України: наміри та реалії. Тернопіль: Україна – Європа– Світ, 2008. №1. С. 189 – 198.

49. Макрон виправдовує «діалог» з Росією і критикує Туреччину перед лондонським самітом НАТО. URL: https://ukrainian. voanews.com/a/macron-nato-russia-turkey/5186100.html (дата звернення: 18.05.2020)

50. Мартинов А. Відносини Євросоюзу і НАТО: історичні уроки. Тернопіль: Україна – Європа – Світ, 2015. №17. С. 191 – 201.

51. Марчук Є. На шляху до НАТО. К. : Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.

52. Меморандум з правових питань в рамках Інтенсифікованого діалогу з Україною. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/Memorandum_on_Legal_Issues.pdf (дата звернення: 05.07.2020).

53. Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою України з надзвичайних ситуацій і Євроатлантичним координаційним центром з реагування на надзвичайні ситуації Організації Північноатлантичного договору про проведення спільних навчань «Україна - 2015». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_031#Text (дата звернення: 30.06.2020).

54. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і Верховним головнокомандуванням Об'єднаних Збройних Сил НАТО з питань трансформації та Верховним головнокомандуванням Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі щодо використання стратегічної транспортної авіації України в операціях та навчаннях НАТО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_007#Text (дата звернення: 27.06.2020).

55. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача Об'єднаних Збройних

Сил НАТО в Європі щодо підтримки операцій НАТО з боку України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005#Text (дата звернення: 27.06.2020).
56. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (NAMSO). URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/MOU_NAMSO.pdf (дата звернення: 30.06.2020).
57. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_019#Text (дата звернення: 28.06.2020).
58. Меморандум про взаєморозуміння стосовно сприяння нагальним цивільним транскордонним перевезенням. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_018#Text (дата звернення: 30.06.2020).
59. Меморандум про взаєморозуміння щодо планування при надзвичайнихситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф між Міністерством України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків катастрофи та Організацією Північноатлантичного договору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text (дата звернення: 27.06.2020).
60. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / за ред. К. А. Кононенка К. : НІСД, 2013. 56 с.
61. Обмін листами між Послом України в Королівстві Бельгія та Генеральним секретарем НАТО щодо участі в Силах втілення (ІФОР). URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/File.PDF (дата звернення: 18.06.2020).
62. Павліковський А. К., Федянович Д. Л., Білик В. І. Механізми співробітництва України та країн НАТО у сфері отримання іноземної воєнної допомоги для протидії загрозам гібридного характеру. К. : Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2019. № 4. С. 63 - 70.
63. Палій О. Навіщо Україні НАТО. К. : Дніпро, 2006. 144 с.

64. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / За заг. ред. О. І. Соскіна. К. : Видавництво «Інститут трансформації суспільства», 2007. 336 с.

65. Партнерство заради миру: рамковий документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 13.05.2020).

66. Пилипчук В. Г. Теоретико-правові засади розвитку системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони. Харків : Вісник Національної академії правових наук України, 2019. № 3. С. 32 - 51.

67. Пирожков С. І., Назіп В. Х. Євроатлантичний вектор України: реальні перспективи і небезпеки. К. : Вісник Національної академії наук України, 2019. № 6. С. 71 - 82.

68. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції: указ Президента України № 155/2019 від 20 квітня 2019 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586 (дата звернення: 03.05.2020).

69. Питання Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: указ Президента України № 116/2019 від 10 квітня 2019 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1162019-26446 (дата звернення: 15.07.2020).

70. Питання Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: указ Президента України № 784/2019 від 30 жовтня 2019 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/7842019-30117 (дата звернення: 04.05.2020).

71. Питання координації євроатлантичної координації: указ Президента України №296/2016 від 8 липня 2016 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2962016-20283 (дата звернення: 29.05.2020).

72. Питання партнерства України з Організацією північноатлантичного договору: указ Президента України № 266/2011 від 3 березня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2011#Text (дата звернення: 04.05.2020).

73. Питання складу Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: указ Президента України №488/2016 від 4 листопада 2016 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4882016-20686 (дата звернення: 29.05.2020).

74. План дій «Україна-НАТО». URL: https://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=ua-nato&sub=plan_ukr_nato (дата звернення: 24.05.2020).

75. Політика та історія дипломатичних відносин. URL: https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/policy-history-uk/(дата звернення: 17.06.2020).

76. Політична трансформація НАТО та стратегія подальшого розширення. Виклики та перспективи для України : аналіт.-інформ. вид. К. : Вид. ФО-П Т. А. Кінько, 2008. 96 с.

77. Поляков Л. Україна – НАТО: 10 років співробітництва в ім'я безпеки та миру. Вісник України, 2007. №7. С. 6 – 9.

78. Президент: Ми домовилися про оновлений пакет проектів і практичних заходів допомоги НАТО для України. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-mi-domovilisya-pro-onovlenij-paket-proektiv-i-prak-58149 (дата звернення: 01.09.2020).

79. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України № 35-VIII від 23 грудня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#Text (дата звернення: 08.08.2020).

80. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text (дата звернення: 07.05.2020).

81. Про встановлення й технічне обслуговування системи обміну даними про повітряну обстановку, необхідної для реалізації Меморандуму про

взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Міністерством оборони Угорщини та Штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі стосовно обміну даними про повітряну обстановку між Командним пунктом повітряного командування «Захід» (м. Львів, Україна) та Центром управління та оповіщення (м. Веспрем, Угорщина): технічна угода від 28 листопада 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_358#Text (дата звернення: 30.06.2020).

82. Про деякі питання Національної системи координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору: указ Президента України № 1085/2006 від 15 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2006#Text (дата звернення: 11.06.2020).

83. Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору: указ Президента №1039/2010 від 18 листопада 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039/2010#Text (дата звернення: 09.07.2020).

84. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI від 1 липня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/241117#Text (дата звернення: 02.05.2020).

85. Про заснування Місії України при НАТО: указ Президента України № 1333/97 від 4 грудня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1333/97#Text (дата звернення: 15.05.2020).

86. Про затвердження Імплементаційної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію проекту Трастового фонду НАТО із знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям: постанова Кабінету Міністрів України № 371 від 21 вересня 2015 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-implementacijnoyi-ugodi-mizh-

kabinetom-ministriv-ukrayini-ta-organizaciyeyu-nato-z-pidtrimki-ta-postachannya-pro-realizaciyu- (дата звернення: 19.07.2020).

87. Про Заяву Верховної Ради України щодо першочергових кроків забезпечення євроатлантичної інтеграції України - набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору: постанова Верховної Ради України № 327-IX від 3 грудня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-20#Text (дата звернення: 21.06.2020).

88. Про Звернення Верховної Ради України до лідерів держав - членів НАТО, Північноатлантичної Ради та Парламентської Асамблеї НАТО, національних парламентів держав - членів Альянсу про надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО: постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2685-19#Text (дата звернення: 18.07.2020).

89. Про здійснення добровільного внеску України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО): розпорядження Кабінету Міністрів України № 1226-р від 04 грудня 2019 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zdijsnennya-dobrovim1226lnogo-vnesku-ukrayini-do-organizaciyi-pivnichnoatlantichnogo-dogovoru-nato (дата звернення: 19.06.2020).

90. Про міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО: указ Президента України № 429/2006 від 22 травня 2006 року. URL: https://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=ua-nato&sub=migvid_kom (дата звернення: 18.05.2020).

91. Про направлення миротворчого персоналу України для участі в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан: указ Президента України № 27/2010 від 15 січня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27/2010#Text (дата звернення: 15.05.2020).

92. Про направлення національного персоналу для участі України в тренувально-дорадчій місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан: указ Президента України № 185 від 30 березня 2015

року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185/2015#Text (дата звернення: 28.06.2020).

93. Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України: указ Президента України № 157/2006від 28 лютого 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/2006#Text (дата звернення: 22.06.2020).

94. Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору: указ Президента України від 24 вересня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744/2014/paran5#n5 (дата звернення: 08.07.2020).

95. Про організацію розгляду питань євроатлантичної інтеграції України: постанова Кабінету Міністрів України № 238 від 24 лютого 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2003-п#Text (дата звернення: 19.05.2020).

96. Про основи національної безпеки України: Закон України. К. : Урядовий кур'єр, 2003. №14. С. 1–3.

97. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19 червня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text (дата звернення: 03.05.2020).

98. Про Основні напрями зовнішньої політики України: постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text (дата звернення: 12.05.2020).

99. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон України № 2268-VIII від 18 січня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text (дата звернення: 16.05.2020).

100. Про Положення про Місію України при НАТО: указ Президента України № 1020/98 від 10 квітня 2019 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1162019-26446 (дата звернення: 10.06.2020).

101. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО: указ Президента України № 298/2018 від 2 жовтня 2018 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2982018-25074 (дата звернення: 13.06.2020).

102. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО: указ Президента України №547/2016 від 7 грудня 2016 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/5472016-20862 (дата звернення: 11.05.2020).

103. Про річні національні програми співробітництва Україна-НАТО:. указ Президента України № 328/2013 від 12 червня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328/2013#Text (дата звернення: 13.06.2020).

104. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності: указ Президента України № 744/2014 від 28 серпня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744/2014/paran5#n5 (дата звернення: 08.08.2020).

105. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна - НАТО на найвищому рівні 29 червня 2004 року: указ Президента України від 6 липня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800/2004#Text (дата звернення: 05.07.2020).

106. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО): указ Президента України від 25 листопада 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861/2005#Text (дата звернення: 21.06.2020).

107. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про нову редакцію Воєнної доктрини України: указ Президента України № 555/2015 від

2 вересня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/paran8#n8 (дата звернення: 22.05.2020).

108. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про перспективи дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору та стан забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади України, інших державних органів у сфері євроатлантичної інтеграції України: указ Президента України № 402/2008 від 21 березня 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402/2008#Text (дата звернення: 18.06.2020).

109. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України № 287/2015 від 6 травня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran9#n9 (дата звернення: 03.05.2020).

110. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України №759 від 4 жовтня 2017 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250334224 (дата звернення: 25.06.2020).

111. Протокол про внесення змін до Угоди про встановлення відносин у сфері купівлі-продажу № UKR-04 на підтримку Несистемних брокерських послуг для Збройних Сил України. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/UKR-04.pdf (дата звернення: 23.05.2020).

112. Процес трансформації НАТО та можливості для України : матеріали міжнар. круглого столу. К. : Синопсис, 2007. 156 с.

113. Путь к НАТО: Почему «особое партнерство» Украины не приближает членство в Альянсе. URL: https://zik.ua/ru/article/put_k_nato_pochemu_osoboe_partnerstvo_ukrainy_ne_priblizhaet_chlenstvo_v_alyanse_971736 (дата звернення: 29.07.2020).

114. Результати загальнонаціонального соціологічного опитування щодо членства України в НАТО та ЄС. URL: https://dif.org.ua/article/rezultati-zagalnonatsionalnogo-sotsiologichnogo-opituvannya-shchodo-chlenstva-ukraini-v-nato-ta-es (дата звернення:11.09.2020).

115. Розвиток відносин між НАТО і Україною (історія і хронологія взаємовідносин). URL: http://ulrda.kr-admin.gov.ua/NOVYNY/Nato/relations.html (дата звернення: 27.08.2020).

116. Сивак О. В. Формування та здійснення зовнішньої політики України (1990–1999 рр.). К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2000. 208 с.

117. Соціально-політична ситуація В Україні на початку 2020 року. URL: http://socis.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/02/Press_reliz_SOCIS_february.pdf (дата звернення: 25.08.2020).

118. Співробітництво Україна — ЄС — НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. К. : Центр глобалістики «Стратегія XXI», 2019. 27 с.

119. Спонсорська угода між Міністерством оборони України та Групою національних директорів з кодифікації НАТО (АС/135) про приєднання до системи кодифікації НАТО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_010#Text (дата звернення: 20.06.2020).

120. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів організації північноатлантичного договору : прийнята главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. Брюсель, 2010. 40 с.

121. Технічна угода між Міністерством оборони України та Агенцією НАТО з підтримки та постачання щодо надання послуг медичного забезпечення другого рівня військовослужбовцям українського національного контингенту в Косово. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002-18#Text (дата звернення: 30.06.2020).

122. Технічна угода між Міністерством оборони України та Агенцією НАТО з підтримки та постачання щодо надання послуг інтегрованого логістичного забезпечення в таборі Ново Село, Косово. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002-16#Text (дата звернення: 29.06.2020).

123. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України і НАТО. Л. : Незалежний культурологічний часопис, 2014. №77. С. 84–108.

124. Тодоров І. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Донецьк, 2006. 268 с.

125. Торба В. Хто саботує рух до НАТО? К. : День, 2016. №19/20. С. 5.

126. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики та загрози: досвід України та НАТО : зб. матер. міжнар. конференції 19 верес. 2012 р. К. : НІСД, 2013. 80 с.

127. Угода (у формі обміну листами) між Україною та НАТО щодо участі у діяльності місії НАТО в Афганістані «Рішуча підтримка» та відповідних фінансових зобов'язань. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_032#Text (дата звернення: 14.06.2020).

128. Угода (у формі обміну листами) між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/Ugoda_UKR-ISAF_letter_exchange_UKR.pdf (дата звернення: 14.06.2020).

129. Угода (у формі обміну листами) між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України у військово-морських операціях на Середземному морі в рамках операції «Активні зусилля» (ОАЗ). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_013#Text (дата звернення: 10.06.2020).

130. Угода (у формі обміну листами) між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України в операції «Океанський Щит». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_027#Text (дата звернення: 13.06.2020).

131. Угода між сторонами Північноатлантичного договору щодо статусу їхніх збройних сил (НАТО УСЗС). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_041#Text (дата звернення: 10.06.2020).

132. Угода між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/AGREEMENT_UKR.pdf (дата звернення: 09.06.2020).

133. Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002#Text (дата звернення: 11.06.2020).

134. Угода про співробітництво у сфері підтримки між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання (ОНПП). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_029#Text (дата звернення: 04.07.2020).

135. Украина–НАТО. Сложная история отношений. URL: https://ru.espreso.tv/article/2017/02/02/ukraynanato_slozhnaya_ystoryya_otnoshenyy (дата звернення: 09.07.2020).

136. Україна — НАТО: майбутнє в руках минулого. К. : Заповіт, 2004. 176 с.

137. Україна — НАТО: нові умови та реалії співробітництва : аналітична доповідь. К. : НІСД, 2011. 56 с.

138. Україна — НАТО: оборонно-промислова перспектива / За заг. ред. В. Бадрак. К., 2008. 206 с.

139. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку / За заг. ред. О. С. Власюка. К., 2008. 352 с.

140. Україна – НАТО: Хронологія відносин. URL: http://ukraine-nato.mfa.gov.ua (дата звернення: 16.07.2020).

141. Україна відмовилася від позаблокового статусу. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/23/7052990/ (дата звернення: 10.06.2020).

142. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / За заг. ред. Г. М. Перепелиці. К., 2002. 400 с.

143. Фінансова угода (у формі обміну листами) між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/Fin_ugoda_UKR-ISAF_letter_exchange_UKR.pdf (дата звернення: 28.05.2020).

144. Фурашев В. М., Макобрій О. О. Вступ до НАТО крізь призму якості життя. К. : Прес-КІТ, 2008. 32 с.

145. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_002(дата звернення: 03.05.2020).

146. Хмелько В. Ставлення громадян України щодо її вступу до Євросоюзу і НАТО. URL: https://kiis.com.ua/materials/articles/attitude_to_es_and_nato.pdf (дата звернення: 11.09.2020).

147. Цедилина Е. Украина и НАТО: евроатлантические перспективы Украины. URL: https://www.imemo.ru/files/File/magazines/rossia_i_novay/2018_04/10.Tsedilina.pdf (дата звернення: 01.09.2020).

148. Чекаленко Л. Зовнішня політика України. К. : Либідь, 2011. 290 с.

149. Черноусенко О. Партнерство Україна – НАТО: еволюція розвитку // Політика і час, 2003. №10. С.18 – 27.

150. Чи потрібно Україні бути в НАТО? 12 аргументів «за»: молодь ламає старі стереотипи : зб. статей / ред. С. Кононенко. К. : Техносоюз, 2006. 240 с.

151. Чому НАТО, а не ОДКБ? : нормативно-правовий аспект. К. : Знання України, 2008. 16 с.

152. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі XXI ст. К. : Дух і Літера, 2003. 578 с.

153. Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору (НАТО): Постанова Верховної Ради України № 612-XIV від 23 квітня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-14#Text (дата звернення: 08.05.202).

154. Якименко Ю. Україна 2019-2020: широкі можливості, суперечливі результати (аналітичні оцінки). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-PIDSUMKI-ENG.pdf (дата звернення: 16.08.2020).

155. Aleksovski S., Avramovska B., Bakreski O. Collective Security – The Role of International Organizations – Implications in International Security Order URL: https://www.researchgate.net/publication/295106073_Collective_Security_-_The_Role_of_International_Organizations_-_Implications_in_International_Security_Order (дата звернення: 23.06.2020).

156. Bağbaşlioğlu A. The Implications of the Ukraine Crisis for NATO's Solidarity: NATO between Cooperative Security and Collective Defence. URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262311 (дата звернення: 27.07.2020).

157. Baylis J. The Concept of Security in International Relations. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-540-75977-5_37 (дата звернення: 23.06.2020).

158. Buzan B. Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations URL: https://www.jstor.org/stable/423935?seq=1 (дата звернення: 23.06.2020).

159. Derek W. Young Analyzing Ukraine's Prospects For Nato Membership. URL: https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a493845.pdf (дата звернення: 25.07.2020).

160. Derek W. Young Naval Postgraduate School. URL: https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a493845.pdf (дата звернення: 25.07.2020).

161. Did you change during 2004 – 2007 your attitude toward NATO? URL: http://www.uceps.org/poll.php?poll_id=135 (дата звернення: 19.08.2020).

162. Enhancing NATO-Ukraine Cooperation Short-term Actions. URL: http://www.nato.int/docu/pr/2005/p05042le.html (дата звернення: 01.08.2020).

163. Joint statement of the NATO-Ukraine Commission at the level of Heads of State and Government. URL:

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 27.08.2020).
164. Korduban P. Will NATO become unpopular among Ukrainians? URL: http://www.jamestown.org/edm (дата звернення: 27.08.2020).
165. Kravchuk: Only NATO canprotect Ukraine. URL: http://eng.forua.com/news/2008/07/14/164010.html(дата звернення:27.07.2020).
166. Kriendler J. Ukrainian Membership in NATO: Benefits, Costs, Misconceptions and Urban Legends. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/97025/07_Aug.pdf (дата звернення: 15.07.2020).
167. Kuzio T. Reflections on NATO – Will Ukraine and Georgia Ever Join This Alliance? URL: http://www.kyivpost.com/opinion/oped/26493/ (дата звернення: 02.08.2020).
168. Makarkin A. Ukraine Headed for NATO. URL: http://www.cdi.org/russia/johnson/2006-104-36.cfm (дата звернення: 30.07.2020).
169. Maksymiuk J. Ukraine: Government faces Uphill Battle in Achieving NATO aspirations. URL: http://www.rferl.org/articleprintview/1062966.html (дата звернення: 01.08.2020).
170. Markov S. Ukraine's NATO Membershipis Path to «Small» Cold War. URL: http://proquest.umi.com/ (дата звернення: 21.07.2020).
171. Nation C. NATO's Relations with Russia and Ukraine. URL: http://www.nato.int/acad/fellow/98-00/nation.pdf (дата звернення: 26.07.2020).
172. National security & defence. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/eng/NSD177-178_2019_eng.pdf (дата звернення: 17.07.2020).
173. NATO – Ukraine cooperation within «Partnership for Peace». URL: https://nato.mfa.gov.ua/en/ukraine-and-nato/nato-ukraine-cooperation-within-partnership-peace (дата звернення: 20.07.2020)
174. NATO and Ukraine: Who Needs the Other More? URL: http://en.rian.ru/analysis/20080118/97289307.html (дата звернення:31.07.2020).

175. NATO document on Comprehensive Assistance Package for Ukraine. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/ukraine-nato/files/Comprehensive_Assistance_Package_for_Ukraine_eng.pdf (дата звернення: 18.05.2020)
176. NATO PA President welcomes Ukraine's recognitionas NATO Enhanced Opportunities Partner. URL: https://www.nato-pa.int/news/nato-pa-president-welcomes-ukraines-recognition-nato-enhanced-opportunities-partner (дата звернення: 14.08.2020).
177. NATO Pledges Support For Ukraine Over Sea Of Azov Incident. URL: https://www.rferl.org/a/nato-pledges-support-ukraine-azov-sea-incident/29654701.html (дата звернення: 02.08.2020).
178. NATO recognises Ukraineas Enhanced Opportunities Partner. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm?selectedLocale=en#:~:text=On%20Friday%20(12%20June%202020,as%20an%20Enhanced%20Opportunities%20Partner.&text=As%20a%20NATO%20partner%2C%20Ukraine,Response%20Force%20and%20NATO%20exercises. (дата звернення: 03.08.2020).
179. NATO Transformation UA: Ukraine Analytica. URL: http://ukraine-analytica.org/wp-content/uploads/potapova.pdf (дата звернення: 21.07.2020).
180. NATO upgrades Ukraine. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-upgrades-ukraine/
181. NATO-Ukraine Commission discusses situationin Crimea. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_164265.html (дата звернення:26.07.2020).
182. Noëlie F. NATO, Russia and the Ukraine crisis. URL: https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/11818/NATO%2C%20Russia%20and%20the%20Ukraine%20Crisis.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення: 31.07.2020).
183. Oleksandr Turchynov held a Meeting with NATO Deputy Secretary General Jirzhi Shedevi. URL:

http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=107010680 (дата звернення: 07.08.2020).
184. Participation of the Armed Forces of Ukraine in international peace-keeping operations. URL: www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist. (дата звернення: 11.07.2020).
185. Pifer S. Ukraine and NATO Following Bucharest. URL: http://www.brookings.edu/opinions/2008/0506_ukraine_pifer.aspx (дата звернення: 26.07.2020).
186. Priority areas of reformin the Ministry of Defenceand the Armed Forces of Ukraine for 2019-2020. URL: www.mil.gov.ua/prioritetni-napryamki-reformi-ministerstva-oboroni-ta-zbrojnih-sil-ukraini-na-2019-2020-roki.html(дата звернення: 31.07.2020)
187. Prizel I. Ukraine's Hollow Decade. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/088832540201600202 (дата звернення: 11.08.2020).
188. Relations with Ukraine. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm (дата звернення: 19.08.2020)
189. Sauer T. The Origins of the Ukraine Crisis and the Need for Collective Security between Russia and the West. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1758-5899.12374 (дата звернення: 14.08.2020).
190. Sherr J. At the Crossroads or The Precipice? The Fate of Ukraine's Orange Revolution andits Implications for Europe. URL: http://www.da.mod.uk/colleges/csrc/documentlistings/cee/06 percent2814 percent29js.pdf (дата звернення: 13.08.2020).
191. Sperling J. NATO and the Ukraine crisis: Collective securitization. URL: https://www.researchgate.net/publication/311443477_NATO_and_the_Ukraine_crisis_Collective_securitisation (дата звернення: 31.07.2020).

192. Statement of the NATO-Ukraine Commission. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_170408.htm? selectedLocale=uk (дата звернення: 30.07.2020).

193. The course toward sfull membership in the EU and NATO remains the unwavering foreign policy priority of Ukraine. – Volodymyr Zelenskyy. URL: https:// www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-natozalishayetsya-nez-55745. (дата звернення: 14.08.2020).

194. The Fund for Peace, Ukraine country profile. URL: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=80 (дата звернення: 18.07.2020) .

195. Trenin D. The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry. URL: https://carnegieendowment.org/files/ukraine_great_power_rivalry2014.pdf (дата звернення:).

196. U.S. Ukraine Charter on Strategic Partnership. URL: https://ua.usembassy.gov/our-relationship/u-s-ukraine-charter-strategic-partnership/ (дата звернення:26.05.2020).

197. Ukraine and black sea security. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-12/bp_1812_black_sea_ukraine_0.pdf (дата звернення:13.08.2020).

198. Ukraine’s Place in NATO: A survey of expert opinion. URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/17173944315a09f696865285.25793443.pdf (дата звернення: 12.08.2020).

199. Ukraine-NATO: non-military cooperation in combating hybrid warfare. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=597&catid=16&Itemid=115&lang=en (дата звернення: 06.08.2020).

200. Ukraine-NATO: The Future Depends on the Past. URL: http://www.uceps.org (дата звернення:31.07.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Ставлення громадян України щодо вступу в НАТО
(2007р.)
32%
68%
"за"
"проти"

Додаток В

Ставлення громадян України щодо вступу в НАТО
(2014р.)
44%
56%
"за"
"проти"

Додаток Ґ

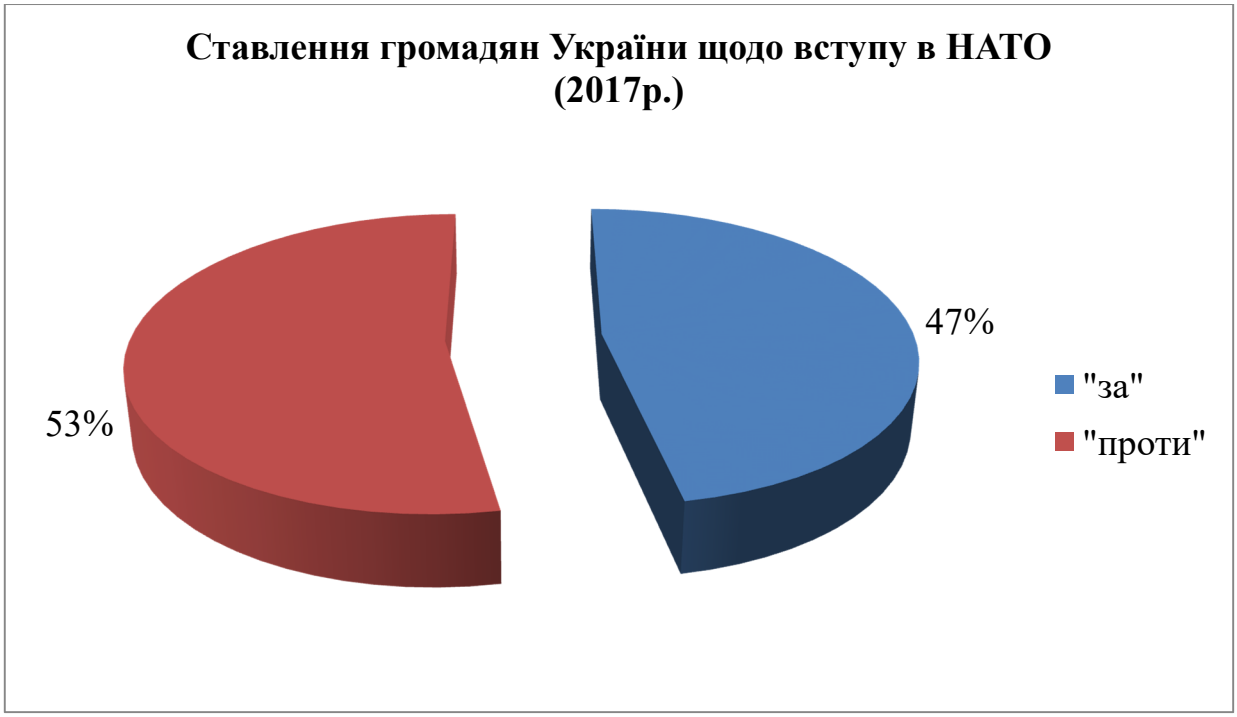
Ставлення громадян України щодо вступу в НАТО
(2017р.)
47%
53%
"за"
"проти"

Додаток Д

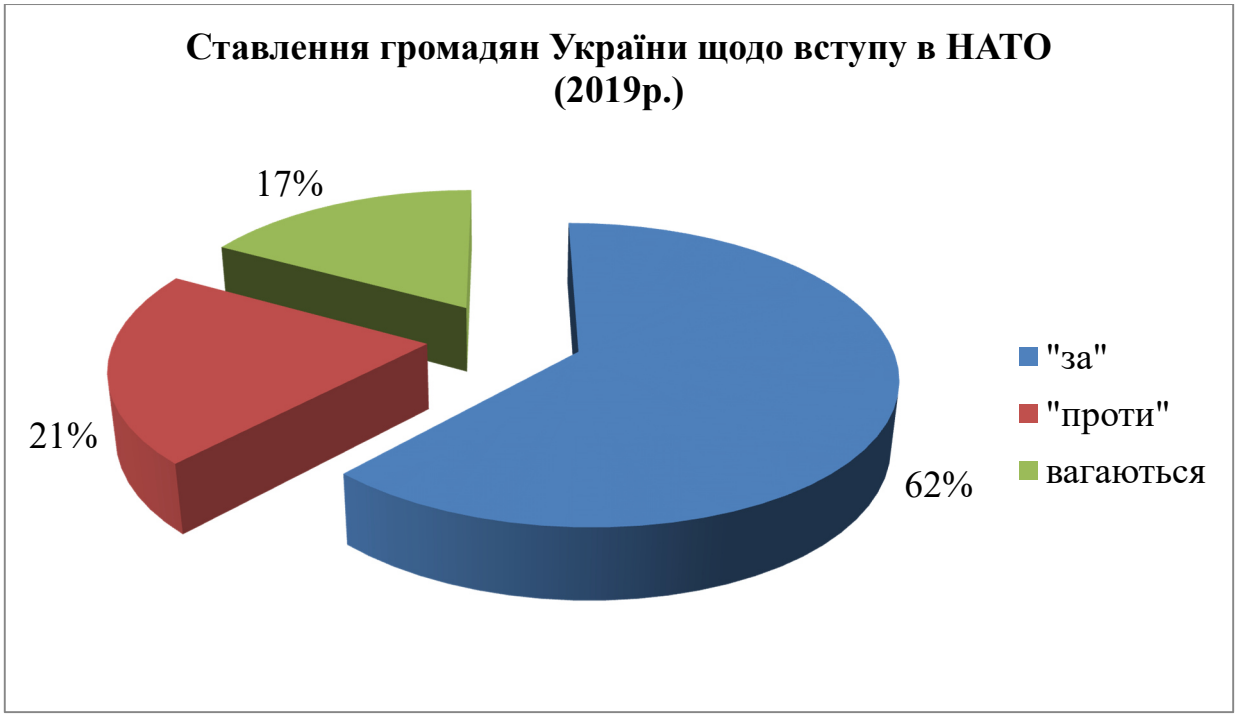
Ставлення громадян України щодо вступу в НАТО
(2019р.)
17%
21%
62%
"за"
"проти"
вагаються

Додаток Е
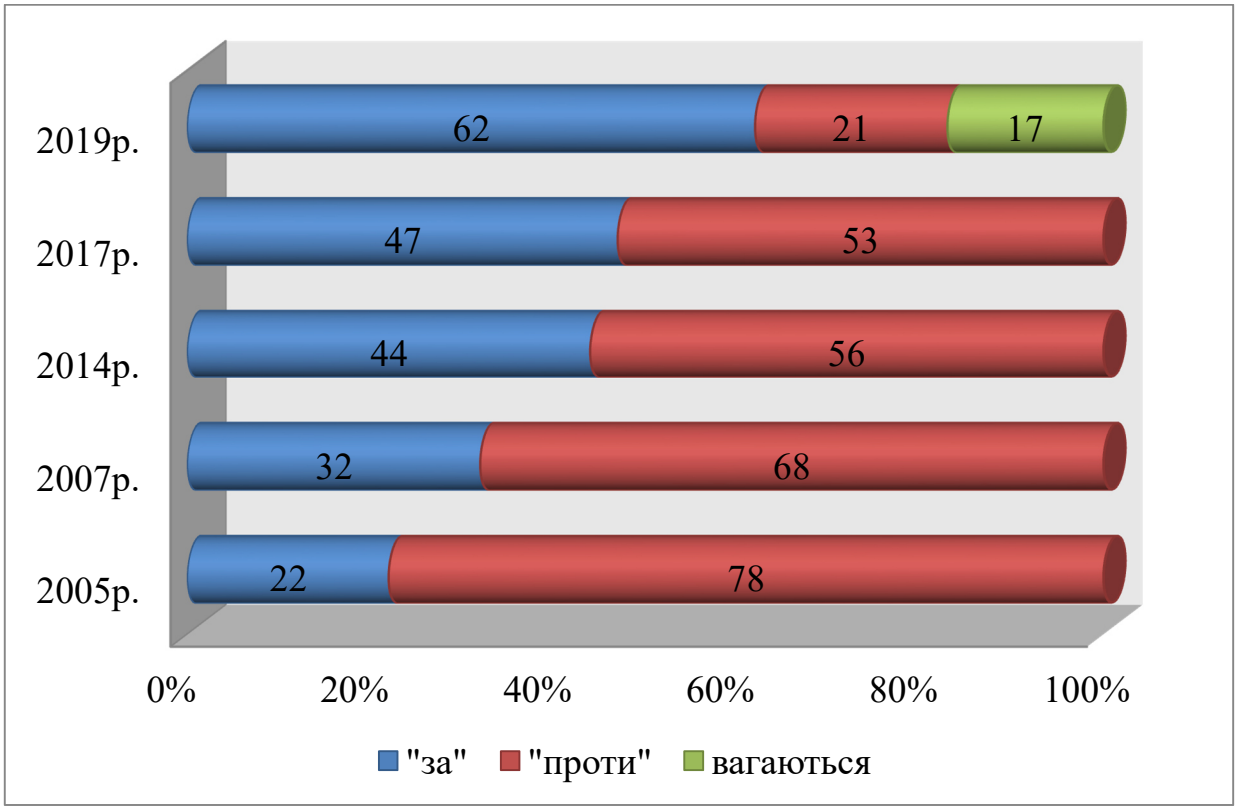
Ставлення громадянУкраїни щодо вступу в НАТО в динаміці за період 2005 – 2019 рр.